

zna”, iznoseći u tu svrhu argument da “informacija o ponašanju potčinjenih mora da bude takva da je nadređenom dovoljna da naredi sprovođenje istrage, koja se pokreće u vezi sa tačno definisanim prijestupima i u vezi s tačno naznačenim osobama ili barem krugom osoba”, te da “general Galić nikad nije dobio takva obavještenja. U paragrafu 183 Vijeće je odbilo sve tri stavke i odbilo ovaj podosnov.

U trećem podosnovu žalbeno vijeće se pozvalo na Drugostepenu presudu u predmetu *Blaškić*: “**Osuda tada treba da se izrekne samo po članu 7(1) Statuta, a komandni položaj optuženoga smatra se otežavajućom okolnošću prilikom odmjeraivanja kazne. Shodno tome, Pretresno vijeće nije učinilo nikakvu grešku. Galićev 10. žalbeni osnov se odbija**”.

2.6. Žalbeni osnov br. 12: KOLATERALNI GUBICI

U okviru svog 12. žalbenog osnova Galić je tvrdio da Prvostepeno vijeće nije razmotrilo pitanje kolateralnih gubitaka. Tvrdio da mu je Prvostepeno vijeće, time što to nije učinilo, uskratilo mogućnost pravičnog suđenja u smislu člana 21 Statuta, te da bi trebalo da Žalbeno vijeće ili izda nalog za ponavljanje postupka ili da ga oslobodi po svim tačkama Optužnice. Galić je naveo da se prije vojnih akcija u SRK-u uvijek radila prethodna procjena mogućih civilnih gubitaka, te da se moguća vojna prednost nastojala odvagnuti nasuprot takvim potencijalnim gubicima. Galić je tvrdio da Prvostepeno vijeće nije ispravno ocijenilo da li su akcije SRK-a bile vođene u skladu s načelima razlikovanja i srazmjernosti. Pored toga, Galić je tvrdio da Prvostepeno vijeće, donoseći zaključke o tim pitanjima, nije uzelo u obzir sljedeće:

- (1) “dvojni namjenu” objekata – korišćenje objekata istovremeno za civilne i vojne potrebe,
- (2) mogućnost grešaka u nišanjenju prilikom korišćenja artiljerije,
- (3) korišćenje civila kao “živog štita”, te
- (4) položaj na liniji sukoba.

U analizi ovog Galićevog osnova Žalbeno vijeće je navelo da Galić nije uputio ni na jedan konkretan zaključak iz Prvostepene presude u prilog svom argumentu, što znači da nije ispunio svoju obavezu jasnog navođenja osnova po kojem se žali. Žalbeno vijeće se stoga nije bavilo ocjenjivanjem

svakog reprezentativnog incidenta, nego je pristupilo ocjeni da li je Pretresno vijeće ispravno shvatalo svoje obaveze u ocjenjivanju legalnosti napada i dokaza u vezi sa tim. Vijeće je zatim pristupilo OCJENI LEGALNOSTI NAPADA i OCJENI DOKAZA U VEZI SA PREDMETNIM NAPADIMA.

Žalbeno vijeće se uvjerilo da je **Pretresno vijeće ispravno ocijenilo legalnost predmetnih napada i incidenata** i to zaključilo u paragrafu 192 Drugostepene presude.

U ocjeni dokaza u vezi sa predmetnim napadima Žalbeno vijeće je navelo” Pretresno vijeće je vrlo jasno izložilo metodologiju koju je primijenilo u ocjenjivanju legalnosti napada u vezi sa incidentima navedenim u Prilozima, a i općenito. Ona se sastojala usljedećem: Pretresno vijeće je posebnu pažnju posvetilo pitanjima udaljenosti između žrtve i najvjerojatnijeg izvora vatre, te udaljenosti između mjesta na kojem je žrtva pogođena i linije sukoba; borbеним dejstvima koja su se odvijala u vrijeme i na mjestu događaja, kao i relevantnom prisustvu vojnih aktivnosti ili objekata u blizini mjesta događaja; izgledu žrtve u pogledu godina starosti, pola, odjeće; aktivnosti kojom se činilo da je žrtva bila zabavljena, te u kojoj mjeri je žrtva bila vidljiva s obzirom na vremenske prilike, neometanu liniju nišanjenja i dnevno svjetlo. Pretresno vijeće je tako bilo u mogućnosti da za svaki slučaj, shodno pravnoj praksi iznijetoj u Drugom dijelu ove Presude i principu pravičnosti postupanja prema optuženom, procijeni da li je navedeni incident van svake razumne sumnje reprezentativan primjer navodne kampanje snajperskog djelovanja i granatiranja ili se može razumno zaključiti da su žrtvu pogodile snage ABiH ili zalutali metak ili pak da je žrtvu bilo moguće smatrati borcem”. (Ista argumentacija je upotrebljena i u dijelu 6 Galićevog žalbenog osnova u paragrafu 133 Žalbene presude-**n) S tim u vezi u paragrafu 195 odbijeni su svi podnavodi Galićevog 12. žalbenog osnova.**

2.7. Žalbeni osnov br.15: NAVOD O POGREŠNOJ PRIMJENI PRAVA I POGREŠNO UTVRĐENOM ČINJENIČNOM STANJU U VEZI SA POSTOJANJEM KAMPANJE

U okviru svog 15. žalbenog osnova, Galić je osporavao pristup koji je Prvostepeno vijeće usvojilo prilikom ocjenjivanja dokaza, naročito s obzirom na zaključak o postojanju kampanje napada na civile, obrazlažući

da je taj zaključak protivrječan i pogrešan, **a osporavao je i pojedinačne činjenične zaključke za sve reprezentativne incidente iz Prvostepene presude.**

Prvo, Galić je tvrdio da “incidenti navedeni u Prilozima ne mogu da služe kao potvrda cjelokupnog činjeničnog stanja u Sarajevu” jer, pored ostalog, “ako nije dokazan ni ovako mali broj incidenata, **to je moglo da znači jedino da kampanje nije bilo**”. Galić je tvrdio da suđenje “mora da se vodi isključivo na osnovu dokazanih činjenica, a nikako na osnovu uopštenih navoda o pojedinim incidentima”. Galić je tvrdio da je Prvostepeno vijeće pogriješilo time što je o postojanju kampanje zaključivalo indirektno na osnovu događaja za svaki od kojih nije pojedinačno dokazano van razumne sumnje da predstavljaju kažnjivo ponašanje.

Drugo, Galić je iznio argument da se na osnovu reprezentativnih incidenata u pogledu opšte situacije može izvesti jedino zaključak **da nije postojala nikakva kampanja**. U prilog svom argumentu, Galić tvrdi da je Prvostepeno vijeće jednoglasno smatralo dokazanom van razumne sumnje samo jednu trećinu od navedenih incidenata u Prilozima Optužnice, te da se zbog toga samo ti incidenti mogu uzeti kao osnov za izvođenje zaključaka o postojanju kampanje.

Treće, Galić je tvrdio da Pretresno vijeće, u situaciji kada je trebalo da se primijeni načelo *in dubio pro reo*, nije pridalo dovoljnu težinu dokazima koji, prema njegovim navodima, demantuju neke druge dokaze na koje se Pretresno vijeće pozvalo. Galić je ukazao na sljedeće momente:

- na “izdavanje naređenja da se ne otvara vatra na civile”
- na “činjenicu da su velika većina žrtava bili muškarci i vojnici” te da, prema tome što tvrdi tužilac, “razmjer između broja civilnih žrtava (poginulih) naprama broju vojnih žrtava iznosi više od 750%”
- na to da, “ako jeste bila posrijedi kampanja, onda bi se, s obzirom na ‘visok nivo vojne obučenosti i profesionalnosti kojim je okarakterisan SRK’ očekivalo da će ta navodno kontinuirana kampanja rezultirati znatno većim brojem žrtava”
- na “činjenicu da se većina razaranja dogodila na liniji sukoba”
- na “činjenicu da, dok je srpsko naselje Neđarići bilo gotovo svačeno sa zemljom, nijedno muslimansko naselje nikad nije bilo razoreno do te mjere”;588

- na “činjenicu da su se Srbi zalagali za demilitarizaciju Sarajeva, što je druga zaraćena strana odbila”;
- na “činjenicu da su Srbi svjesno i dobrovoljno predali aerodrom snagama UN-a kako bi omogućili dostavu humanitarne pomoći tokom perioda na koji se odnosi Optužnica”
- na “činjenicu da je upravo Galic implementirao zonu potpunog isključenja”
- na “činjenicu da se broj žrtava znatno smanjio pod njegovom komandom”
- na “činjenicu da je on nastojao realizovati plave puteve, radi bezbjednosti lokalnog stanovništva”
- na “činjenicu da SRK nije otvarao vatru na civile koje je ABiHĆ koristio kao živi štit prilikom radova na vojnim objektima”.

Četvrto, Galić je naveo da “pred Pretresnim vijećem nisu bili diskutovani nikakvi drugi incidenti na način na koji bi se garantovala prava optuženog i koji bi Pretresnom vijeću mogao da bude osnov za donošenje tačne ocjene dokaza”. Galić je tvrdio da se Prvostepeno vijeće opredijelilo za “pogrešno i pravno neodrživo stajalište da incidenti navedeni u Prilozima potvrđuju opštu situaciju u Sarajevu” i da “zaključci ne mogu da se izvode na osnovu malog broja primjera koji navodena konstataciju o protivpravnom ponašanju i postupcima”. Srž Galicevog argumenta je to da je Prvostepeno vijeće pogriješilo time što se oslonilo na svoje zaključke u vezi sa reprezentativnim incidentima navedenim u Prilozima kao na osnov za utvrđivanje činjeničnog stanja u pogledu sveukupne situacije u Sarajevu uključujući i postojanje kampanje.

U paragrafu 224 Žalbene presude, kao što je već navedeno, Žalbena vijeće je zaključilo; “Žalbena vijeće nije utvrdilo nikakvu grešku u pristupu koji je Pretresno vijeće primijenilo kako bi utvrdilo postojanje kampanje. Prvo, Žalbena vijeće prihvata definiciju “kampanje” koju je dalo Pretresno vijeće, kao i definiciju obilježja bića tog krivičnog djela. Drugo, Žalbena vijeće nije utvrdilo nikakvu grešku u mišljenju Pretresnog vijeća da se incidenti navedeni u Prilozima dokazani na suđenju sami po sebi ne mogu smatrati kampanjom, kako je taj pojam shvaćen u kontekstu Optužnice, nego da se postojanje kampanje moglo smatrati dokazanim na osnovu pozamašnog korpusa drugih direktnih i indirektnih dokaza koji indirektno podupiru tezu o postojanju kampanje”

Takođe u ovom žalbenom osnovu Galić se pozvao na izdvojeno mišljenje Nieto Navia-e predsjedavajućeg vijeća. U vezi sa tim Žalbeno vijeće je zaključilo: "Postojanje protivnog mišljenja (člana vijeća) u pogledu činjeničnog stanja ne obara valjanost prvostepene presude jer je za pravorijek dovoljno da bude usvojen većinom glasova članova pretresnog vijeća". Budući da je samo naveo da je postojalo protivno mišljenje, Galić nije iznio svoj teret dokazivanja propisan za žalbeni postupak jer nije pokazao po čemu je ocjena dokaza koju je usvojila većina članova Vijeća nerazumna. Shodno tome, Žalbeno vijeće odbacuje ovaj dio Galićevog žalbenog osnova".

- Podosnov žalbenog osnova 15.- **Galić je tvrdio** da nije dokazano da je Galić izdao naredenje za kampanju granatiranja i snajperskog djelovanja usmjerenog protiv civila. U povodu ovog podosnova Žalbeno vijeće je zaključilo: "Žalbeno vijeće napominje da je isti argument bio iznijet i na suđenju, te da je Pretresno vijeće utvrdilo da nije potrebno da naredenje ima neku posebnu formu, da **dokazi potvrđuju da su svakodnevno bila izdavana usmena naredenja bilo od strane Galića, bilo unutar komandne strukture SRK-a**, te da je, u konačnici, tužiočeva obaveza dokazivanja zadovoljena putem indirektnih dokaza o tome da je Galić znao za zločine koje su činile njegove snage, kao i činjenicom da je održavao visoki stepen discipline među svojim potčinjenima, te da, iako je znao da se čine zločini, nije preduzeo ništa u vezi s tim. Žalbeno vijeće se nije uvjerilo da nijedan razuman presuditelj o činjenicama ne bi mogao donijeti zaključak kakav je donijelo Pretresno vijeće, te shodno tome odbacuje ovaj argument"

Takođe, jedan od podosnova ovog žalbenog osnova - **Galić je tvrdio** da postoje navodi o greškama u ocjenjivanju iskaza svjedoka. Žalbeno vijeće u završnom dijelu paragrafa 246 zaključuje: "Osim toga, svi ti argumenti već su bili iznijeti na suđenju, a odbacuju se i ovdje, zato što Galić nije pokazao da njihovo odbacivanje na suđenju predstavlja grešku koja bi opravdavala intervenciju Žalbenog vijeća. Shodno tome, ovaj dio predmetnog Galićevog žalbenog osnova se odbija".

U ostatku svog 15. žalbenog osnova, Galić je iznio veći broj navoda o pogrešno utvrđenom činjeničnom stanju u Prvostepenoj presudi. Međutim, prema mišljenju Žalbenog vijeća: "Najveći dio njih puke su tvrdnje koje se odbacuju bez sadržajnog obrazloženja, zato što ne zadovoljavaju uslove propisane za ulaganje žalbe". **Iz gore navedenih razloga, Žalbeno vijeće je odbilo Galićev 15. žalbeni osnov.**"

2.8. Žalbeni osnov br. 17: NAVODI O GREŠKAMA U VEZI S INCIDENTIMA SNAJPERSKOG DJELOVANJA I GRANATIRANJA - NAVODI O POGREŠNO UTVRĐENOM ČINJENIČNOM STANJU

U paragrafu 249. Zalbeno vijeće je navelo: "Osim u slučaju dva izuzetka, nepotrebno je ovaj žalbeni osnov razmatrati incident po incident, budući da Galić nije iznio navode koji bi Žalbeno vijeće ponukali da razmotri poništenje ili preinačenje zaključaka Pretresnog vijeća. Žalbeno vijeće će, grupiravši te navode po kategorijama, pokazati zašto oni ne zadovoljavaju kriterijume za poništavanje utvrđenog činjeničnog stanja.

Galić je ovaj žalbeni osnov svrstao u devet stavki:

1. Navodi da Pretresno vijeće nije uzelo u obzir neke dokaze
2. Navodi o tome da je Pretresno vijeće na osnovu dokaza donijelo netačan zaključak
3. Navodi koji sadrže iskrivljen prikaz dokaza ili teksta Prvostepene presude, ili u kojima se ignorišu drugi nalazi Pretresnog vijeća
4. Navodi kojima se bez popratnih argumenata osporavaju zaključci Pretresnog vijeća
5. Osporavanje zaključaka samo iz razloga što su neki drugi svjedoci dali različite iskaze
6. Ponavljanje argumentacije koja na suđenju nije urodila uspjehom
7. Navodi da je Pretresno vijeće prihvatilo nevjerodostojne ili nepouzdana dokaze
8. Navodi suprotni dokazima, iskustvu ili zdravom razumu
9. Navodi zasnovani na novim dokazima

U paragrafu 352 Žalbeno vijeće je u potpunosti odbilo 17. žalbeni osnov Galića uz već izrečene preinake koje se odnose na slučaj Markale i slučaj Bolnica Koševo.

Kratko ću prikazati samo pojedine žalbene podosnove 17. žalbenog osnova:

- Npr. U vezi sa tačkom 1. navoda između ostalog Žalbeno vijeće je u paragrafu 259 zaključilo:

"U više navrata Galić tvrdi da Pretresno vijeće nije razmotrilo dokaze o tome da su snage ABiH otvarale vatru na svoju sopstvenu teritoriju kako bi izazvale saosjećanje međunarodne zajednice. Međutim,

Pretno vijeće jeste razmotrilo i analiziralo te dokaze, te je uvažilo da postoji mogućnost da su u izvjesnim prilikama snage ABiH otvorile vatru na sopstveni narod. Međutim, Vijeće je konstatovalo da je “razumno takvim postupcima pripisati samo neznatni dio napada na civile”, te da je većina napada potekla od SRK-a. **Žalbeno vijeće ne vidi razloga da poništi taj zaključak i napominje da je Pretno vijeće, za svaki incident za koji je utvrdilo da postoje dokazi o tome da je nišanio SRK, utvrdilo da su granate ili snajperska vatra došle sa linija SRK-a. U većini slučajeva za koje Galić tvrdi da su napadi potekli od snaga ABiH, tu optužbu je prezentirao kao puku mogućnost, ne navodeći nikakve činjenice u prilog.** Ti navodi primjer su pogrešnog shvatanja pojma razumne sumnje: to što postoji neka, ma i najmanja mogućnost da se incident mogao dogoditi na neki drugi način, ne znači samo po sebi da postoji razumna sumnja. To naročito vrijedi na nivou žalbenog postupka kada žalilac ne mora da dokaže samo pojedinu “činjenicu ili navod”, u prilog tome što tvrdi, nego i to da nijedan razuman presuditelj o činjenicama ne bi mogao da donese odluku kakva je donijeta. Pretno vijeće je to uvažilo i prodiskutovalo o tome, tako da Galić Žalbenom vijeću nije dokazao da je ono pogriješilo i njegovo ponavljanje tih argumenata ne urađa nikakvim rezultatom, čak ni obzirom na načelo *in dubio pro reo*”.

- U vezi sa tačkom 2. Osporavanje zaključaka samo iz razloga što su neki drugi svjedoci dali različite iskaze “ Galić je u više navrata tvrdio da Pretno vijeće nije smjelo da donese izvjestan navod zato što su jedan ili više svjedoka koje je on izveo o određenoj okolnosti dali suprotan iskaz. Drugim riječima, Pretno vijeće je iskaze svjedoka optužbe cijenilo uvjerljivijim nego iskaze svjedoka odbrane. U ovom navodu ogleđa se duboko nerazumijevanje razlike između suđenja i žalbenog postupka. Na suđenju, svjedoci često daju protuslovne iskaze, a zadatak je Pretnog vijeća da odmjeri težinu iskaza različitih svjedoka rukovodeći se određenim pokazateljima koji su se potvrdili u praksi, na primjer shodno njihovoj vjerodostojnosti, pouzdanosti i potkrijepljenosti. Žalbeno vijeće neće olako dirati u tu ocjenu težine dokaza. Zbog toga je vrlo moguće da budu donijeti mnogi zaključci koji odudaraju od iskaza pojedinih svjedoka. Dakle, navod u žalbenom postupku da se utvrđenje prvostepenog vijeća mora poništiti zato što postoji protuslovan iskaz svjedoka, sam za sebe ne predstavlja nikakav argument.

Shodno tome, u situaciji kada je suočeno sa navodima ovakve vrste, Žalbeno vijeće će ih odbaciti bez daljnje diskusije. U tu kategoriju pripadaju sljedeći navodi;

- a. Navod da iskaz o dejstvima na Državnu bolnicu treba da se zanemari jer je jedan drugi svjedok izjavio da je bolnica bila meta napada samo na početku sukoba.
- b. Oспорavanje zaključka da je SRK imao pod svojom kontrolom gornje dijelove Hrasnog Brda zato što su neki svjedoci dali drugačije iskaze o tome.
- c. Navodi da hici ispaljeni na Nafu i Elmu Tarić iz Ozrenske ulice nisu mogli da poteknu od SRK-a jer SRK ondje nije imao položaje.
- d. Oспорavanje zaključka da su pucnji u reprezentativnom incidentu snajperskog djelovanja br. 15 ispaljeni sa linija SRK-a jer su svjedoci DP10 i DP16, za čije je iskaze Pretresno vijeće utvrdilo da nisu međusobno dosljedni, o tome svjedočili drugačije.
- e. Sporno pitanje razdaljine između autobusa na koji se pucalo u reprezentativnom incidentu snajperskog djelovanja br. 22 i linije razdvajanja svodi se na to da je jedan svjedok odbrane dao o tome iskaz različit od iskaza drugih svjedoka. Pored toga, spor oko vidljivosti poprišta, prikazanog na fotografijama upotrijebljenim kao dokaz u vezi sa reprezentativnim incidentom snajperskog djelovanja br. 22, proizlazi jedino iz pritvorne izjava svjedoka koje je Pretresno vijeće ocijenilo.
- f. Nepodudarnost iskaza svjedoka odbrane i ostalih svjedoka u vezi s lokacijom linija sukoba na Dobrinji. Izjava svjedoka odbrane koji su, suprotno drugim svjedocima, izjavili u vezi s reprezentativnim incidentom granatiranja br. 2, da su se 50 m od bunara koji je pogođen nalazili rovovi.
- h. Oспорavanje zaključka da je žrtva Kundo pogođena hicem ispaljenim sa mjesta iza linija SRK-a zato što je jedan svjedok odbrane izjavio da to nije bilo moguće.
- i. Mišljenje vještaka odbrane da je moguće da je svjedokinju Jusović pogodio rikošetirani metak.
- j. Oспорavanje zaključka da je minobacačka granata u reprezentativnom incidentu granatiranja br. 2 bila ispaljena iz pravca zapad-sjeverozapad, na osnovu načina na koji je svjedok odbrane Viličić

objasnio svoje proračune i inverziju jedne fotografije. Galić ne daje objašnjenje zašto bi proračuni njegovog svjedoka bili pouzdani od proračuna koje je usvojilo Pretresno vijeće.

Shodno tome, budući da se u svim ovim navodima samo tvrdi da bi zaključak trebao da se poništi na osnovu toga što su drugi svjedoci o dotičnim pitanjima dali drugačije iskaze, ovaj žalbeni podosnov se odbija”.

- U vezi sa tačkom 7. Navodi da je Pretresno vijeće prihvatilo nevjerodostojne ili nepouzdan dokaze

Što se tiče navoda ove vrste, Žalbeno vijeće je podsjetilo na kriterije provjere koji treba da se primijene:

“Pretresno vijeće je najpozvanije da sasluša, ocijeni i odvagne dokaze, uključujući i iskaze svjedoka, prezentirane na suđenju. Da li će se vijeće osloniti na iskaz jednog svjedoka kao dokaz materijalne činjenice ovisiće o raznim faktorima koje valja ocijeniti prema prilikama u svakom pojedinačnom predmetu. Slično tome, na Pretresnom vijeću je da razmotri da li je svjedok pouzdan i da li je prezentirani dokazni materijal vjerodostojan. Žalbeno vijeće mora se, dakle, u određenom mjeri povinovati ocjeni dokaznog materijala prezentiranog na suđenju koju je dalo Pretresno vijeće. Žalbeno vijeće može pobiti činjenični zaključak Pretresnog vijeća samo onda kad se na prezentirani dokazni materijal ne bi oslonio nijedan razuman sud ili kad je ocjena dokaza potpuno pogrešna”.

U više slučajeva Galić je navode da je Pretresno vijeće prihvatilo nepouzdan odnosno nevjerodostojne dokaze, ali pritom nije dokazao da nijedan razuman sud te dokaze ne bi prihvatio kao pouzdane, niti da je Pretresno vijeće potpuno pogrešno ocijenilo dokaze. **U tu kategoriju pripadaju sljedeći navodi:**

- a. Navodi da su svjedoci koji su svjedočili o incidentima snajperskog djelovanja i granatiranja nevjerodostojni i nepouzdan.
- b. Navodi da iskazima koje su dali neki novinari ne bi trebalo da se vjeruje, zato što su oni “u službi medijskog rata”, te jer svoje navode nisu mogli dokumentovati fotografijama.
- c. Navodi da iskazi svjedoka o mjestu na kojem su pogođeni nisu dovoljno precizni da bi ih se moglo prihvatiti kao dokaz.

- d. Osporavanje vjerodostojnosti fotografija koje je dostavio svjedok Ashton.
- e. Navodi da se na protivrječnim iskazima svjedokinje Salčin i svjedoka Maljanovića nisu mogla zasnovati nikakva utvrđenja i da su ti svjedoci nepouzdana.
- f. Izjava da je Pretresno vijeće pogriješilo u tome što nije usvojilo zaključke svjedoka Viličića u pogledu granatiranja Alipašinog Polja i Dobrinje. Navod da Pretresno vijeće nije smjelo da uvrsti u spis iskaz svjedoka Hadžića.
- h. Tvrdnja da Pretresno vijeće nije smjelo da prihvati navode svjedoka o tome da su vojnici nastavili pucati na žrtvu snajperista na Dobrinji.
- i. Navod da su svjedoci Hafizović, Omerović, A. E. “i drugi”, koji su svjedočili o granatiranju Dobrinje, nepozdani i da su njihovi iskazi netačni.
- j. Navod da je medicinska dokumentacija predočena u prilog reprezentativnom incidentu granatiranja br. 1 nepotpuna i neprihvatljiva.
- k. Prigovori da je, u vezi s incidentima granatiranja Dobrinje, Pretresno vijeće svjedočenju vojnog posmatrača UN-a dalo prednost pred svjedočenjem svjedoka Viličića.
- l. Navod da je Pretresno vijeće, u vezi sa reprezentativnim incidentom snajperskog djelovanja br. 16, prihvatilo iskaz svjedokinje Kundo koji je bio nedosljedan i protivrječan iskazu koji je dao njen suprug.
- m. Uopšteno osporavanje “impresija nekih svjedoka, čiji iskazi čak niti ne daju osnova za donošenje bilo kakvih zaključaka o činjeničnom stanju” u vezi sa krivičnim djelom terorisanja civilnog stanovništva.
- n. **Tvrdnja da Pretresno vijeće nije smjelo da prihvati iskaz Ewe Tabeau u pogledu broja poginulih ili ranjenih civila, zato što su svjedoci odbrane pokazali da su argumenti Ewe Tabeau neprihvatljivi.**

Što se tiče svih gore prenijetih navoda, Žalbeno vijeće konstatuje da “Galić nije ispunio svoju obavezu da dokaže da nijedan razuman presuditelj o činjenicama ne bi mogao da prihvati dokaze na koje se Pretresno vijeće pozvalo. Ovaj žalbeni podosnov se odbija”.

VII KRIVIČNA ODGOVORNOST S. GALIĆA

U utvrđivanju krivične odgovornosti S.Galića, Prvostepeno vijeće se fokusiralo da li je S. Galić imao efektivnu komandu i kontrolu nad snagama SRK-a za sve vrijeme relevantnog perioda, zatim da li je S. Galić znao za zločine koji su dokazani na suđenju, te kakvo je bilo njegovo eventualno učešće u zločinima dokazanim na suđenju. Prvostepeno vijeće je kraju utvrdilo da li je Galić snosio krivičnu odgovornost na osnovu člana 7(1) Statuta za naređivanje zločina dokazanih na suđenju. Interesanto je napomenuti da je S.Galic i njegova odbrana u svom pretpretresnom podnesku (par.7.14) priznala da je S. Galić bio "de jure i de facto komandant" snaga SRK-a raspoređenih oko Sarajeva, a sto Prvostepeno vijeće navodi u paragrafu 613 Prvostepene presude

Veoma je značajno ukazati na metodologiju utvrđivanja Galićeve odgovornosti od strane Prvostepenog vijeća. Ona se bazirala na četiri nivoa, tj.

A.) da li je S Galić imao stvarnu komandu nad RSK,

B.) da li je znao za počinjena krivicna djela koja su dokazana na suđenju,

C.) da li je preduzeo razumne mjere kada je saznao za zločine,te

D.) da li je djelovao sa svojim potčinjenim na provođenju plana.

U svakom od nabrojana četiri nivoa utvrđivanja Galićeve odgovornosti Prvostepeno vijeće se pozabavilo određenim činjenicama dokazanim na suđenju. Tako, prilikom utvrđivanja

A1) da li je Galić imao stvarnu kontrolu nad snagama RSK, Prvostepeno vijeće se pozabavilo isključivo tzv.lancem komandovanja i ispitalo sljedeće:

- Strukturu SRK-a.
- Sisteme izvještavanja i nadgledanja u SRK.
- Da li su pripadnici SRK-a bili pod striktnom kontrolom
- Postupak za izdavanje uputstava i zapovijesti .
- Kontrola nad snajperskim djelovanjem .
- Kontrola nad granatiranjem .
- Kontrola nad naoružanjem SRK-a.
- Da li je Galić bio u situaciji da kazni svoje potčinjene

S tim u vezi i donijelo sljedeće zaključke o djelotvornosti komande i kontrole u lancu komandovanja:

“Pretno vijeće nema nikakve sumnje u to da je general Galić bio sposoban i profesionalan oficir. Kada je postavljen, usavršio je sastav i organizaciju SRK-a. General Galić je na svoje I međunarodno osoblje ostavljao utisak da situaciju u Sarajevu drži pod kontrolom”. (par. 659 prvost. presude)

“General Galić je bio prisutan na bojištu u Sarajevu sve vrijeme na koje se odnosi optužnica, u neposrednoj blizini linija sukoba, koje su ostale relativno statične, i aktivno je nadgledao situaciju u Sarajevu. General Galić je bio savršeno svjestan situacije na bojištu u Sarajevu. Sudski spis pokazuje da su sistemi izvještavanja i nadgledanja u SRK-u normalno funkcionisali. General Galić je bio u povoljnom položaju da izdaje uputstva i zapovijesti svojim trupama, a naročito tokom brifinga u Korpusu. Mnogi svjedoci koje je pozvala odbrana potvrdili su u svom svjedočenju da su zapovijesti uobičajeno prolazile kroz lanac komandovanja nadalje. Konkretno, naveli su da su naređenja obično davana usmeno, pri čemu je sistem komunikacije u SRK-u bio dobar”. (par. 660 prvost. presude)

“Postoji mnoštvo dokaza koje su pružili mnogi pripadnici međunarodnog osoblja da je ljudstvo SRK-a bilo kompetentno i da je bilo podvrgnuto kontroli kroz lanac komandovanja u onoj mjeri koja je tipična za dobro organizovane vojske. Ti pripadnici međunarodnog osoblja su zaključili da je i snajpersko djelovanje i dejstvovanje granatama od strane SRK-a bilo pod strogom kontrolom putem lanca komandovanja. To su zaključili na osnovu posmatranja koordiniranih vojnih napada vršenih u gradu Sarajevu na vremenski usklađen način i brze implementacije sporazuma oprekidu vatre, prijetnji napadima nakon kojih bi oni uslijedili i vrste naoružanja koje je korišteno. **Pretno vijeće je uvjeren da se ljudstvo SRK-a nalazilo pod uobičajenom vojnom komandom i kontrolom**”. (par. 661 prvost. presude)

“Na osnovu sudskog spisa, Pretno vijeće je takođe van razumne sumnje uvjeren da je general Galić kao komandant Korpusa imao stvarnu mogućnost da pokrene postupak i kazni one koji su se suprotstavljali njegovim zapovijestima ili koji su narušili vojnu disciplinu ili izvršili kažnjive radnje”. (par. 662 prvost. presude)

Pretno vijeće konstatira da je optuženi general Galić, komandant Sarajevsko-Romanijskog korpusa u svojoj zoni odgovornosti imao efektivnu kontrolu nad snagama SRK (par. 663. prvost. presude)

U analizi Prvostepenog vijeća

B2) da li je Galić znao za krivična djela dokazana na suđenju, Prvostepeno vijeće se pozabavilo sljedećim pitanjima:

- Protestima uručenim lično Galiću.
- Odgovorima Galića na proteste.
- Protestima upucivanim Galićevim potčinjenima.
- Izvještajima u medijima.
- Artiljerijskim oruđima .
- Zaključcima o Galićevom znanju o kažnjivoj aktivnosti SRK-a .

S tim u vezi donijelo i sljedeći zaključak:

“Pretno vijeće zaključuje da je general Galić, van svake razumne sumnje, bio potpuno upoznat sa protivpravnim snajperskim djelovanjem i granatiranjem po civilima koje je vršeno u gradu Sarajevu i njegovoj par. 705. prvost. presude)

U analizi Prvostepenog vijeća

C3) da li je Galić preduzeo razumne mjere saznajući za zločine, vijeće je donijelo sljedeće zaključke:

“Kada je riječ o dužnosti generala Galića da krivično goni i kazni počinioc zločina, Pretno vijeće je konstatiralo da je optuženi imao stvarnu mogućnost da svojim vojnicima nametne uobičajenu vojnu disciplinu. Prema tome, propust generala Galića da spriječi ili kazni za protivpravno ponašanje svoje potčinjene ne može se smatrati posljedicom nemogućnosti provođenja zakona oružanog sukoba nametne hitnim potrebama vođenja rata”.(par. 720. prvost. presude)

“U spisu nema dokaza da su pripadnici SRK-a krivično gonjeni ili kažnjavani zbog protivpravnog gađanja civila”. (par. 721. prvost. presude)

S obzirom na gore navedeno, Pretno vijeće konstatuje da optuženi nije preduzeo razumne mjere da krivično goni i kazni počinioc zločina nad civilima. (par. 723. prvost. presude)

U analizi Prvostepenog vijeća

D4) da li je Galić djelovao sa svojim potčinjenim na provedenju plana, vijeće je donijelo sljedeće zaključke:

“Većina je uvjerena da je general Galić promovirao ciljeve svojih pretpostavljenih u vezi sa Sarajevom provodeći kampanju snajperskog djelovanja i granatiranja civilnog stanovništva Sarajeva, te da je, prenoseći kroz lanac komandovanja SRK-a zapovijesti za vođenje te kampanje na način koji otkriva da je primarna svrha bila provođenje terora, sankcionišući pritom korišćenje pripadnika i opreme SRK-a u protivpravne svrhe, namjeravao da se nad civilima izvrše zločini ili da snage pod njegovom komandom izvrše te zločine”. (par. 746 prvost. presude).

Ukratko, dokazi navode na zaključak da je general Galić, koji je, mada je bio upozoren na zločine koje su počinili njegovi potčinjeni nad kojima je on imao punu kontrolu, dosljedno i tokom dužeg perioda (dvadeset i tri mjeseca) propuštao da spriječi počinjenje zločina i kazni počinioca kada je za njih saznao, provodio kampanju protivpravnih akata nasilja nad civilima po zapovijestima koje su prenošene niz lanac komandovanja SRK-a, te da je namjeravao da provodi tu kampanju s osnovnim ciljem širenja terora među civilnim stanovništvom Sarajeva. Većina proglašava generala Galića krivim zato što je naredio zločine koji su dokazani na suđenju. (par. 749. prvost. presude)

Galićev 18. žalbeni osnov se odnosio na njegovu krivičnu odgovornost utvrđenoj u prvostepenoj presudi.

U žalbenom podnesku odbrana se žalila (paragraf. 484) da je Prvostepeno vijeće pogriješilo i dalo” jednostranu, nekompletnu i pogrešnu ocjenu dokaza” u vezi s njegovom funkcijom, ulogom i krivičnom odgovornošću.”

Ovaj Galićev osnov je sadržavao 9 žalbenih podosnova

1. U prvom podosnovu u vezi sa greškama “općih pitanja” S. Galić se žalio na tri zaključka: Galić je tvrdio da je Prvostepeno vijeće pogriješilo kada je na osnovu iskaza vještaka optužbe Philippsa konstatovalo da je Galića za komandanta SRK-a imenovao ministar odbrane. Kako je tvrdio Galić, on je bio imenovan” proglasom predsjedništva republike srpske”. Drugo, Galić je tvrdio da je Prvostepeno vijeće pogriješilo u stavu da među

stranama u postupku nije bilo nikakvog spora u vezi s okolnostima planiranja i izvršenja vojnog okruženja Sarajeva, a on je na suđenju zapravo argumentirao da nije bilo nikakvog okruženja, nego da je samo izvršena podjela grada. Treće, da u Prvostepenoj presudi nije obrađen njegov argument u pogledu njegove krivične odgovornosti na osnovu člana 7(1) Statuta.

Žalbeno vijeće je odbila sva tri navoda, a u povodu drugog je zaključilo u paragrafu 356: Žalbeno vijeće napominje da karakterizacija situacije u Sarajevu kao “vojne opsade”, a nepodijeljenog grada, nije relevantna za inkriminisana djela. Pretresno vijeće se tim izrazom poslužilo samo da bi opisalo predmetnu situaciju, a Galić nije osuđen ni na osnovi okruženja ni bilo koje druge karakterizacije toga šta se zbilo sa gradom”.

2. Efektivna kontrola nad snagama SRK-a

Galić je osporio sve elemente efektivne kontrole i naveo da među potčinjenim pripadnicima SRK nije bilo protivpravnog ponašanja, te da komandna struktura nije relevantna za utvrđivanje Galićeve odgovornosti i da je Prvostepeno vijeće uzelo irelevantne faktore prilikom utvrđivanja lanca komandovanja u SRK. Žalbeno vijeće je odbilo sva tri navoda.

3. Sistemi izvještavanja i nadgledanja u SRK

Žalbeni podosnov je grupisan u dva pravca: Prvi je osporavanje navodnog zaključka Prvostepenog vijeća da je Galić lično bio u mogućnosti da prati zbivanja na cijeloj liniji fronta. Drugi je da se na osnovu postojanja efikasnog sistema nadgledanja aktivnosti ne može zaključiti da je on bio informisan o protivpravnim radnjama svojih potčinjenih. (paragraf 363. žalbene presude) Žalbeno vijeće je smatralo da su oba pravca argumentacije promašena.

4. Kontrola nad ljudstvom SRK-a

Galić je iznio više argumenata u vezi sa zaključcima Pretresnog vijeća u pogledu njegove kontrole nad ljudstvom SRK-a. Ti argumenti odnose se na **kontrolu nad snajperskim djelovanjem, kontrolu nad granatiranjem, te kontrolu nad naoružanjem SRK-a.**

U paragrafima 368, 370 i 371 odbijena su sva tri Galićeva navoda

5. Da li je Galić bio u položaju da kazni svoje potčinjene

U ovom žalbenom podosnovu vijeće se pozvalo na pretpretresni i završni podnesak odbrane i u paragrafu 374 drugostepene presude zaključilo” Shodno tome, da se poslužimo Galićevim sopstvenim riječima, on je bio ovlašćen da reagujena protivpravne radnje koje bi počinili njegovi potčinjeni. Dakle, Galić nije dokazao da nijedan razuman presuditelj o činjenicama ne bi mogao donijeti zaključak kakav je donijelo Pretresno vijeće kada je utvrdilo da “odbrana ne negira da je general Galić imao mogućnost da spriječi ili kazni započinjenje zločina, ali tvrdi da za to nije bilo potrebe”. Ovaj dio predmetnog Galićevog žalbenog osnova stoga se odbija”.

6. Galićeva saznanja o zločinima

Ovi navodi se mogu razvrstati u četiri(4) kategorije:

- (1) protesti dostavljeni lično Galiću,
- (2) protesti dostavljeni njegovim potčinjenima,
- (3) karakter dostavljenih protesta, i
- (4) kontrola nad artiljerijskim sredstvima.

Svi podosnovi su odbijeni, a ovdje ćemo se zadržati na četvrtom osnovu, kontrole nad artiljerijskim sredstvima. U paragrafu 380 Žalbene presude se navodi: “Što se tiče Galićevog navoda da artiljerija nije bila korišćena na protivpravan način, Žalbeno vijeće napominje da on previđa obilje dokaza o protivpravnom snajperskom djelovanju igranatiranju. Što se tiče njegovog argumenta da “nivo utroška municije sam po sebi nikako neupućuje na to da je artiljerija korišćena na protivpravan način”, Žalbeno vijeće napominje da u spornom paragrafu Pretresno vijeće iznosi sljedeći stav: “Utrošak municije koji prevazilazi potrebe redovnih vojnih operacija jedan je od razloga koji omogućavaju Pretresnom vijeću da zaključi kako je Galić znao za kažnjive aktivnosti svojih jedinica”. Shodno tome, Pretresno vijeće je fakor municije smatralo samo jednim među mnogim faktorima na osnovu kojih se može utvrditi da li je Galić znao za kriminalnu aktivnost svojih vojnika. Njegov argument je, dakle, promašen”.

7. Da li je Galić preduzeo razumne mjere

Galić se žalio da je preduzimaio mjere, ali je i osporavao da su se zločine uopće i dogodili. U paragrafu 380 Žalbene presude se navodi:” Žalbeno vijeće ovdje ne može da konstatuje kako nijedan razuman pre-suditelj

o činjenicama ne bi mogao da donese zaključke kakve je donijelo Pretresno vijeće, tako da se ovaj žalbeni podosnov odbija”.

8. Radnje sa ciljem ostvarivanja plana

U paragrafima 383-385 Žalbene presude su odbijeni Galićevi žalbeni podosnovi da napadi na civile nisu bili dio plana. Galić je iznio navode da je Prvostepeno vijeće pogrešno zaključilo da je postojao plan da se vrše napadi na civile i čine kaznjive radnje usmjerene protiv civilnog stanovništva Sarajeva. U **paragrafu 385 vijeće je zaključilo da su Galić i njegovi potčinjeni “radili na ostvarenju određenog plana” i stoga je odbilo i ovaj žalbeni podosnov.**

9. Galićeva odgovornost po članu 7(1)

Galić je tvrdio da ne postoje osnovi za zaključak da je on izdavao naređenja da se napadi usmjere protiv civila. Kao argument on navodi da je taj zaključak “zasnovan na presumpciji da kaznjive radnje nisu bili sporadični postupci vojnika van kontrole, nego da su bile vršene u sklopu smišljene kampanje napada na civile koja je po svoj prilici bila zamišljena na višem nivou ili se, u najmanju ruku, provodila uz njegovo odobravanje”. Galić je tvrdio da se izdavanje takvih naređenja nije smjelo uzeti kao presumpcija, niti se utvrditi samo na osnovu pretpostavki, pogotovo s obzirom na to da dokazi ukazuju na suprotno. Ovaj podosnov je takođe odbijen, te Žalbena vijeće u paragrafu 390 u cijelosti odbacilo 18. žalbeni osnov.

10. Odmjeravanje kazne S. Galiću

Stanislav Galic je presudjen na 20 godina zatvora od strane Prvostepenog vijeća. Većina Prvostepenog vijeća je proglasila optuženog S. Galića krivim za zločin provođenja terora (kojim se tereti u tački 1 optužnice), ubistvo (kojim se tereti u tačkama 2 i 5) i nečovječna djela (kojima se tereti u tačkama 3 i 6). Optužbe za napade na civile sadržane u tačkama 4 i 7 (zbog toga što su obuhvaćene pod tačkom 1) automatski su odbijene.

U 19. Galićevom osnovu za žalbu nalazila su se četiri glavna argumenta iznijeta u prilog ovom žalbenom osnovu:

- (1) maksimalna kazna koju MKSJ može izreći je 20 godina zatvora,
- (2) Pretresno vijeće je pogriješilo izjavivši da bi za ovakve zločine u bivšoj Jugoslaviji bila izrečena najstroža kazna,

- (3) Pretresno vijeće je pogriješilo kada je među otežavajuće okolnosti ubrojilo faktore koji su zapravo obilježja krivičnih djela za koja je Galić proglašen krivim, i
- (4) Pretresno vijeće je pogriješilo kada nije uzelo u obzir olakšavajuće okolnosti kao što su uslovi u kojima je on vršiokomandu nad svojim snagama, uslovi gradskog ratovanja, te njegove lične i porodične prilike.

Tužiočeva žalba na kaznu

Tužilac je naveo da kazna koju je dosudilo Pretresno vijeće "izlazi iz raspona koji je Pretresno vijeće u skladu sa svojim slobodnim sudijskim nahođenjem moglo da primijeni" i "očigledno ne odražava krajnju težinu zločina i njegov visoki položaj". Tužilac je iznio argument da su Galićevi zločini među najtežima kojima se MKSJ bavio, te da je Pretresno vijeće stoga učinilo vidljivu grešku time što nije izreklo najvišu kaznu koju MKSJ predviđa. Po njegovom mišljenju, ako je zločin počinjen u "naročito otežavajućim okolnostima", on treba da se svrsta u "najgoru kategoriju". **Tvrdeći da se Galićevi zločini "očigledno" mogu svrstati u tu "najtežu" kategoriju, te ukazujući na težinu Galićevih zločina i na njegov visoki položaj, tužilac od Žalbenog vijeća traži da kaznu preinači na doživotni zatvor.** U prilog svom navodu da je kazna koju je odredilo Pretresno vijeće nerazumna, tužilac je ukazao na ocjenu težine zločina koju je dalo Prvostepeno vijeće, na otežavajuće okolnosti i, kako se navodi, nepostojanje olakšavajućih okolnosti. **Tužilac nije osporio način kako je Pretresno vijeće utvrdilo činjenično stanje, nego pokušao da, u kontekstu tog činjeničnog stanja, dokaže kako je kazna koju je izreklo Pretresno vijeće "očigledno neadekvatna".**

Faktori koje je iznosio tužilac:

- Tužilac je tvrdio da je "za viktimizaciju, kako u smislu brojnosti, tako i u smislu odabira žrtava, bila potrebna izvanredna surovost sa strane (Galića) da u takvim okolnostima naredi i ustraje u takvoj vojnoj kampanji" Po mišljenju tužioca, **"opakost kojom su birane žrtve i kukavički karakter tih čina** uvelike dodaju na težini (Galićevim) zločinima."

- Tužilac je iznio kao argument to da utvrđeno činjenično stanje u ovom predmetu doseže nivo “najtežeg oblika zločina terora s kojim će se ovaj Međunarodni sud po svoj prilici uopšte suočiti – odnosno, terorisanje stanovnika Sarajeva, najvećeg grada u Bosni i Hercegovini u kojem se u to vrijeme nalazilo oko 300.000 civila”.
- Sistematičnost, kontinuiranost i smišljenost Galićevog učestvovanja, koje je istakao tužilac, Pretresno vijeće je uzelo u obzir u paragrafu 764 Prvostepene presude, gdje je iznijet stav da “o težini krivičnih djela koja je počinio general Galić govore razmjeri, obrazac i praktično neprekidno ponavljanje tih djela, gotovo svakodnevno, tokom mnogih mjeseci.”
- Tužilac je naveo da je činjenica da je Galić zloupotrijebio svoj položaj u hijerarhiji faktor koji njegove zločine čini težima.

Uzimajući u obzir gore navedene zaključke Pretresnog vijeća, Žalbeno vijeće, većinom glasova, uz djelomično protivno mišljenje sudije Pocara i protivno mišljenje sudije Merona, konstatuje da je Pretresno vijeće počinilo vidljivu grešku prilikom ocjenjivanja faktora koji se tiču težine Galićevog zločina, njegove uloge i učestvovanja, Galićeve zloupotrebe hijerarhijskog položaja kao otežavajuće okolnosti, te jedine olakšavajuće okolnosti, odnosno njegovog ponašanja tokom sudskog postupka. Iako nije učinilo nikakvu grešku u utvrđivanju činjeničnog stanja i tačno je formulisalo načela odmjeravanja kazne, Pretresno vijeće je pogrešno postupilo kada je zaključilo da odmjerena kazna na odgovarajući način odražava nivo težine zločina koje je Galić počinio, te stepen njegovog učestvovanja. Izrečena kazna “uzeta je iz krive ladice”. Galićeve zločine karakteriše krajnja brutalnost i surovost, njegovo učestvovanje bilo je sistematsko, kontinuirano ismišljeno, a u svojstvu komandanta korpusa VRS-a on je i zloupotrijebio svoj nadređeni položaj u hijerarhiji. Po mišljenju Žalbenog vijeća, kazna koju je Pretresno vijeće izreklo Galiću izlazi iz okvira kazni koje su s obzirom na okolnosti ovog predmeta dolazile u obzir. Žalbeno vijeće smatra da je kazna od samo 20 godina tako nerazumna i tako očigledno nepravedna - zbog toga što je njome potcijenjena težina Galićevog kriminalnog ponašanja – da se na osnovu nje može zaključiti da Pretresno vijeće svoje slobodno sudijsko nahodjenje nije primijenilo na primjeren način.

Shodno tome, **Žalbeno vijeće** konstatuje da je Pretresno vijeće zloupotrijebilo svoje slobodno sudijsko nahodjenje time što je izreklo kaznu u trajanju od samo 20 godina, te je usvojilo žalbu tužioca.

Iz gore navedenih razloga, **ŽALBENO VIJEĆE, NA OSNOVU ČLANA 25 Statuta i pravila 117 i 118 Pravilnika o postupku i dokazima, SOBZIROM NA** pismene podneske strana u postupku i argumente koje su iznijele na pretresu 29. augusta 2006. godine, **ZASJEDAJUĆI** na javnoj sjednici, **ODBIJA** Galićevu žalbu, **USVAJA** žalbu tužioca većinom glasova, uz djelomično protivno mišljenje sudije Pocara i protivno mišljenje sudije Merona, **PONIŠTAVA** presudu o kazni zatvora u trajanju od dvadeset godina koju je Galiću izreklo Pretresno vijeće i **IZRIČE doživotnu kaznu zatvora**, s pravom da mu se u izdržavanje kazne, shodno pravilu 101(C) Pravilnika, uračuna period koji je Galić već proveo u pritvoru, **NALAŽE**, u skladu s pravilom 103(C) i pravilom 107 Pravilnika, da se Galić zadrži pod nadzorom MKSJ-a do okončanja dogovora za njegovo premještanje u državu u kojoj će izdržavati kaznu.

209 (ex 179)

COMITÉ INTERNATIONAL DE LA CROIX-ROUGE

Geneva, 12 June 1995
DDM/JUR 95/931 MSS/RBR

Honorable Justice Goldstone,

We thank you for your letter of 5 April 1995, addressed to President Sommaruga, requesting certified copies of agreements and a list of all public information released by the International Committee of the Red Cross (ICRC). We apologize for the delay in answering, due to operational emergencies and the need to thoroughly review our files in order to give a comprehensive answer to your letter. We however hope that the provisional list and compilation of documents forwarded to you by Mr Marco Sassòli, Deputy Head of the Legal Division, when he was in The Hague on May 2 has been useful for the meantime.

In conformity with our will to facilitate your task which is so crucial for the effectivity and credibility of International Humanitarian Law, as much as it is compatible with our main mandate to protect and assist the victims of armed conflicts in the field, we are pleased to answer positively to your request. It is indeed our policy to put at your disposal all documents published by the ICRC and to discuss any theoretical question of international humanitarian law, including the agreements concluded in this field under ICRC auspices between the parties to the different conflict.

The enclosed lists and documents are complete as of June 7, 1995. From that day on, our Public Information Division is instructed to send you regularly copies of all public addresses, statements, press releases and other public written information we issue.

Enclosed you find :

- A. Certified copies of all agreements concluded between the parties of the 1991/92 conflict in Croatia (Annex I) and the conflict in Bosnia-Herzegovina (Annex II) which were concluded under the ICRC auspices and established rules of behaviour between the parties.

Justice Richard Goldstone
Prosecutor
International Criminal Tribunal
for the Former Yugoslavia
Churchillplein 1
NL - 2501 EW The Hague

II. CONFLICT IN BOSNIA-HERZEGOVINA AGREEMENT CONCLUDED UNDER ICRC AUSPICES

- II. 1 Agreement (on the application and the implementation of international humanitarian law within the context of the conflict in Bosnia-Herzegovina). 22 May 1992, signed by Mr K. Trnka (Representative of Mr. Alija Izetbegovic, President of the Republic of Bosnia-Herzegovina), Mr D. Kalinic (Representative of Mr. Radovan Karadzic, President of the Serbian Democratic Party), Mr J. Djogo, (Representative of Radovan Karadzic, President of the Serbian Democratic Party), Mr A. Kurjak, (Representative of Mr Alija Izetbegovic, President of the Party of Democratic Action), Mr S. Sito Coric, (Representative of Mr. Miljenko Brkic, President of the Croatian Democratic Community).
- II. 2 Agreement No 2 (on the Commission consisting of four liaison officers of each party dealing in particular with the exchange of prisoners of war and the evacuation of persons in danger). 23 May 1992, signed by Mr K. Trnka (Representative of Mr. Alija Izetbegovic, President of the Republic of Bosnia-Herzegovina), Mr D. Kalinic (Representative of Mr. Radovan Karadzic, President of the Serbian Democratic Party), Mr J. Djogo, (Representative of Radovan Karadzic, President of the Serbian Democratic Party), Mr A. Kurjak, (Representative of Mr Alija Izetbegovic, President of the Party of Democratic Action), Sito Coric, (Representative of Mr. Miljenko Brkic, President of the Croatian Democratic Community).
- II. 3 Agreement No 3 (setting up an ICRC Plan of Action in Bosnia-Herzegovina). 6 June 1992, signed by Mr K. Trnka, (Representative of Mr Alija Izetbegovic, President of the Republic of Bosnia-Herzegovina), Mr D. Kalinic (Representative of Mr Radovan Karadzic, President of the Serbian Democratic Party), Mr S. Sito Coric (Representative of Mr. Miljenko Brkic, President of the Croatian Democratic Community).
- II. 4 Agreement on the Release and Transfer of Prisoners. 1 October 1992, signed by Mr K. Trnka, (Representative of Mr. Alija Izetbegovic, President of the Republic of Bosnia-Herzegovina), Mr. D. Kalinic (Representative of Mr. Radovan Karadzic, President of the Serbian Democratic Party), Mr. S. Sito Coric (Representative of Mr. Mate Boban, President of the Croatian Democratic Community), Mr. A Kurjak (Representative of the Party of Democratic Action).
- II. 5 Recommendation on the Tragic Situation of Civilians in Bosnia-Herzegovina. 1 October 1992, signed by Mr K. Trnka, (Representative of Mr. Alija Izetbegovic, President of the Republic of Bosnia-Herzegovina), Mr. D. Kalinic (Representative of Mr. Radovan Karadzic, President of the Serbian Democratic Party), Sito Coric (Representative of Mr. Mate Boban, President of the Croatian Democratic Community), Mr. A. Kurjak (Representative of the Party of Democratic Action).

A G R E E M E N T 1 22-mai-92

At the invitation of the International Committee of the Red Cross,

Mr. K. Trnka, Representative of Mr. Alija Izetbegovic
President of the Republic of Bosnia-
Herzegovina

Mr. D. Kalinic, Representative of Mr. Radovan Karadzic
President of the Serbian Democratic Party

Mr. J. Djogo, Representative of Mr. Radovan Karadzic
President of the Serbian Democratic Party

Mr. A. Kurjak, Representative of Mr. Alija Izetbegovic
President of the Party of Democratic
Action

Mr. S. Sito Coric, Representative of Mr. Miljenko Brkic
President of the Croatian Democratic
Community

met in Geneva on the 22 May 1992 to discuss different aspects of the application and of the implementation of international humanitarian law within the context of the conflict in Bosnia-Herzegovina, and to find solutions to the resulting humanitarian problems. Therefore

- conscious of the humanitarian consequences of the hostilities in the region;
- taking into consideration the Hague Statement of 5 November 1991;
- reiterating their commitment to respect and ensure respect for the rules of International Humanitarian Law;

the Parties agree that, without any prejudice to the legal status of the parties to the conflict or to the international law of armed conflict in force, they will apply the following rules:

OPSADA (1992-1995) I ODBRANA (1992-2012) SARAJEVA

“Brutalna agresija na Bosnu i Hercegovinu (1992– 1995) ispisala je (i) traumatsku priču Sarajeva koja dvadeset godina drži Sarajevo pod opsadom (1992–2012). Radi “deblokade Sarajeva” - pomoći njegovim žrtvama ali i zbog istine i mira u budućnosti, svakodnevno izgovarajmo sarajevsku traumatsku priču i učinimo je javnom u svakom trenutku i na svakom mjestu u svijetu.”

Brigadir dr. Zemir Sinanović,
učesnik deblokade Sarajeva 1995. godine

Sažetak

Rezultati naučnih istraživanja pokazuju da svako ko je bio u Sarajevu ima određene posljedice (s umjerenim simptomima koji se kontrolišu), manji broj ima neke manifestne simptome, ali ima i onih koji imaju komplicirani oblik PTSP-a. Na drugoj strani, oni koji su držali Sarajevo u opsadi, prema provjerenim pričama, imaju noćne košmare praćene teškim i dugim neprospavanim noćima i krikovima žrtava, a prema rezultatima istraživanja većina ih je oboljela od posttraumatskog stresnog poremećaja, usljed čega su mnogi počinili i samoubistvo. Sarajevo, ipak, bilježi mali broj samoubistava prema onome koliko se to (naučno) očekivalo. Tačnije, prisutan je nesrazmjer između obima i jačine traume kroz koju je prolazilo stanovništvo Sarajeva u opsadi i broja izvršenih samoubistava.

Ključne riječi: Opsada, odbrana, posttraumatski stresni poremećaj, samoubistvo, ...

Summary

Results of scientific research show that anyone who was in Sarajevo has a certain consequences (with moderate symptoms which are controlled), fewer have some manifest symptoms, but, there are those who have a complicated form of PTSD. On the other side, those who kept Sarajevo in siege, according to entrusted stories, have nightmares followed by hard and long

sleepless nights and screams of the victims, and according to results of research most of them were suffering of post-traumatic stress disorder (PTSD), causing many suicides.

However, Sarajevo has less suicides than it was scientifically expected. To be more accurate, there is disparity between the volume and complexity of trauma which people of Sarajevo passed through during the siege and the number of suicides committed.

Key words: Siege, defense, post-traumatic stress disorder, suicide,...

Uvod

Rat je namjieran ljudski čin koji ostavlja teže psihološke posljedice - kod 80% žrtava ostaju dugotrajne posljedice u doživljavanju i ponašanju (Krizmanić, 1993). Prema procjenama Svjetske zdravstvene organizacije (WHO) trenutno u svijetu postoji preko 50 miliona žrtava rata.

U ovom radu (znanstvena) namjera je ukazati na problem posttraumatskog stresnog poremećaja (PTSP) i samoubistva u Bosni i Hercegovini, s fokusom na sarajevsku traumatsku priču 1992-1995 (-2012) i njene nevidljive rane. Na osnovu predmetnih rezultata moći će se efikasnije djelovati na prevenciji posttraumatskog stresnog poremećaja i samoubistava u bosansko-hercegovačkom društvu, ali i doprinijeti konačnoj "deblokadi Sarajeva".

Sadržajnom teorijskom analizom istraženo je i opisano društveno obilježje posttraumatskog stresnog poremećaja i samoubistva kao (društvenih) pojava, s posebnim osvrtom na bosanskohercegovačko društvo, ali i *Sarajevo pod opsadom*. Puna pažnja posvećena je empirijskim činjenicama koje se odnose na samoubistva i njihovo korišćenje za uobličavanje teorijskih objašnjenja strukturalnih veza pojedinih dijelova (bosanskohercegovačkog) društva i ukupnih društvenih procesa povezanih sa samoubistvom kao društvenom pojavom.

Različitost teorija i stavova o posttraumatskom stresnom poremećaju, suicidalnom ponašanju, samom suicidu i prevenciji suicida nameće zaključak o kompleksnosti znanstvenog proučavanja navedenog. Značajan metodološki problem u istraživanju suicida je činjenica da je onemogućeno ispitivanje subjekta - izvršioca suicida, budući da poslije čina samoubistva više nije živ.

Rezultati istraživanja problema posttraumatskog stresnog poremećaja (PTSP) i suicida u Bosni i Hercegovini, s fokusom na *Sarajevo u opsadi*

Suicidalnost je najčešće prisutna u sljedećim poremećajima: posttraumatski stresni poremećaj (PTSP), depresivni poremećaj, shizofrenija, anksiozni poremećaji, anksiozno-depresivni poremećaji, demencije, ovisnosti,...

GODINA	STOPE SAMOUBISTAVA U BOSNI I HERCEGOVINI	STOPE SAMOUBISTAVA NA TERITORIJI POD KONTROLOM ARMIIJE RBH I IIVO I U FEDERACIJI BIH	STOPE SAMOUBISTAVA NA TERITORIJI POD KONTROLOM VOJSKE REPUBLIKE SRPSKE I U REPUBLICI SRPSKOJ
1985.	11,2		
1986.	12,4		
1987.	13,5		
1988.	11,3		
1989.	13,2		
1990.	10,7		
1991.	9,9		
1992.	11,2	4,5	22,3
1993.	11,8	4,5	23,9
1994.	13,2	5,6	
1995.	15,1	8,0	
1996.	14,8	7,5	
1997.	14,7	7,4	
1998.	12,9	5,8	24,1
1999.	13,2	6,5	23,7
2000.	15,4	8,0	
2001.	13,6	7,2	23,7
2002.	13,6	9,0	20,8
2003.	12,8	8,3	20,1
2004.	12,7	8,2	20,0
2005.	12,9	8,4	20,1

do 4,9	VRLO NISKA
5 - 9,9	NISKA
10 - 19,9	SREDNJA
20 - 24,9	VISOKA

Iz prethodne tabele (u kojoj su prvi put za Bosnu i Hercegovinu prikazane stope samoubistava za period 1985–2005. godine) vidljivo je da su stope samoubistava u Republici Srpskoj 1994-1997. i 2000. godine bile kritično visoke, što je više nego alarmantan podatak ne samo za bosansko-hercegovačko društvo i državu već i za Svjetsku zdravstvenu organizaciju, budući da su navedene stope samoubistava posljedica (i) počinjenih neviđenih ratnih strahota u Bosni i Hercegovini (počinjeni su brojni ratni zločini, ali i najteži ratni zločin – zločin genocida nad Bošnjacima). Odgovor na visoke i kritično visoke stope samoubistava u Republici Srpskoj - posebno na kritično visoke stope samoubistava kod demobilisanih boraca Vojske Republike Srpske (37,2) - treba tražiti (i) u činjenici da su pripadnici Vojske Republike Srpske bili (i) nosioci planiranja, naređivanja i izvršavanja brojnih ratnih zločina, a njih 19.473 (i) zločina genocida nad Bošnjacima. Navedeni problem ne smije biti samo problem Republike Srpske (zvanično i nije: na brojnoj skali zadataka/problema u Republici Srpskoj ovaj se problem uopće ne nalazi), ovo mora biti problem države Bosne i Hercegovine, ali i međunarodni problem (posebno Svjetske zdravstvene organizacije i dr.), budući da u slučaju nedostatka adekvatne društvene predikcije i prevencije, kod navedene kategorije lica, možemo imati ekspanziju (najtežih oblika) PTSP-a i samoubistava, ali i drugih oblika društvene destrukcije.

Samoubistvo je vrlo kompleksan problem, permanentno prisutan u svim društvima kroz historiju. Malo je opsežnih i sveobuhvatnih radova koji danas mogu poslužiti ozbiljnijem istraživanju i sagledavanju problema samoubistva u savremenim društvenim okolnostima. Ipak, može se konstatovati da je samoubistvo tragičan ljudski čin, znanstveno nedovoljno ispitan, iako je poznat tokom cijele historije ljudskog roda.

Brutalna agresija na Bosnu i Hercegovinu dovela je do stradanja cjelokupne populacije njenog stanovništva i izazvala je nesagledive štetne posljedice. *“Čovjek se razlikuje od životinja po tome što je ubojica; on je jedini primat koji ubija i muči članove svoje vrste bez razloga, bilo biološki bilo ekonomski, i pri tome osjeća zadovoljstvo. Ta biološka neprilagodljiva i nefilogenetski programirana “maligna” agresija sačinjava bit problema i opasnost po održanje čovjeka kao vrste.”*¹

---

¹ E. Fromm, *Anatomija ljudske destruktivnosti I*, Naprijed, Zagreb, 1989, 22.

Poslijeratne štete zbog oštećenja mentalnog zdravlja stanovništva u BiH ogledaju se u 1.750.000 osoba koje imaju neki sa stresom povezani psihički poremećaj. Prema procjenama Svjetske zdravstvene organizacije posttraumatski stresni poremećaj, poznatiji kao PTSP, u BiH ima više od 10 posto stanovništva, odnosno oko 400.000 ljudi. Najugroženiji su demobilisani borci i ratni invalidi, pa se procjenjuje da trećina ove populacije boluje od nekog simptoma PTSP-a. Mnogi oblici PTSP-a, ako nisu liječeni ili to nije učinjeno u pravo vrijeme i na pravi način, mogu dovesti do agresije prema sebi ili drugima.

Sarajevo je bio grad u totalnoj, nezapamćenoj i svirepoj opsadi 1.479 dana. Tokom opsade Sarajeva ubijeno je i umrlo 18.889 civila od čega 1.600 djece. Specifične okolnosti življenja građana *Sarajeva u opsadi* (1992–1995) imaju zdravstvene, sociološke, duhovno-religijske, materijalne i političke dugoročne implikacije na život svakog pojedinca u našoj zemlji.

U studiji koju su predstavili Đapić i Stuvland, 78% bosanske djece izjavilo je da su doživjeli barem šest traumatskih iskustava tokom rata. Djeca koja su izbjegla iz Sarajeva imala su manje traumatskih iskustava od djece koja su morala ostati (Karačić - Zvizdić, 2000; Osmanović - Zvizdić, 2000). *“Trajnost pamćenja percipiranog uveliko zavisi od bogatstva detalja koji čine jednu cjelinu. Agresor je, u mjerama surovosti i sadizma, našao rješenje za svoje unaprijed pripremljene planove. Planovi su bili jasni: Sarajevo treba da umre, ali ne odmah, već dozirano, u strahu, u mukama, u bezizlazu. Građanima Sarajeva treba uskratiti sve što život čini životom: i hranu i vodu i san i struju i informaciju i komunikaciju i...”*² U Sarajevu u opsadi i znanost je ostala zbunjena.

Najilustrativniji primjer do koga se čovjek može spuštati u činu zločina je naredba ratnog zločinca Ratka Mladića izdata početkom maja 1992. godine potčinjenim oficirima od kojih se rezolutno traži da bombardiraju stambene četvrti Sarajeva sve dok tamošnjem stanovništvu “ne razvuče pamet”! *“Nad žrtvama su nasilno vršeni brojni zločinački akti, čime su im nanesene i teške tjelesne povrede. Posebno treba ukazati na silovanje djevojčica od šest-sedam godina. Tako je, primjera radi, ‘najmonstruoznije*

---

² V. Karavelić-Z. Rujanac, *Opsada i odbrana Sarajeva 1992.-1995*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2008, 181.

*silovanje izvršila grupa od dvadeset Srba u vogošćanskom logoru 'Kod Sonje', gdje su silovali dvije djevojčice od 7 i 13 godina i to u prisustvu njihove majke. Djevojčice su umrle od posljedica silovanja'.*³

Rezultati empirijskog istraživanja pokazuju da je 32,8% ispitanika – građana Sarajeva u opsadi ispoljavalo blage simptome vezane za psihološku traumu, 30,6% umjerene simptome traumatizacije, a 18,6% vrlo izražene simptome PTSP-a. Iz svega proizlazi da 82% građana Sarajeva u opsadi ima neki sa stresom povezani simptom, što je veoma zabrinjavajuće stanje koje može utjecati na sveukupno stanje poslijeratnog Sarajeva.⁴

Provedeno je i drugo empirijsko istraživanje u populaciji demobilisanih boraca i logoraša Sarajeva u opsadi. Analizom i statističkom obradom rezultata dobivenih putem upitnika, koji se odnosi na 17 simptoma posttraumatskog stresnog poremećaja, može se zaključiti da 62,2% ispitanika – demobilisanih boraca i logoraša Sarajeva u opsadi ima simptome i znake posttraumatskog stresnog poremećaja.⁵

Godina	Broj izvršenih samoubistava	Stope samoubistava	Ocjena stopa samoubistava
1992.	27	8,2	NISKE STOPE
1993.	53	16,1	SREDNJE STOPE
1994.	47	14,2	
1995.	49	14,8	

³ Smail Čekić et al, *Zločin nad djecom Sarajeva u opsadi*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2010, 133.

⁴ Nermana Mehić-Basara, Senadin Ljubović, Zimir Sinanović, Aida Hadžibajrić, Muhamed Hasanbegović i Emina Kurtagić-Pepić, *Projekat istraživanja zastupljenosti posttraumatskog stresnog poremećaja (PTSP) kod stanovnika Kantona Sarajevo*, Ministarstvo zdravstva Kantona Sarajevo, Sarajevo, 2009.

⁵ Nermana Mehić-Basara, Senadin Ljubović, Zimir Sinanović, Aida Hadžibajrić, Muhamed Hasanbegović i Emina Kurtagić-Pepić, *Projekat istraživanja zastupljenosti posttraumatskog stresnog poremećaja (PTSP) kod demobilisanih boraca Kantona Sarajevo*, Ministarstvo zdravstva Kantona Sarajevo, Sarajevo, 2011.

Iz prethodne tabele vidljivo je da je *Sarajevo u opsadi* bilježilo niske i srednje stope samoubistava, što je ispod znanstvenog očekivanja. Najmanja stopa samoubistava – 8,2 zabilježena je 1992. godine (početak agresije na Bosnu i Hercegovinu, odnosno stavljanje Sarajeva u potpunu opsadu), tačnije, kada je bio najviši nivo destrukcije *Sarajeva u opsadi* od strane agresora – masovna ubistva, rušenje objekata,.... Najveća stopa samoubistava u *Sarajevu u opsadi*, ali ipak u okviru srednjih stopa, bila je 1993. godine i to 16,1.

Godina	Broj izvršenih samoubistava	Stope samoubistava	Ocjena stope samoubistava
1996.	54	16,6	SREDNJE STOPE SAMOUBISTAVA
1997.	57	16,8	
1998.	37	10,6	
1999.	49	13,6	
2000.	47	12,7	
2001.	42	11,6	
2002.	51	13,1	
2003.	52	13,0	
2004.	46	11,2	
2005.	51	12,1	

Iz prethodne tabele vidljivo je da su u Sarajevu, u periodu 1996–2005, bile srednje stope samoubistava, i to:

- U periodu od 1. 1. do 31. 12. 1996. godine na području Kantona Sarajevo registrovano je 54 samoubistva, i to: žene-18; muškarci-36.

- U periodu od 1. 1. do 31. 12. 1997. godine na području Kantona Sarajevo registrovano je 57 samoubistava, i to: žene-19; muškarci-38. Način izvršenja: vješanje-31; hitac iz vatrenog oružja-4; aktiviranje eksplozivnih naprava-6; skakanje sa visine-16.

- U periodu od 1. 1. do 31. 12. 1998. godine na području Kantona Sarajevo registrovano je 37 samoubistava, i to: žene-14; muškarci-23. Način

izvršenja: vješanje-14; hitac iz vatrenog oružja-4; aktiviranje eksplozivnih naprava-7; skakanje sa visine-12;

- U periodu od 1. 1. do 31. 12. 1999. godine na području Kantona Sarajevo registrovano je 49 samoubistava, i to: žene-19; muškarci-30. Način izvršenja: vješanje-19; hitac iz vatrenog oružja-5; aktiviranje eksplozivnih naprava-5; skakanje sa visine-15; utapanje-2; trovanje-2; ubod noža u grudi-1;

- U periodu od 1. 1. do 31. 12. 2000. godine na području Kantona Sarajevo registrovano je 47 samoubistava, i to: žene-19; muškarci-28. Način izvršenja: vješanje-19; hitac iz vatrenog oružja-10; aktiviranje eksplozivnih naprava-3; skakanje sa visine-10; utapanje-2; trovanje-1; sječenje vena-2.

- U periodu od 1. 1. do 31. 12. 2001. godine na području Kantona Sarajevo registrovana su 42 samoubistva, i to: žene-19; muškarci-23. Način izvršenja: vješanje-13; hitac iz vatrenog oružja-10; aktiviranje eksplozivnih naprava-3; skakanje sa visine-10; utapanje-2; trovanje-2; skakanje pod voz-1; sječenje vena-1.

- U periodu od 1. 1. do 31. 12. 2002. godine na području Kantona Sarajevo registrovano je 51 samoubistvo, i to: žene-19; muškarci-32. Način izvršenja: vješanje-29; hitac iz vatrenog oružja-6; aktiviranje eksplozivnih naprava-3; skakanje sa visine-7; utapanje-1; trovanje-3; sječenje vena-1; samospaljivanje-1.

- U periodu od 1. 1. do 31. 12. 2003. godine na području Kantona Sarajevo registrovana su 52 samoubistva, i to: žene-17; muškarci-35. Način izvršenja: vješanje-28; hitac iz vatrenog oružja-9; aktiviranje eksplozivnih naprava-2; skakanje sa visine-10; utapanje-2; sječenje vena-1.

- U periodu od 1. 1. do 31. 12. 2004 godine na području Kantona Sarajevo registrovano je 46 samoubistava, i to: žene-13; muškarci-33. Način izvršenja: vješanje-29; hitac iz vatrenog oružja-8; skakanje sa visine-6; trovanje-2; skakanje pod voz-1;

- U periodu od 1. 1. do 31. 12. 2005.godine na području Kantona Sarajevo registrovano je 51 samoubistvo, i to: žene-15; muškarci-36. Način izvršenja: vješanje-27; hitac iz vatrenog oružja-10; skakanje sa visine-9; utapanje-1; trovanje-2; sječenje vena-2.

Usljed u historiji čovječanstva neviđenih ratnih strahota koje su pogodile *Sarajevo u opsadi*, prisutan je bio i tzv. "tamni broj" samoubistava - kada su žrtve svjesno tražile smrt – npr. izlazak iz zaklona, svjesno se izlažući snajperima agresora koji su uživali u ubijanju drugih.

Zaključak

Najveće mogućnosti za objašnjenje posttraumatskog stresnog poremećaja i samoubistva imaju one znanstvene discipline koje se nalaze na granici gdje se individualno i društveno prožimaju. Niti jedna od teorija kao i rezultati mnogih empirijskih istraživanja nisu dali konačan odgovor zašto se ljudi ubijaju. Aktuelne teorije i empirijska istraživanja, svaka na svoj način, pomažu nam da što bolje shvatimo fenomen samoubistva. Sklop društvenih, psiholoških, psihijatrijskih, porodičnih i drugih faktora, uz moguću dominaciju jednog nad drugim, imaju značajnu ulogu u etiologiji pojave samoubistva.

Pored navedenog, prisutni su i stavovi da odgovor na samoubistvo postoji. Prema navedenom, moguće je spriječiti samoubistvo u mnogim slučajevima, preokrenuvši tok emocija, misli ..., odnosno suicidalnih namjera pojedinaca koji autodestrukciju smatraju jedinim mogućim izlazom. Procjena je da odgovor leži u predikciji i prevenciji. Prevencija suicida neminovno se nameće kao nužni prioritet svakog društva, budući da su brojke neumoljive i da svakim danom imamo sve više novih slučajeva samoubistava. Traumatski događaji protekle agresije na BiH još su snažniji razlog da se i bosanskohercegovačko društvo ozbiljnije pozabavi prevenciji i predikciji suicidalnog ponašanja svoje populacije. Bosanskohercegovački primjer potvrđuje da se od strane države i društva na samoubistvo vrlo malo misli a skoro ništa ne poduzima. To je nešto što je na margini, što je "tabu tema", a naročito se malo čini na organizovanoj društvenoj prevenciji.

Sarajevo, ipak, bilježi mali broj samoubistava, u odnosu na to koliko se to (znanstveno) očekivalo. Tačnije, prisutan je nesrazmjer između obima i jačine traume (kroz koju je prolazilo stanovništvo *Sarajeva u opsadi*) i broja realizovanih samoubistava. Možda odgovor leži u sljedećem: "*Bosanci su preživjeli nerazuman rat pomoću dara mentalnog integriteta. Svaki istaknuti novinar koji je bio u Bosni u toku rata svjedočio je i izvještavao o ovom daru mentalnog integriteta, daru naslijeđenom iz vjerske tradicije i kulturnih običaja u Bosni.*"⁶

---

⁶ K. Doubt, *Sociologija nakon Bosne*, Buybook, Sarajevo, 2003, 27-35.

Oni koji su Sarajevo držali pod opsadom, prema povjerenim pričama, imaju noćne košmare praćene teškim i dugim neprospavanim noćima i krikovima žrtava, a prema rezultatima istraživanja većina ih je oboljela od posttraumatskog stresnog poremećaja usljed čega su mnogi počinili i samoubistvo.

Šta se danas događa u Sarajevu? Sarajevo se i dalje brani (1992–2012). Zašto? Danas se nad Sarajevom vrši nova opsada koja nakon agresije (1992–1995) ima novo obilježje. Snage koje su držale *Sarajevo u opsadi* žele ne samo da izjednače žrtvu i zločinca već žele da žrtvu pretvore u zločinca. Kada me Sarajlije pitaju dokle će to ići, najčešće im odgovaram: sve dotle dok sama žrtva ne prizna da je zločinac. Ne smijemo zaboraviti riječi jedne (bosanskohercegovačke) žrtve, kojoj je sve pobijeno, a ona ostala “kažnjena” da živi: *Od danas mrzim ljude, a volim životinje.*

Da li se moralo dogoditi *Sarajevo u opsadi*? Možda je “najbolji” odgovor dao američki diplomata Richard Holbrooke, koji u svom osvrtu na stradanje stanovnika Sarajeva pod opsadom, kaže: “*Ja sam i tada govorio kako ne vjerujem da bi Evropa, kada bi uloge bile zamijenjene - da su Muslimani bili ti koji su okupirali brda oko Sarajeva i nemilosrdno ubijali kršćane i Jevreje u gradu, to mirno posmatrala, kao što je činila 1992.-1993.*”⁷

LITERATURA

1. *Genocid: slučajeви, poređenja i savremene rasprave*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2007.
2. N. Cigar, *Genocid u Bosni-politika “etničkog čišćenja”*, BKC, Sarajevo, 1998.
3. S. Čekić, *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2004.

---

⁷ *Genocid: slučajeви, poređenja i savremene rasprave*, Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, 2007, 219.

4. S. Čekić - M. Šestanović - M. Karović - Z. Mastalić-Košuta, *Zločin nad djecom Sarajeva u opsadi*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2010.
5. K. Čavoški, *O neprijatelju*, Prosveta, Beograd, 1989.
6. K. Doubt, *Sociologija nakon Bosne*, Buybook, Sarajevo, 2003.
7. E. Durkheim, E., (1897.), *Samoubistvo*, Bigz, Beograd, 1997.
8. I. Dizdarević, *Barbari su bili bolji*, Sarajevo, 1998.
9. E. Fromm, *Anatomija ljudske destruktivnosti I*, Naprijed, Zagreb, 1989.
10. A. Izetbegović, *Tajna zvana Bosna-govori, intervjui, pisma,... 1989.-1993.*, Sarajevo, 2004.
11. V. Karavelić i Z. Rujanac, *Opsada i odbrana Sarajeva 1992.-1995.*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2008.
12. N. Mehić-Basara, *Projekat istraživanja zastupljenosti posttraumatskog stresnog poremećaja (PTSP) kod stanovnika Kantona Sarajevo*, Ministarstvo zdravstva Kantona Sarajevo, Sarajevo, 2008.
13. N. Mehić-Basara, *Projekat istraživanja zastupljenosti posttraumatskog stresnog poremećaja (PTSP) kod demobilisanih boraca Kantona Sarajevo*, Ministarstvo zdravstva Kantona Sarajevo, Sarajevo, 2011.
14. Z. Sinanović, *Samoubistvo – izbor pojedinca i (ili) posljedica krize*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2012.

EMBARGO NA UVOZ NAORUŽANJA , – IZRAZ NEPRAVEDNE POLITIKE PREMA BOSNI I HERCEGOVINI OD 1992. DO 1995. GODINE

Sažetak

Dana 5. jula 1991. godine Evropska zajednica (EZ) uvela je embargo na uvoz naoružanja Socijalističkoj federativnoj republici Jugoslaviji (SFRJ) i zamrzla joj svu finansijsku pomoć.¹ Tokom druge sedmice jula 1991. godine EZ je poslala svoj prvi tim kao prethodnicu posmatrača u R Sloveniju. To je bila najveća tačka uključenja EZ u SFRJ. Novo predsjedavanje od strane Kraljevine Holandije jedva je čekalo da bude viđeno u rješavanju prve krize evropske sigurnosti nakon završetka hladnog rata.² Svi su vjerovali u napore EZ-a. Amerikanci su, slijedeći EZ, također, uveli embargo na prodaju oružja SFRJ. Međutim, u narednim danima, bilo je očigledno da se sporazum, postignut na Brionima, raspada. Svu svoju vjeru EZ je uložila u posmatrača na terenu. Na kraju, upozorene strane nikada nisu prihvatile prijedloge moratorijuma EZ niti dogovor "Trojke"³, koji je s ponosom bio prezentovan, a koji, ustvari, nikada nije postignut.

Rezolucijom Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija broj 713, od 25. septembra 1991. godine, uveden je opći i potpuni embargo na isporuke naoružanja i vojne opreme za sve republike SFRJ. Uz uvođenje embarga, Vijeće sigurnosti UN naglašava neprihvatljivost teritorijalnih osvajanja ili izmjena unutar SFRJ ostvarenih nasilno. Organizacija ujedinjenih nacija (OUN), koja je 22. maja 1992. godine primila u svoje članstvo Republiku Bosnu i Hercegovinu

---

¹ Vijeće EU je, tek, 3.2.2006. godine donijelo Odluku o ukidanju embarga na izvoz naoružanja i vojne opreme iz EU u BiH (prim.Dž.N.).

² Robert Mauthner, "CSCE Calls for Urgent Dispatch of Observers" (OSCE poziva na hitno slanje posmatrača), *Financial Times*, 04.07.1991.

³ Oblik međunarodnog djelovanja EU. "Trojku" su prethodno činili predstavnici aktualnog, prethodnog i budućeg predsjedavajućeg EU. Ugovorom iz Amsterdama dogovoreno je da će predstavnik predsjedavajuće države članice biti u pratnji glavnog sekretara Vijeća (u funkciji visokog predstavnika za vanjsku i sigurnosnu politiku) i predstavnik države članice koja će u idućih šest mjeseci predsjedavati Vijećem EU. RH-MVP, Pojmovnik EU, Zagreb, 2000, 2.

(R BiH), iskazala je svoje slabosti, neodlučnost i sukob interesa u vlastitim redovima. Ova organizacija je, u odnosu na R BiH, napravila dvije krupne greške: embargom na uvoz naoružanja onemogućila je R BiH da ostvari pravo na samoodbranu i nije preduzela mjere za kolektivnu odbranu svoje članice. Ustvari, član 51. Povelje OUN-a uopće nije poštovan, niti primijenjen u slučaju agresije na R BiH. Upravo zbog razjedinjenosti OUN-a, ta organizacija nije mogla ni odrediti karakter agresije i agresora na R BiH. Umjesto oružane intervencije, kao vida kolektivne odbrane članice OUN-a, aktivnosti OUN-a prema R BiH odnosile su se na održavanje mira putem pregovaranja i prekida vatre, isporučivanje humanitarne pomoći i nametanje sankcija Saveznoj republici Jugoslaviji (SRJ). Uslijedilo je donošenje brojnih rezolucija čiji se broj popeo na oko šezdeset, od čega nijedna nije realizovana, osim one o embargu na uvoz oružja.⁴

Početkom 1992. godine, kako su borbe u Hrvatskoj jenjavale, JNA se, uz odobrenje OUN-a, iz Hrvatske povukla u R BiH, u kojoj je bila bazirana većina vojne industrije. Svrstavanje JNA na srpsku stranu i embargo Vijeća sigurnosti UN za čitavu bivšu SFRJ⁵ pomoglo je Srbima u R BiH da dobiju veliku vojnu superiornost nad snagama Vlade R BiH od samog početka rata. Pored toga, JNA je konfiskovala oružje od TO SR BiH.⁶

Države, koje su u okviru UNPROFOR-a imale svoje vojnike na terenu, smatrale su politikom zadnje nade ukidanje embarga Vladi R BiH. Francuska i Velika Britanija tvrdile su da se plaše za svoje vojnike na terenu. Pored toga, plašile su se da bi, ako bi Vlada R BiH dobila tešku artiljeriju, ova oruđa dijelom završila i u Hrvatskoj, pa bi se predsjednik Tuđman radije nastavio boriti nego pregovarati sa Srbima oko Krajine.⁷ Bez ikakvog poimanja stvarnosti, oni su smatrali da bi naoružavanje Vlade R BiH značilo stajanje na jednu stranu u ratu u kojem su i NATO i OUN stalno tvrdili da su neutralni.⁸

---

⁴ Bećir Macić: Međunarodna zajednica u odbrani suvereniteta BiH, udžbenik: Vojna obuka I, Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta, Sarajevo, 1996., 62.

⁵ Rezolucija VSUN broj 713, 25.09.1991.

⁶ James Gow, "One Year of War in Bosnia-Herzegovina" (Jedna godina rata u BiH), RFE/RL Research Report 2, No: 23, 04.06.1993., 8.

⁷ Ustvari, prema člancima u raznim izdanjima, *Jane's Intelligence Review*, Hrvatska je pokrenula veliku kampanju kupovine oružja, većinom bivše sovjetske vojne opreme iz naklonjenih istočnoevropskih država, Irana i korumpiranih elemenata ruskih i ukrajinskih oružanih snaga, *Jane's Intelligence Report*, 404-409.

⁸ I britanski ministar vanjskih poslova Robin Cook i konzervativni član Parlamenta, koji je predsjedavao Odborom za vanjske poslove, David Howell, su se već duže vremena protivili viđenju sukoba kao građanskog rata. "Peace Moves in Bosnia" (Mirovni pokreti u Bosni), *Guardian* 15.05.1994.

Ustvari, uvođenjem embarga na naoružanje, međunarodni faktori su inter-venisali u ratu na strani Srba, ostavljajući žrtvu bez mogućnosti na odbranu. Ovo je bila politika nazvana "genocid izazvan embargom", jer su "od juna 1991. godine SAD upotrebljavale svoju diplomatiju i VSUN u ružnoj šaradi 'neutralnog medijatora' između srbijansko-crnogorskog genocidnog agresora i njegovih žrtava. Francuska i V. Britanija su na sličan način iskoristile VSUN i EZ, kasnije EU".⁹

Ključne riječi: naoružanje, embargo, politika, rat, Bosna i Hercegovina.

1. Odnos (protivljenje) SAD-a prema embargu

Prilikom svoje prve aktivnosti na rješavanju krize u vanjskoj politici, Clintonova administracija je tražila puteve za proširenje svoje ofanzivne aktivnosti na Balkanu izvan ograničenih ciljeva Bushove administracije. Nacionalno vijeće sigurnosti je zatražilo međuagencijsku studiju procjene onoga što bi se moglo desiti u RBiH i drugim dijelovima SFRJ ako politika SAD-a ostane ista. Ustvari, ova studija je bila obimna, imala je pristup od "zida do zida" za svaki aspekt sukoba na Balkanu, uključujući i novi pogled na ideje Bushove administracije.¹⁰ Ovo je uključivalo takve opcije kao što su: obaranje srpskih letjelica koje su narušavale zonu zabrane letenja nad RBiH proglašenu od strane UN-a, bombardovanje srbijanskih aerodromskih pista i artiljerijskih položaja, modifikaciju embarga UN na naoružanje da bi se Vladi RBiH omogućilo da dobije više oružja i uvođenje strožijih ekonomskih sankcija za SR Jugoslaviju.¹¹

Od samog početka rata, uprkos pozivima na predaju, pošto vojna intervencija međunarodne zajednice nije bila na vidiku i pošto su snage Vlade RBiH bile suviše slabo naoružane da bi se suprotstavile Vojsci Republike Srpske (VRS), predsjednik RBiH Alija Izetbegović odbio je predaju i umjesto toga pozvao međunarodnu zajednicu da usvoji politiku "ukini

---

⁹ Albert Wholstetter, "Genocide by Embargo" (Genocid embargom), *Wall Street Journal Europe*, 10.05.1994.

¹⁰ John M. Goshko i Don Oberdorfer, "US Looks Closer At Taking Offensive to Halt Balkans War" (Bliži američki pogledi na preduzimanje ofanzive za zaustavljanje balkanskog rata), *International Herald Tribune*, 29.01.1993.

¹¹ Robert Mautner, "US May Reject Bosnia Proposals" (SAD mogu odbiti prijedlog za Bosnu), *Financial Times*, 01.02.1993.

i udari”.¹² Odgovarajući na apele Izetbegovića, predsjednik Bill Clinton je u aprilu 1993. godine odlučio da podrži opciju “ukini i udari”. Međutim, pokušaji državnog sekretara SAD-a Warrena Christophera da dobije podršku za tu ideju naišli su na otpor i bili zaustavljeni čitavu 1993. godinu jakim protivljenjima Velike Britanije i Francuske, pa je Clinton suočen s dilemom “da nešto učini” ali da se “previše ne umiješa u RBiH” uložio mnogo napora na odbijanju ovakvih prigovora. Dana 25. aprila 1993. godine Vlade evropskih država, koje su imale vojnike u mirovnim snagama u BiH, protivile su se ukidanju embarga na uvoz naoružanja za RBiH.

Od maja 1994. godine odnosi između predsjednika Clintona i Kongresa postali su napeti zbog politike SAD-a prema RBiH. Senat SAD-a je 12. maja 1994. godine glasao za ukidanje embarga na naoružanje Vladi RBiH i zahtijevao da predsjednik prekine OUN-ov embargo na snabdijevanje oružjem za Vladu RBiH, čak i ukoliko bi to značilo da jedino SAD to urade. Iako su mnogi od onih koji su podržali ovu promjenu bili glasni protivnici slanja trupa SAD na teren, a čak i odobravali vazdušne napade SAD, podržavali su ukidanje embarga na naoružanje kako bi Armija RBiH (ARBiH) sama branila RBiH, umjesto uz podršku Amerikanaca. Kao odgovor na ovu odluku, Duma Ruske Federacije sutradan je kontrirala glasanjem za ukidanje sankcija prema SRJ.

U svjetlu nastavka razgovora, zbog odbijanja plana Kontakt-grupe od strane rukovodstva Srba u RBiH, ministar odbrane SAD-a William Perry rekao je da je međunarodna zajednica došla do “viljuške na putu” i da “SAD i NATO mogu očekivati da budu više uključeni u krizu u RBiH, bez obzira na sudbinu mirovnog plana”.¹³ Predsjednik Clinton je, pod pritiskom Kongresa, do određenog stepena, prihvatio ukidanje embarga na naoružanje Vladi RBiH, kada je izjavio: “Već dugo smatram da je embargo na naoružanje namjerno i nefer kažnjavao žrtvu u sukobu, a VSUN bi trebalo da djeluje da bi popravilo ovu nepravdu.”¹⁴

---

¹² Jane M.O. Sharp, “Honest Broker or Perfidious Albion?: British Policy in Former Yugoslavia” (Pošteni broker ili perfidni Albion: Britanska politika u bivšoj Jugoslaviji), Institut za javna istraživanja, London, 1997., 40-41.

¹³ Bruce Clark, “US and NATO Likely to Expand Role in Bosnia” (SAD i NATO će, najvjerovatnije, proširiti svoju ulogu u BiH), *Financial Times*, 19.07.1994.

¹⁴ Ruth Marcus i Daniel Williams, “Clinton Sets October 15 Deadline to Act on Bosnia Embargo” (Clinton postavlja rok do 15. oktobra da se ukine embargo za Bosnu), *International Herald Tribune*, 12.08.1994.

Kada je 1. jula 1994. godine Senat SAD-a, uz malu razliku u broju glasova, odbacio amandman koji bi primorao na jednostrano ukidanje embarga, Francuska, Velika Britanija i Ruska Federacija ponovo su s panikom posmatrale mogućnost da se Senat primora na ukidanje embarga na naoružanje ARBiH.¹⁵ Britanski zvaničnici brzo su naglasili da, čak i da je prihvaćena, odluka Senata ne bi bila obavezujuća za predsjednika SAD-a. Ali, Clinton je davno uvidio da je njegov stav da se drži svoje "politike pod vođstvom Evrope" po pitanju R BiH davno načet i da više nema objašnjenja zašto se još uvijek klanja evropskom, a posebno britanskom pritisku da ne preduzme odgovarajuće mjere da zaustavi krvoproliće kada je evropska umiješanost u rat u R BiH već bila otkrivena. Suočen s ovim, predsjednik je rekao da je favorizovao ukidanje embarga na naoružanje, ali da nije želio djelovati unilateralno suprotno željama evropskih država koje su obezbjeđivale najveći broj vojnika za mirovne snage UN-a u R BiH. Na kraju, predsjednik Clinton je u augustu 1994. godine najavio i u pismu predsjedavajućem Odbora za vojnu službu objavio da će, ukoliko separatistički Srbi u R BiH do 15. oktobra 1994. godine ne prihvate plan Kontakt-grupe, od 6. jula 1994. godine, zvanično zahtijevati da UN podigne embargo na naoružanje protiv Vlade R BiH. Clinton je u Kongresu rekao da će on na svoju ruku prekinuti embargo ukoliko do 15. novembra 1994. godine ne dobije podršku širom svijeta.¹⁶

Dana 11. novembra 1994. godine, u skladu s odlukom Senata SAD-a, američka vlast je objavila da ubuduće neće učestvovati u kontroli embarga na uvoz oružja u R BiH, a u Washingtonu senator Dolle još uvijek je tragao za većinom koja bi podržala ukidanje embarga.¹⁷ Predstavnički dom Kongresa SAD-a je 8. juna 1995. godine izglasao jednostrano ukidanje embarga na uvoz naoružanja u BiH, kako bi ARBiH omogućio da se odbrani od napada VRS.

---

¹⁵ Helen Dewar, "Senate Keeps Weapons Ban on Muslims in Bosnia" (Senat zadržava embargo na dostavu oružja Muslimanima u Bosni), *International Herald Tribune*, 2.-3.07.1994.

¹⁶ Douglas Jehl, "Bosnian Crisis Hangs Over Clinton Like a Darkening Cloud" (Bosanska kriza nad glavom Clintona kao tamni oblak), *International Herald Tribune*, 09.09.1994.

¹⁷ "Running Out of Ideas", leading article, (Iscrpivši ideje), uvodni članak, *Guardian*, 08.03.1995.

Razvoj događanja, koji je ulogu UNPROFOR-a učinio neodrživom za manje od mjesec dana, bio je glavni pokretač politike SAD-a sredinom 1995. godine. U 1995. godini Velika Britanija i Francuska više puta su upozoravale da će povući svoje trupe iz RBiH, ukoliko bude inicirana politika za podizanje embarga na naoružanje i vazdušne udare bez obavezivanja administracije SAD-a da će raditi na političkom rješenju krize.¹⁸ Kongres SAD-a izglasao je većinom glasova zakon senatora Dolla i Liebermana o podizanju embarga na naoružanje nametnutog Vladi RBiH.¹⁹ Slijedeći nametanje veta od strane predsjednika Clintona i u središtu glasina da će kongresmeni nastaviti bez obzira na to, predsjednik Clinton je krenuo u diplomatski maraton kako bi pokušao smiriti situaciju putem pregovora, prije nego što se Kongres ponovo sastane sredinom septembra, jer se utjecaj takve odluke na položaj UNPROFOR-a ne bi mogao izbjeći. Također je postojala izvjesnost da bi daljnja poniženja od strane VRS učinila misiju UN-a neodrživom i da bi Velika Britanija i Francuska mogle izvršiti svoje prijetnje da povuku svoje vojnike iz UNPROFOR-a. Službena studija procesa, koji je vodio ka Dejtonskom mirovnom sporazumu iz novembra 1995. godine, urađena od strane State Departmenta 1996. godine, potvrđuje

---

¹⁸ Francuski predsjednik Jacques Chirac javno je indicirao da francuske trupe, bez pozitivnije uloge SAD, neće ostati u BiH još jednu zimu. Citirano u James Gow, "Triumph of the Lack of Will: International Diplomacy and the Yugoslav War" (Trijumf nedostatka volje: Međunarodna diplomatija i jugoslovenski rat), London, Chatham House Paper, 1991., 276.

¹⁹ Dana 26.07.1995.godine, Senat SAD je glasao sa 69 naspram 29 za unilateralno (jednostrano) podizanje (ukidanje) embarga na naoružanje nametnutog Vladi BiH. Predstavnički dom slijedio je 01.08.1995.godine sa glasanjem 298 naspram 128 u korist podizanja embarga. Glasalo se na prijedlog republikanskog vođe u Senatu Boba Dolla, koji je isti obrazložio time da UNPROFOR ne može braniti niti sebe niti Bošnjake, tako da embargo na naoružanje treba da bude podignut kako bi se dozvolilo Bošnjacima da se brane. Prijedlog bi vodio predsjednika Clintona da prekine učešće SAD u UN-ovom embargu na naoružanje, ukoliko BiH isto i zatraži, ako se UN-ove snage povuku iz BiH ili 12 sedmica pošto Vlada BiH zatraži od UN-a da ode. Glasovi za su premašili za osam dvotrećinsku većinu koja je potrebna teoretski da se prevaziđe predsjednički veto. Predsjednik Clinton je istaknuo svoje pravo na veto već 11. augusta, ističući da bi okončanje embarga bio "pogrešan korak u pogrešno vrijeme" zato što bi "intenziviralo borbe, ugrozilo diplomatiju i učinilo okončanje rata u Bosni američkom odgovornošću." George Graham, "Clinton Vetoes Bill to Break Arms Embargo" (Clinton ulaže veto na prijedlog zakona o ukidanju embarga na naoružanje), *Financial Times*, 12-13.08.1995.

da je većina zvaničnika vanjske politike, ponajviše sam predsjednik, bila iznenađena kad je saznala da bi trupe SAD-a, već u junu 1995. godine, mogle biti na putu ka RBiH, bez obzira na to da li se to sviđalo administraciji SAD-a ili ne.²⁰ NATO je odobrio svoju misiju u proljeće 1995. godine, uz pristanak američkog ambasadora u NATO-u Roberta E. Huntera i vojnih planera SAD u Brüsselsu. Clintonova administracija je time samu sebe uhvatila u zamku. Nekoliko visokih zvaničnika, uključujući ambasadora SAD u UN-u Madeleine Albright i nacionalnog savjetnika za sigurnost Anthony Lakea, počeli su da argumentiraju - pošto će američke trupe, prije ili kasnije morati ići u RBiH, zašto ih onda ne poslati odmah, pod uslovima iz Washingtona.²¹

Nakon genocida u Srebrenici senator Dolle je u Washingtonu rekao da misija UN-a u RBiH nije uspjela, da snage za zaštitu trebaju biti povučene i da embargo na naoružanje treba biti ukinut, tako da Vlada RBiH može dobiti naoružanje: "Malo je kasno da se ojača UNPROFOR. Ja bih im rekao da se izvuku."²²

Predstavnički dom Kongresa SAD ponovo je 1. augusta 1995. godine glasao (298 glasova za, 128 protiv) za jednostrano ukidanje embarga na uvoz naoružanja protiv Vlade RBiH, što je otvorilo mogućnost direktnog konflikta zakonodavne i izvršne vlasti. Deset dana, kasnije 11. augusta 1995. godine, Bill Clinton je vetom odbio jednostrano ukinuti embargo na naoružavanje Vladi RBiH i odredio da Richard Holbrooke pokrene novu mirovnu inicijativu.

Izaslanstvo SAD-a, predvođeno Robertom Frasureom, 11-12. augusta 1995. godine otpočelo je obilaskom Evrope, kako bi raspravljali o različitim mirovnim inicijativama s ostalim članovima Kontakt-grupe. Vanjska politika

---

²⁰ Warren Bass, "The Triage of Dayton" (Određivanje prioriteta u Daytonu.), *Foreign Affairs* 77, br. 5. septembar-oktobar 1998., 99-100.

²¹ Lenard J. Cohen, "Bosnia and Herzegovina: Fragile Peace in a Segmented State" (Bosna i Hercegovina: Krhki mir u podijeljenoj državi), *Current History* 95, br. 599, mart 1996., 105.

²² S druge strane, državni sekretar SAD, Warren Christopher, je insistirao da bi podizanje emberga bila "ozbiljna greška" i da je to jedna lagana gesta koja bi na kraju prisilila SAD da snabdijevaju Vladu BiH sa naoružanjem, što bi natjeralo SAD da stanu na stranu jedne od učesnica rata u BiH. Bernard Gray, "Reinforce or Pull Out, US Urges," *Financial Times*, 17.07.1995.

SAD-a bila je bazirana na trima inicijativama: traganje za pregovaranim smirenjem baziranim na međunarodnom priznanju SRJ, Republike Hrvatske (RH) i R BiH; koristeći plodove pregovora iz zadnje tri godine na "fleksibilan" način, to jest, ne isključujući modifikacije plana Kontakt-grupe i korištenje sistema pogodnosti i nepogodnosti, kako bi učinili da strane koje su uključene u sukobe prihvate mirovne prijedloge. Jedna od pogodnosti koje su SAD predviđale bila je mogućnost plana rekonstrukcije za regiju i ukidanje ekonomskih sankcija protiv SRJ. Među nepogodnostima koje su predviđale SAD bile su unilateralno podizanje embarga na naoružanje u korist Vlade R BiH, praćeno mogućim vazдушnim udarima ili razmještanjem multinacionalnih snaga za intervenciju, koje bi se borile zajedno sa snagama Vlade R BiH.

Dana 26. septembra 1995. godine predsjednici Clinton i Izetbegović postigli su dogovor da se ukidanje embarga na uvoz naoružanja R BiH odgodi za četiri do šest mjeseci. Sve nade za unilateralnu akciju nestale su kada je u septembru predsjednik Izetbegović najavio u UN da on ne traži trenutno ukidanje embarga na naoružanje. On se, vjerovatno, bojao da bi iznenadna promjena politike po ovom pitanju sa sobom dovela do toga da snage UN napuste istočne enklave te pokrenula novu tešku ofanzivu VRS.²³

2. Odnos Velike Britanije prema embargu

Britanska vlada dijelila je bijes lorda Owena, strogo kritikujući neodlučnost SAD-a koja je negativno utjecala na mirovne napore, pošto su ohrabivali Vladu R BiH u nadama da bi nova administracija SAD-a mogla ukinuti embargo na uvoz oružja za SFRJ.²⁴ Kada su Amerikanci i Nijemci izrazili svoje namjere da ukinu embargo na naoružanje kao jedini fer način koji bi omogućio R BiH da se brani, Douglas Hurd je nagovorio Njemačku da bude protiv toga, ponavljajući svoju (do tada) poznatu frazu:

---

²³ Dilek Eryilmaz, "The US and the Bosnian War: an Analytical Survey on the Formulation of US Policy from the Yugoslav Dissolution to the Dayton Accords" (SAD i bosanski rat: Analitički pregled formulisanja politike SAD o raspadu Jugoslavije do Daytonskog sporazuma 1991-1995.), magistarski rad, Bilkent Univerzitet, Ankara, mart 1997.

²⁴ Ian Traynor i Mark Tran, "US Impeding Bosnia Peace" (SAD prijetje miru u Bosni), *Guardian*, 03.02.1993.

“To bi dovelo do eskalacije borbi.”²⁵ Nakon Nijemaca koje je Hurd uvjerio da ne pristanu na ukidanje embarga, SAD su slijedile istu liniju i objavile da će embargo na isporuku oružja za taj region i dalje ostati na snazi. *The Times* je objavio: “Washington je, usljed kritika od strane Velike Britanije i Evrope, pristao da odustane od plana na ukidanje embarga. Insistiranje vlade SAD za sprovođenjem zone zabrane letenja nad RBiH je, također, bilo stavljeno u drugi plan.”²⁶

Vezano za ukidanje embarga na uvoz oružja Owen je rekao predstavniku BiH u UN, Muhamedu Šaćirbegoviću, da on “ne može vidjeti nikakav način kojim bi se embargo na naoružanje mogao ili trebao ukinuti”. Owen je tada priznavao da je embargo strogo diskriminirajući protiv Bošnjaka, kao i protiv Hrvata jer su Srbi u RBiH imali velike zalihe opreme i municije. “Nijedno Vijeće sigurnosti ne može još više podjarivati vatru dodajući joj benzin.”²⁷

U svojim pokušajima da pozove međunarodnu zajednicu, a naročito SAD, bilo na vojnu intervenciju ili ukidanje embarga koji je sprečavao Vladu RBiH da nabavi teško naoružanje, rukovodstvo RBiH je vagalo političke prednosti prihvatanja Vance-Owenovog plana koji je imao grešaka. Time bi se barem spriječilo uspostavljanje paradržava, što su zagovarali Srbi i Hrvati u RBiH.²⁸ Pored toga, Predsjedništvo RBiH je računalo da će, ukoliko srpska strana, koja ga je smatrala potpuno neprihvatljivim, bude odbila ovaj plan, bijes međunarodne zajednice biti usredsređen na Srbe.²⁹

---

²⁵ Annika Savill, “Hurd to Press US Over Bosnia Peace” (Hurd vrši pritisak na SAD, vezano za plan za Bosnu.), *The Independent*, 06.02.1993.

²⁶ Roger Boyes, “American Bluster Masks Qualified Approval for Peace Plan” (Američka galama maskira odobravanje mirovnog plana), *The Times*, 09.02.1993.

²⁷ David Owen, “Balkan Odyssey” (Balkanska odiseja), London, Indigo, 1996., 20–23.

²⁸ Predsjedavajući Predsjedništva BiH Alija Izetbegović je kasnije izjavio: “Naš cilj tokom pregovora bio je da eliminišemo para-države, tako da unutar jedne države ne postoji više država. Zato smo išli ka kompromisu sa provincijama, iako nam se one nisu nimalo dopadale.” SWB, 17.02.1993, EU, C.1. Specijalni dodatak EE-1615-C1.

²⁹ Vance-Owen je jasno stavio do znanja da će, ko god bude odgovoran za opstruiranje sporazuma u Ženevi, snositi pune posljedice svoje nekooperativnosti. David Owen, “Balkan Odyssey” (Balkanska odiseja), London, Indigo, 1996., poglavlje 3. Mirovni plan Vance-Owen (VOPP), 94-159.

U Velikoj Britaniji pokrenute su političke rasprave pošto su se članovi vlade premijera Johna Majora brzo prebacili na odbranu kako bi zaustavili jačinu napada njihovog bivšeg lidera.³⁰ Neki članovi Konzervativne partije koji su kritikovali Thatcherovu rekli su da je ona koristila RBiH da bi napala premijera Majora s kojim se nije slagala u prethodnim mjesecima, jer je on podržao ratifikaciju sporazuma o bliskijoj evropskoj političkoj i ekonomskoj kooperaciji, protiv čega je ona bila. Ona, očigledno, nije više bila očarana Johnom Majorom kojeg je u novembru 1990. godine izabrala kao svog nasljednika kada ju je pobuna članova Konzervativne partije prisilila na ostavku. Ministar odbrane Malcolm Rifkind njene primjedbe opisao je kao "emocionalne gluposti". On je pred Donjim domom ponovio britansku politiku prema RBiH i odbio njen zahtjev da Velika Britanija i njeni saveznici ukinu međunarodni embargo za Vladu RBiH.³¹ Baronesa Margaret Thatcher tvrdila je da odbijanje Velike Britanije da Vladi RBiH ukine embargo na naoružanje "smanjuje mogućnosti njihove odbrane protiv odlučnog diktatorskog agresora".³² Podržavajući poziv baronese Thatcher za slanjem zapadnih trupa radi zaustavljanja klanja civila od strane Srba u RBiH, 14 laburističkih delegata u Parlamentu je potpisalo slijedeću izjavu: "Same sankcije trebaju previše vremena da bi dale efekta. Srpska teritorijalna agresija mora se ograničiti, a etničko čišćenje zaustaviti. Ako bi se ovo moglo postići prijetnjom ili upotrebom vazdušne sile, to bi bilo najbolje; ali ako je potrebno i aktivnije angažovanje trupa na terenu, vjerujemo da je kriza u RBiH vrijedna takvog obima angažovanja."³³

Britansko viđenje je ostalo isto, nijedan ograničeni vojni odgovor ne smije promijeniti osnovni cilj osiguranja srpske podrške Vance-Owenovom planu. Douglas Hurd je 29. aprila 1993. godine emocionalno prezentirao

---

³⁰ William E. Schmidt, "The Flames Thatcher Fuelled" (Vatre podjarivane od Thatcherove), *International Herald Tribune*, 15.04.1993.

³¹ Ralph Atkins, "Tory Tensions Rise Over Bosnia" (Torijevske tenzije se dižu nad Bosnom), *Financial Times*, 15.04.1993.

³² William E. Schmidt, "The Flames Thatcher Fuelled" (Vatre podjarivane od Thatcherove), *International Herald Tribune*, 15.04.1993.

³³ Izjavu su potpisali laburistički poslanici: Malcolm Wicks, Peter Mandelson, Tony Banks, Keith Vaz, Peter Hain, Calum MacDonald, Chris Mullin, Angela Eagle, Max Madden, John Austin-Walker, Hugh Bayley, Mike Watson, John Gunnel i Frank Field, 17.04.1993.

Donjem domu odbacivanje poziva za slanje kopnenih trupa u RBiH i ukidanje embarga na uvoz naoružanja. On je upozorio parlamentarce da “bijes i horor nisu osnove za oružanu intervenciju kopnenih trupa”.³⁴ Hurd je otvoreno krivio Srbe zbog njihove agresije izjavljujući: “Mi smo svjedoci građanskog rata u RBiH koji je ohrabrivan i svesrdno potpaljivan iz Beograda.”³⁵ Dodao je da niko ko je uključen u građanski rat nema monopol nad zlom, govoreći da “ovo nije rat između svetaca i heroja”.³⁶ On je odbio vojnu intervenciju izjavljujući: “Ako prihvatimo, kao što smo tvrdili, da vojna intervencija na terenu nije opcija, suočeni smo sa manje opcija za postizanje tog cilja. Moramo imati na umu naše opće ciljeve - da osiguramo okvir za političko rješenje, da primoramo Srbe u RBiH i Srbiji da napuste ostvarivanje svojih ciljeva upotrebom sile, da olakšamo patnje ljudi i da spriječimo proširivanje borbi, npr. na Kosovo, R Hrvatsku, BRJM i dalje.”³⁷

Uznemirenom Donjem domu Hurd je rekao da ubjeđivanje treba da se poklapa sa pritiskom. Rigorozna implementacija sankcija imala bi značajan utjecaj na privođenje borbi kraju. Sankcije su pogodile Srbe i ograničile njihove opcije, stvorile ekonomske probleme, povećale inflaciju, nezaposlenost i manjak robe na tržištu. Postojali su znakovi da su srbijanski lideri u Beogradu postajali sve više nezadovoljni sa Srbima u RBiH.³⁸ Hurd je, također, izjavio da britanska vlada ima “duboke rezerve” prema pozivima na ukidanje embarga na naoružanje: “Mi vjerujemo da bismo trebali pokušavati zaustaviti rat, a ne da opremamo strane koje se bore. Ideja je razumljivo prezentirana kao davanje šanse Muslimanima da se brane od mnogo jače naoružanih i bolje opremljenih Srba. Moguće je da bi Muslimani na taj način imali bolji pristup oružju, ali utjecaj na vojnu situaciju ne bi bio brz niti presudan. Srbi, a vjerovatno i Hrvati, mogli bi odlučiti da napadnu prije nego što bi Muslimani postali prejaki. Daleko od pomjeranja balansa u korist bosanskih Muslimana, ukidanje embarga bi moglo dovesti do povećanog snabdijevanja oružjem Srba i Hrvata.

---

³⁴ Rasprave Donjeg doma, Hansard, 29.04.1993., stup 1169-1170.

³⁵ Ibid, stup 1170.

³⁶ Ibid, stup 1169.

³⁷ Ibid, stup 1170.

³⁸ “Hurd Rules Out Use of Troops in Bosnia Conflict” (Hurd odbacuje upotrebu trupa u sukobu u Bosni), *The Times*, 30.04.1993.

Nasilje bi moglo eskalirati, a dostava humanitarne pomoći postala bi veoma teška i opasna. Ako se to desi, to bi pojačalo, a ne završilo patnje.”³⁹

John Major je, nastavljajući prekookeanski rat riječima vezanim za stav Zapada prema R BiH, odbio zahtjeve iz Washingtona za ukidanjem embarga na naoružanje. On je odbio skorašnje javne kritike SAD-a prema stavu Velike Britanije i poricao je da je predsjedniku Clintonu rekao da smatra da je nemoguće dobiti podršku za njegovu konzervativnu vladu ako se složi sa zahtjevima SAD-a da se dozvoli prodaja naoružanja Vladi R BiH. Umjesto toga, Major je istakao da nema političke podrške toj ideji u Velikoj Britaniji.⁴⁰ On je, u vezi s tim, izjavio: “Vjerujem da je politika koju imamo prema R BiH ispravna. Znam da je ona kontroverzna. Ali to ne znači da je pogrešna. Uradili smo u R BiH mnogo više od bilo koje druge velike nacije i tako ćemo i nastaviti.”⁴¹ To je dovelo do toga da je ambasador R BiH u UN, Muhamed Šaćirbegović, 15. novembra 1993. godine, zvanično objavio da je Vlada R BiH odlučila da tuži Veliku Britaniju pred Međunarodnim sudom radi “nesprečavanja genocida u R BiH”. Citirajući Ženevsku konvenciju iz 1948. godine, Šaćirbegović je izjavio da je protivljenje Velike Britanije ukidanju embarga na naoružanje za Vladu R BiH glavni razlog velikim gubicima ljudskih života.⁴² John Major je optužen da se protivi ukidanju embarga zbog domaćih političkih razloga. Šaćirbegović je rekao da ni ostale države nisu nevine, ali da je Velika Britanija optužena, jer je bila predvodnik ideje nametanja i održanja embarga.⁴³ Britansko Ministarstvo za vanjske poslove oštro je reagovalo na optužbe Vlade R BiH. Portparol

---

³⁹ Rasprave u Donjem domu, Hansard, 29.04.1993., stup 1175.

⁴⁰ Ključni momenti govora ministra vanjskih poslova Douglasa Hurda u Travellers Club, London, 09.09.1993. “The Power of Comment – Government and the Media” (Moć komentara – vlada i mediji), Ministarstvo za vanjske poslove i Commonwealth, verbatim service VS18/93.

⁴¹ Colin Brown, “Major Rejects US Claims on Bosnia Arms Embargo” (Major odbija zahtjeve SAD za ukidanjem embarga na naoružanje), *The Independent*, 25.10.1993.

⁴² Philip Stephens, “Major Rejects US View on Bosnia” (Major odbija viđenje SAD o Bosni), *Financial Times*, 25.10.1993.

⁴³ Michael Littlejohns i Rachel Johnson, “Muslims to Sue Britain Over Arms” (Muslimani osuđuju Veliku Britaniju zbog embarga na naoružanje), *Financial Times*, 16.11.1993.

ovog ministarstva je rekao da je Velika Britanija tužna zbog toga što Vlada RBiH ne cijeni napore britanskih snaga i humanitarnih radnika u spašavanjima hiljada života.⁴⁴

Slijedeći intenziviranje napada VRS-a, koji su prisilili zatvaranje Sarajevskog aerodroma za letove humanitarne pomoći, komandant snaga UN-a u RBiH, britanski generalpukovnik Rupert Smith, upozorio je bosanskohercegovačke Srbe da rizikuju NATO vazdušne udare ukoliko nastave da granatiraju civilne ciljeve i narušavaju zonu isključenja teškog naoružanja oko Sarajeva.⁴⁵ Međutim, UN su odbile da odobre NATO vazdušne udare po položajima artiljerije VRS oko Sarajeva, koje je do tada već tri godine bilo pod opsadom. Francuski ministar vanjskih poslova, Alain Juppe, bio je bijesan zbog nedostatka odgovora na granatiranje Sarajeva od strane VRS i neuspjehom UN-a da spriječi porast žrtava među 4.800 francuskih mirovnjaka.⁴⁶ Ovaj oprezni prilaz podstakao je jedan prilično stabilan pritisak na UN kako bi ojačale svoj stav, posebno poslije 8. maja 1995. godine kada je štab UN-a u Zagrebu iritirao State Department i druge zapadne vlade odlučivši se protiv vazdušnih udara, čak i poslije napada minobacačima VRS na Sarajevo, koji su tada ubili 11 ljudi.⁴⁷ Međutim, britanska vlada je ostala inertna. Jednostavno se držala svoje veoma kritikovane političke linije da vanjska vojna intervencija ili podizanje embarga na uvoz oružja za ARBiH neće pokrenuti problem prema njegovom konačnom rješenju. Ako ništa, prema britanskim zvaničnicima, bilo koja od ovih opcija pogoršala bi situaciju. Ali, u Donjem domu postojali su kritički

---

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ Laura Silber and Bruce Clark, "Major Appeal for Bosnia Truce" (Mejdžer apeluje za primirje u Bosni), *Financial Times*, 11.04.1995.

⁴⁶ Michael Sheridan, "Pressure on UN for Tougher Bosnia Role" (Pritisak na UN da zauzme jaču ulogu u BiH), *The Independent*, 17.05.1995.

⁴⁷ Bruce Clark, "West Shows Frustration with Serbs" (Zapad pokazuje frustraciju zbog Srba), *Financial Times*, 26.05.1995. Zahtjev za vazdušnim udarima otišao je prema vrhu lanca komandovanju u UN-a i konačno stigao do Boutros Boutros Ghalija u Moskvi. On se suprotstavio vazdušnim udarima zbog toga, kako David Owen kaže, "Kada je zahtjev bio podnešen, on se nije odnosio na užu vazdušnu podršku nego na šire vazdušne udare." SAD su protestovale protiv odluke i čak je i V. Britanija izrazila neslaganje, a Douglas Hurd je pisao Boutros Boutros Ghaliju tražeći odluku. Vidi i David Owen, "Balkan Odyssey" (Balkanska odiseja), London, Indigo, 1996., 346-347.

glasovi. Naprimjer, dijeleći osjećaje nekoliko britanskih parlamentaraca, u svom govoru u Donjem domu Menzies-Campbell of Fife izjavio je: "Cijela žalosna epizoda je možda ilustrovana navodom pripisanim portparolu UN-a, koji je naširoko prenesen kao da mi nećemo ništa uraditi. Ako je ovo odgovor UN-a na ukupnu i okrutnu provokaciju, iznenađujuće je da je efekat zastrašivanja prijetnjama koje su izrekle UN bio manje efikasan nego što su mnogi od nas u ovom Domu očekivali."⁴⁸

Brza hrvatska pobjeda u ofanzivi "Oluja", koja je počela 4. augusta 1995. godine, ne samo da je promijenila vojni balans u regionu nego je i ojačala namjere onih koji su favorizovali vazdušne udare po položajima VRS-a, zajedno s podizanjem embarga na naoružanje koji je nametnut Vladi RBiH.⁴⁹

Nakon promjene stanja na terenu u Hrvatskoj, u strahu da će se obnovljene borbe proširiti na druga područja SFRJ, Donji dom je razgovarao o situaciji u SFRJ 9. maja 1995. godine.⁵⁰ Ipak, ministar za vanjska pitanja i Komonvelt, Douglas Hurd, zagovarao je mirovne operacije koje su, po njegovom mišljenju, spasile mnoge živote i spriječile širi rat. On je jasno ukazao da Velika Britanija nije namjeravala nametnuti sporazum izvana silom, što bi značilo napustiti svoju "neutralnost".⁵¹ Naglasio je da je stalno govorio Donjem domu da on i dalje posmatra rat u RBiH kao građanski: "Najveća odgovornost za otpočinjanje rata je na Srbima, ali, u suštini, ovakvi ratovi su uvijek bili građanski ratovi."⁵² Stoga se nije mogla ni trebala ozbiljno razmatrati bilo kakva vojna intervencija na strani bilo koga niti ukidanje embarga na naoružanje, što bi po njegovom mišljenju dovelo do eskalacije borbi. Zauzeo je stav da bi obje opcije vjerovatno stvorile opasne situacije, pošto bi mogle postaviti SAD i Rusku Federaciju na različite strane. Očigledno, britanska politika nije se mnogo promijenila

---

⁴⁸ Rasprave u Donjem domu, Hansard, 09.05.1995. stup 609.

⁴⁹ Prema obavještajnom pregledu *Jane's*, u zadnjih dvije i po godine HV se sistematski reorganizovala i pojačavale svoje snage sa konačnom ambicijom popune snagama koje su sposobne da ponovo oslobode Krajinu. Vidi i *Jane's Intelligence Review* 7, No. 1, Januar 1995. 29.

⁵⁰ Rasprave u Donjem domu, Hansard, 09.05.1995. stup 582-650.

⁵¹ *Ibid.*, stup 583.

⁵² *Ibid.*

od početka rata. Još uvijek je imala tri cilja: zadržavanje borbi putem embarga na naoružanje, ublažavanjem efekata rata na civilno stanovništvo putem mirovnih operacija i stvaranjem uslova za mir, koji bi obuhvatio vojnike na terenu, koji bi rješavali lokalne sporove i dogovarali lokalne prekide vatre.

3. Neslaganje SAD-a i Velike Britanije u vezi s embargom

Neslaganje između Thacherove i Majora, koje je počelo nakon Majorovog prihvatanja brže integracije u EZ-u, a koje se produbilo nakon što je odbijen Maastrichtski sporazum na referendumu u martu 1992. godine, doprinijelo je formulisanju britanske antiintervenističke politike prema RBiH. Iako je Thacherova lično odabrala Johna Majora, njegova podrška za Maastrichtski sporazum i dublju integraciju u EZu je uskoro stvorila podjele unutar Konzervativne partije. Članovi partije konzervativaca iskazali su svoje frustracije prema Johnu Majoru u martu 1992. godine, samo mjesec dana prije održavanja izbora. Nekako se očekivalo da će prihvatanje Maastrichtskog sporazuma od strane Johna Majora naškoditi izbornim rezultatima konzervativaca. Međunarodno neslaganje sa članovima partije po pitanju Evrope nije bilo završeno. Baronesa Thatcher je, ubrzo nakon izbora, u intervjuu za Newsweek magazin počela kritikovati Johna Majora zbog njegove podrške za Maastricht. Ne samo sadržaj već i ponižavajući ton intervjuja naljutili su Majorovo krilo u partiji konzervativaca. Od tada je John Major satjeran u ugao od strane dobro poznatih ljudi koji su bili protiv Thacherove, kao što su bili ministar za vanjske poslove Douglas Hurd i ministar za trgovinu i industriju Michael Heseltine, koji je ulagao velike napore da bi rekao ili uradio manje ili više suprotno od onoga što je baronesa Thatcher predlagala po pitanju vanjske politike. Zato, kada je baronesa Thatcher bila za aktivnu probosanskohercegovačku politiku, izgledalo je da će Major i Hurd biti protiv nje. I, zaista, svaki put kada je Thacherova tokom ubijanja u RBiH pozivala na vazdušne udare po vojnim položajima VRS, zajedno s ukidanjem embarga na naoružanje za Vladu RBiH, izgledalo je da su ili Major ili njegov kabinet ministara mislili da je Thacherova koristila pitanje RBiH kao mogućnost da napadne Johna Majora zbog njegove evropske politike.

Tokom 1994. godine bila je prisutna velika konfrontacija između SAD i Velike Britanije uzrokovana pitanjima vazdušnih udara; pritiska SAD na podizanje embarga na naoružanje za Vladu RBiH i moguće upotrebe NATO vazdušnih udara radi primoravanja Srba da sjednu za pregovarački stol. Odbijanje Clintonove administracije da razmjesti kopnene trupe u RBiH bilo je uzrok svađe pa su se saveznički odnosi pogoršavali tokom rata. Glavno neslaganje bilo je po pitanju vojne intervencije. Britanska vlada se uvijek javno protivila vojnoj uključenosti na bilo kojem nivou. Velika Britanija istakla je sve poteškoće i upozorila na opasnosti od uvlačenja u dugoročnu "protirevolucionarnu akciju".⁵³ Pored toga, britanski ministri su zapadne komentatore i vodeće ličnosti javnog života, kao što je bivša britanska premijerka Lady Thatcher, koja je predložila kombinaciju vazdušnih udara protiv VRS i podizanje embarga na naoružanje, proglasili nerealnim.⁵⁴

Kada je vlada Johna Majora zatražila politički savjet od SAD-a, shvatila je da je njen glavni moto "nemiješanje". Pod takvim okolnostima, Velika Britanija, čak i da je željela, nije mogla vojno intervenirati niti se mogla boriti za veću skalu vojnog angažovanja sa svoje strane ili čak zajedno sa svojim partnerima u EZ. Na neki način, britanski pristup nemiješanja u ranijim fazama rata u RBiH možda je bio jedini. Drugim riječima, stav Washingtona u tome je ograničio Veliku Britaniju. Međutim, kada su SAD, u kasnijim fazama rata u RBiH, izrazile spremnost da upotrijebe silu protiv vojnih položaja VRS i da ukinu embargo na uvoz oružja Vladi RBiH, Velika Britanija je nastavila da se protivi vojnoj intervenciji.

Odnosi između Velike Britanije i SAD-a postali su napeti. Clintonova administracija je vršila pritisak na britansku vladu da bude oštrija prema Srbima dok su Britanci optuživali američku administraciju da je "nevoljna da angažuje trupe na terenu". S druge strane Velika Britanija je prijedloge koje su SAD bile spremne podržati, kao što su bili politika "ukini i udari", smatrala neodgovornim i opasnim. Nakon što su bosanskohercegovački

---

⁵³ Trevor Salmon, "Testing Times for European Political Co-operation: the Gulf and Yugoslavia 1990-1992" (Testiranje vremena za evropsku političku kooperaciju: Ambis i Jugoslavija 1990-1992.), 251.

⁵⁴ Christopher Cviic, "An Awful Warning" (Grozno upozorenje), 36.

Srbi odbili Vance-Owenov plan, Warren Christopher je pokušao da politiku Washingtona "ukini i udari" proda Evropi.⁵⁵ U razgovorima s liderima deset država članica NATO-a i Ruskom Federacijom, Christopher je dobio veoma hladan odgovor na plan koji je pozivao na snabdijevanje oružjem (ukidanje embarga na naoružanje za Vladu RBiH) i pokretanje strategije (hirurških) vazdušnih udara na vojne ciljeve VRS. Ovo bi se sprovodilo s nadom da bi bili u stanju da postignu pat-poziciju na bojnopolju koja bi onda primorala Srbe na ozbiljne pregovore.⁵⁶ Velika Britanija i Francuska su se strogo protivile prijedlozima SAD-a, uz argument da one imaju trupe na terenu koje bi bile ranjive u slučaju moguće osvete Srba. Ovo bi dovelo do zapadne vojne intervencije, bilo individualno bilo od strane NATO-a, u cilju spašavanja talaca i time bi oni bili potpuno uvučeni u rat u RBiH.⁵⁷ Od početka rata u SFRJ glavna zabrinutost Velike Britanije bila je da spriječi prolongiranje sukoba limitirajući količinu raspoloživog naoružanja sukobljenih strana i time ograničavajući rat.

Nije iznenađenje da su dejstva ARBiH pogoršala političke razlike između SAD i saveznika u Evropi, posebno Velike Britanije. "Problem danas je taj da SAD podržavaju vojne akcije ARBiH, dok smo mi neutralni. Ako su Evropljani na jednoj strani, a Amerikanci na drugoj, to će biti kao zemljotres u NATO-u", rekao je jedan britanski zvaničnik.⁵⁸ On je, također, upozorio da ako predsjednik Clinton nije sposoban da zaustavi Kongres od podizanja embarga na naoružanje nametnutog Vladi RBiH, francuske i britanske mirovne snage bi se mogle povući iz RBiH. S druge strane, SAD su vjerovale da je evropska neutralnost u ratu imala efekta na konsolidaciju ciljeva Srba u RBiH, dok su Evropljani, posebno Britanci, kritikovali

---

⁵⁵ David Owen, "Balkan Odyssey" (Balkanska odiseja), London, Indigo, 1996., poglavlje 4, 160-197.

⁵⁶ Marshall Freeman Harris, "Clinton's European Policies" (Clintonova evropska politika), dokument prezentovan Međunarodnoj konferenciji o BiH, koju je organizovao Univerzitet Bilkent u Ankari, Turska, 1995., 5.

⁵⁷ CRS izvještaj za Kongres SAD, 28.07.1993., 5.

⁵⁸ Barry James, "US and Allies Set on Collision Course Over Bosnia Policy" (Uspostava koalicijskog kursa u politici SAD i saveznika prema BiH), *International Herald Tribune*, 01-02.07.1995.

SAD zbog advokativiranja podrške za RBiH, bez uzimanja u obzir mogućnosti da bi ovo moglo biti varnica za širi rat.⁵⁹

Odnos Kontakt-grupe i Organizacije islamske konferencije (OIC)

Prvi sastanak zvaničnika Kontakt-grupe trebao je da se održi u Londonu 26. aprila 1994. godine. Kasnije je dogovoreno da će se "Trojka" pozvati na ministarski sastanak. Kontakt-grupa se prvi put sastala 13. maja 1994. godine na ministarskom nivou i tom prilikom napravila dva pristupa olakšavanja sankcija Beogradu, zavisno od mirovnog sporazuma koji bi bio prihvatljiv za sve strane. Kontakt-grupa se dogovorila da, zasnovano na Akcionom planu EU, predloži podjelu RBiH u omjeru 51%-49% između bošnjačko-hrvatske federacije (Bošnjacima 34%, a Hrvatima 17%) i Srba u RBiH (49%). Međutim, u samoj Kontakt-grupi postojale su ozbiljne razlike o samim detaljima karte i o tome kada i da li bi se olakšavale sankcije Srbima i ukinuo embargo na naoružanje Vladi u Sarajevu. Uopćeno govoreći, iako ne po svakom posebnom pitanju, SAD i Njemačka su branile interese bošnjačko-hrvatske federacije, dok su Ruska Federacija, Francuska i Velika Britanija bile više osjetljive po pitanju interesa Srba.⁶⁰ Naprimjer, do rane podjele u Kontakt-grupi došlo je u maju 1994. godine kada je Ruska Federacija optužila SAD da opstruiraju teritorijalni plan, ohrabrujući Bošnjake i Hrvate da traže 58%, umjesto da prihvati 51%.⁶¹ Većina britanskih i ruskih posmatrača mislila je da će biti teško nagovoriti Karadžića i Mladića da odustanu od 20% teritorije koje su uzeli oružjem da bi se ispunio cilj podjele na 51%:49%. Po njihovom mišljenju, ohrabrivati Vladu RBiH da traži više teritorije bilo bi dalje ugrožavanje čitavog paketa. Tenzije su naglašavale ove razlike u viđenjima: Ruska Federacija, Velika Britanija i Francuska

---

⁵⁹ Tony Barber i David Osborne, "France Accuses US of Arming the Muslims" (Francuska optužuje SAD zbog naoružavanja Muslimana), *The Independent*, 01.07.1995.

⁶⁰ Jane M.O. Sharp, "Honest Broker or Perfidious Albion?: British Policy in Former Yugoslavia" (Pošteni broker ili perfidni Albion: Britanska politika u bivšoj Jugoslaviji), Institut za javna istraživanja, London, 1997., 36-37.

⁶¹ Roger Cohen, "US-Russia Shift Shakes Unity on Bosnia" (Sukob SAD i Rusije potresa jedinstvo po pitanju Bosne), *International Herald Tribune*, 19.05.1994.

su govorele da je vrijeme da se da do znanja da je Vlada RBiH izgubila rat i da je, također, vrijeme da se pogura kompromisni sporazum. Suprotno tome, američki zvaničnici su predlagali ukidanje embarga na naoružanje ARBiH da bi se mogla braniti od napada VRS jer bi, u suprotnom, britanski i francuski prijedlog o nametanju plana Vladi RBiH, koja je bila žrtva srbijansko-crnogorske i hrvatske agresije, bio moralno pogrešan.

Kontakt-grupa predstavila je svoj teritorijalni plan relevantnim stranama u RBiH u formi “uzmi ili ostavi” krajem juna 1994. godine.⁶² Parlament RBiH je nevoljko glasao za prihvatanje onoga što je Alija Izetbegović nazvao “nepravедna i nefer mirovna ponuda”. Predsjednik Izetbegović je tim povodom rekao: “Mislimo da je to loš plan, ali sve naše opcije su gore... Shvatamo da vrijeme radi protiv nas, da rat uništava sve ekspertize takve multinacionalne RBiH koju bi mir mogao spasiti.”⁶³

Tokom druge polovine 1994. godine postalo je očiglednije da su najveći jazovi u samoj Kontakt-grupi bili između Londona i Washingtona i da su se ticali dva pitanja. Prvo, SAD su vršile pritisak na ukidanju embarga na naoružanje za Vladu RBiH. Drugo se odnosilo na upotrebu NATO vazдушnih udara da bi se Srbi primorali za pregovarački stol. Još više od toga, odbijanje Clintonove administracije da razmjesti kopnene trupe u RBiH bio je najveći kamen spoticanja u savezničkim odnosima koji su se pogoršavali tokom cijelog rata. Jedan dobro poznati britanski novinar je

---

⁶² Glavne teritorijalne odrednice ovog plana su bile:

- na sjeveru podijeljeni grad Brčko bi se demilitarizovao,
- strateški koridor Posavina, koji povezuje istočne teritorije srpske teritorije sa BanjaLukom i Srbima naseljenim dijelom Hrvatske (Krajina) na zapadu, bi se suzio na 3 km,
- Srbi bi u zamjenu dobili dio teritorije Bihaća koji je bio pod kontrolom ARBiH.
- Sarajevo bi imalo poseban status pod UN administracijom u periodu od dvije godine,
- enklave Srebrenica, Žepa i Goražde bi se uvezale jedna sa drugom i sa Sarajevom, vezom koja bi bila pod zaštitom EU,
- Mostar bi bio pod administracijom EU u periodu od dvije godine

⁶³ Neki komentatori su ovakvo prihvatanje smatrali taktičkim manevrom, a ne prihvatanjem samog plana, nadajući se na dobivanju diplomatskih poena ako bi Srbi u BiH odbacili plan. Laura Silber i Alan Little, “Death of Yugoslavia” (Smrt Jugoslavije), *Harmondsworth*, 1996., 340.

napisao: "Kao što se ne mogu složiti oko teritorijalnog pitanja, Evropljani i Rusi se ne mogu sa Washingtonom složiti ni po kojem drugom ključnom pitanju o politici prema RBiH. Amerikanci žele da UN ukinu embargo na naoružanje za Vladu RBiH, a ostali to ne žele. Amerikanci žele da sankcije OUN SRJ ostanu, a ostali žele da se sankcije olakšaju. Amerikanci periodično zagovaraju vazdušne udare, a ostali to odbijaju. Amerikanci odbijaju da pošalju kopnene trupe u RBiH da ne bi naljutili Britance, Francuze i Ruse, koji imaju svoje trupe u RBiH."⁶⁴

Sastanak predstavnika Kontakt-grupe i OIC-a, koji je održan u Ženevi isti dan kad i sastanak u Londonu, bio je ozbiljan udarac Velikoj Britaniji i Francuskoj koje su se odupirale naoružavanju ARBiH i time joj uskraćivale pravo na samoodbranu. Oni su izdali Deklaraciju, pozivajući na podizanje embarga na naoružanje i obećavali vojnu pomoć ako bi se UNPROFOR povukao. U svojoj Deklaraciji, države članice OIC-a su upozorile: "Politika popuštanja, od pojedinih članica VSUN, za srpsku politiku agresije i genocida imat će ozbiljne posljedice dalje ugrožavajući međunarodni mir i sigurnost i bit će, također, kontraproaktivna u naporima da se postigne smirenje situacije putem pregovora."⁶⁵

Kao karakterističnim odnosom prema embargu na naoružanje protiv Vlade RBiH od ostalih država, organizacija i pojedinaca ističemo sljedeće primjere:

- Velika narodna skupština **R Turske** je 23. jula 1995. godine izdala Deklaraciju protiv embarga uvedenog Vladi RBiH, pozivajući da se odmah ukine, ističući da, ukoliko se to ne učini, R Turska ga više neće poštivati.⁶⁶

- Nakon američkog preokreta i **Njemačka** se složila da promijeni stav prema BiH. Kancelar Helmut Kohl je najavio da će nastaviti ograničavati svoju simpatiju za BiH u interesu održavanja jedinstva Evrope u vezi s embargom na naoružanje i podrške novim mirovnim naporima.⁶⁷

---

⁶⁴ Ian Traynor, "International Community Finds Little in Common Over Bosnia" (Međunarodna zajednica ima malo zajedničkog po pitanju Bosne), *Guardian*, 20.05.1994.

⁶⁵ Deklaracija ministarskog sastanka OIC -Kontakt grupe za BiH, Ženeva, 21.07.1995. godine, bila je printana u Izvještaju o BiH, Izdanje 11, jun-august, 1995., 5.

⁶⁶ Ova Deklaracija je printana u Izvještaju o BiH, Izdanje 11., jun-august 1995., 8.

⁶⁷ David Buchan i Michael Lindemann, "Germany Agrees to Toe Line on Bosnia" (Njemačka se složila da promijeni stav prema Bosni), *Financial Times*, 01.12.1994.

- **Nezavisna vašingtonska grupa** viših političara i lica koja se bave vanjskom politikom iz Akcionog vijeća za mir na Balkanu predložila je novu politiku Zapada prema R BiH. Pozvala je na smjenu tadašnjih UN snaga koje su bile frustrirane u svojim pokušajima da održe otvorenima puteve snabdijevanja humanitarne pomoći. Umjesto njih, NATO i SAD su trebale pružati vazдушnu podršku ako bi srpskokrnogorske ili hrvatske snage pokušale blokirati puteve. Da bi se Vladi R BiH dala neophodna vojna snaga, pismo je pozivalo NATO i SAD da okončaju embargo na uvoz oružja za R BiH. Tvrđilo se da ovaj embargo, iako izglasan na Vijeću sigurnosti UN, nije imao nikakvog pravnog osnova.⁶⁸ Pismo je govorilo da NATO i SAD zato nisu bile vezane Rezolucijom UN o embargu. U pismu se predlagalo da se snage UN-a vrate u svoje države, jer vlasti u Sarajevu, navodno, nisu bile u stanju zaštititi konvoje humanitarne pomoći. To bi eliminisalo argument Johna Majora da bi NATO vojna akcija srpskoj osveti izložila britanske i francuske trupe u UNPROFOR-u.

- U vezi s ukidanjem embarga na naoružanje **Brendan Simms** preuzima i objavljuje rezultate glasanja, koje je Rupert Cornwell objavio u članku "SAD razmišlja o obacivanju zabrane naoružanja", objavljenom u časopisu *Independent* od 5.11.1994. /vidi 20.12.1993/, kada je rezultat bio: 109 glasova za ukidanje, 0 protiv, 57 suzdržanih. Te rezultate zatim je poredio s rezultatima po istom pitanju objavljenim u istim novinama od 3.12.1994. godine, kada je rezultat bio: 97 glasova za ukidanje, 0 protiv, 61 suzdržan. O ovom pitanju preuzima i članak objavljen u časopisu *Cornell International Law Journal*, 28.1.1995, 29, 30, 59 i 69, pod naslovom "Muzičke stolice: Raspad država i članstva u UN?".⁶⁹

---

⁶⁸ Anthony Lewis, "For Action on Bosnia: a Dual Test" (Za akciju u Bosni: dupli test), *International Herald Tribune*, 08.01.1994., i Pravni argument se bazirao na članu 51. Povelje UN koja kaže da ništa ne smije "umanjiti postojeće pravo na individualnu ili kolektivnu odbranu ako je napad usmjeren protiv članice Ujedinjenih nacija, dok VSUN ne preduzme mjere za uspostavljanje mira i sigurnosti." BiH je bila član OUN. Bila je napadnuta, a VSUN je nije zaštitilo.

⁶⁹ Brendan Sims, "Najsramniji trenutak-Britanija i uništenje Bosne," Baybook, Sarajevo-Beograd, 2003., 299.

Zaključci

Prema glavi VII Povelje (član 39) Vijeće sigurnosti UN-a je, u slučaju prijetnje miru, narušavanja mira ili čina napada, ovlašteno da preduzme mjere s ciljem suzbijanja povreda međunarodnog humanitarnog prava, uspostave međunarodnog mira i sigurnosti te prisiljavanja svih sukobljenih strana na poštovanje međunarodnog prava. Događaji nakon disolucije nesumnjivo su teško kršili međunarodno humanitarno pravo, te ugrožavali međunarodni mir i sigurnost. Mjere koje stoje na raspolaganju Vijeću sigurnosti UN mogu uključivati upotrebu oružane sile. Vijeće sigurnosti OUN-a je svojim rezolucijama pokušalo prekinuti sukobe i agresiju, u čemu, nažalost, nisu uspjele.⁷⁰

Embargo na uvoz oružja bio je najveći instrument zapadne politike za RBiH.⁷¹ Britanska vlada bila je odlučna da se on ne ukida, pošto bi intenziviranje rata moglo naškoditi humanitarnim snagama na terenu. Ustvari, humanitarna misija bila je katastrofalna. Vojnici UNPROFOR-a, koji su bili raspoređeni u RBiH, nisu imali ni mandat ni mehanizme za osiguranje mira na terenu. Njihova pozicija u ratu bila je smiješna. Nije bilo mira na terenu koji bi se trebao održavati, oni nisu željeli da interвениšu ni u čiju korist i jednostavno su mirno posmatrali VRS i srpske paravojne snage kako ubijaju civile u gradovima i selima.⁷²

Zajednički efekti embarga na uvoz oružja, Vance-Owenov plan i sukob između Bošnjaka i Hrvata fatalno su oslabili vojni otpor Vlade RBiH protiv VRS. Iako su odbili napade VRS, naročito u dolini Drine, početkom 1993. godine, srpske snage su kasnije započele napade na enklave koje su ostale na područjima istočne BiH pod kontrolom ARBiH. Bez ozbiljne međunarodne angažovanosti na zaštiti ovih enklava, Vlada RBiH se, tokom marta i aprila, približila prihvatanju Vance-Owenovog plana.

---

⁷⁰ Rezolucije VSUN broj 764, od 13.07.1992. i broj 771 od 13.08.1992. godine kojima se od zaraćenih strana na prostoru nekadašnje SFRJ traži poštovanje međunarodnog ratnog i humanitarnog prava.

⁷¹ Alber Wholstetter, "Genocide by Embargo" (Genocid embargom), *Wall Street Journal*, 10.05.1994.

⁷² Vidjeti sjećanja britanskih vojnika koji su bili u Goraždu. Prvi bataljon, White Dragon, 1995.

Tokom 1993. godine bilo je tako očigledno da međunarodna zajednica nije imala namjeru da djeluje. Nije bilo ukidanja embarga ili vazdušnih udara. Karadžić je otvoreno objavio: "Ako ijedna bomba pogodi srpske položaje, neće više biti razgovora. Imat ćemo potpuni rat i katastrofu svuda okolo."⁷³

Ujesen 1991. godine - iako je bilo očigledno da će, ukoliko EZ prizna Hrvatsku i Sloveniju, slijediti pritisak za nezavisnu BiH, koji će biti okidač za djelovanje Miloševićevih dobro naoružanih jedinica - britanska vlada je uporno odbijala zahtjev predsjednika Alije Izetbegovića za preventivno upućivanje trupa u RBiH. Očigledno, kasnije priznavanje BiH od strane EZ u aprilu 1992. godine, bez ponude pomoći u upravljanju i zaštiti nove države ili u podizanju embarga na naoružanje, kako bi se dozvolilo RBiH da se sama brani, bio je veoma neodgovoran akt od strane Velike Britanije, kao jedne od pet stalnih članica Vijeća sigurnosti UN-a.

Uprkos svim protestima iz različitih krugova unutar države britanska vlada je konstantno odbijala da nametne mir Srbima. Stvarno, službeni britanski stav o upotrebi sile bio je određen njihovom percepcijom prirode jugoslavenskog konflikta uopće i rata u RBiH posebno. Priroda jugoslavenskog rata razumijevana je manje u terminima modernih dinamika dezintegracije, uzurpacije vlasti, a više u terminima historijske netrpeljivosti. Kroz rat, generalna tendencija britanskih zvaničnika bila je da opišu rat kao nasilje unutar zajednice: susjedi i seljani koji se bore jedni protiv drugih. Držanje za ovu teoriju o "prastarim etničkim mržnjama" bilo je, ustvari, veoma prikladno, pošto je ona navodila na to da su svi podjednako krivi i da nema potrebe praviti razliku između agresora i žrtve. Konsekventno, glavni britanski argument protiv podizanja embarga na naoružanje bio je da bi to vodilo na nivo "polja za ubijanje", najomiljenija metafora Douglasa Hurda. Smatralo se da najbolja stvar koja se mogla uraditi jeste da se spriječi proširenje konflikta na druge dijelove regije, ograniči nivo nasilja, a zatim sjesti i pustiti da se prastare mržnje međusobno iskorijene. Britanski političari koji su opisivali svoju politiku kao "neintervencija" ili svoj prilaz kao "nepristrasan" ustvari su odlučno intervenisali na strani SRJ, pošto su njihove snage od početka rata imale velike zalihe.

---

⁷³ Ian Traynor, "Bosnian Accept Partition: Muslims Forced into Watershed Deal That Could End the War" (Bosanci prihvataju podjelu: Muslimani prisiljeni na sporazum o podjeli, koji bi mogao okončati rat), *Guardian*, 31.07.1993.

Vašingtonski mirovni sporazum između Bošnjaka i Hrvata, od marta 1994. godine, dostigao je ravnotežu, putevi za snabdijevanje ARBiH, koji su joj omogućavali dostavu pušaka, municije i protivtenkovskih projektila bili su otvoreni, ali embargo je bio veoma efikasan u ključnim područjima teškog naoružanja.

Armija RBiH je imala i prednosti i nedostataka. Ona je u ljudstvu bila superiornija od VRS. Da je imala punu podršku teškog naoružanja, mogla je dobiti više bitaka protiv VRS.⁷⁴ Paul Beaver, koji je analizirao vojna pitanja na Balkanu za *Jane's Defence Weekly*, složio se: "Bosanci su se od otrcane skupine milicija na samom početku rata promijenili u pravu vojsku."⁷⁵ Također je raslo i povjerenje zbog boljeg naoružanja, zaliha gorivom i novih uniformi. Snaga ARBiH je većinom bila u pješadiji koja je brojala oko 110.000, naspram VRS koja je brojala oko 80.000, kao i u motivaciji, jer su mnogi od njih bili prognanici koji su se borili za povratak kući. Oni su mogli operisati iz svoje kompaktne teritorije i poraziti VRS taktikom "udari i bježi". Srbi u RBiH su, s druge strane, bili previše razučeni pokrivajući 1.609 km linije fronta. Ali superiornost VRS u avionima, tenkovima i artiljeriji je još uvijek bila jako velika.⁷⁶ Paul Beaver je, također, procijenio da je u periodu od dvije godine do aprila 1994. godine, kroz OUN-ov embargo za SFRJ prokrijumčareno vojne opreme vrijedne više od 6,7 miliona funti. Hrvati su dobili više od polovine toga, Srbi oko trećine, a Vlada RBiH, iako je i imala najmanje, samo oko devetine.⁷⁷

Velika Britanija i Francuska tvrdile su da ukoliko SAD žele iznaći rješenje za problem umjesto zalaganja za ukidanje embarga na naoružanje ili bezuspješne vazdušne napade trebaju biti spremne da pošalju trupe na

---

⁷⁴ Noel Malcolm, "Bosnia and the West: A Study in Failure" (Bosna i Zapad: Studija neuspjeha), Nacionalni interes 39, proljeće, 1995., 260.

⁷⁵ Ian Traynor, "Thick Red Line Holds in War of Attrition" (Tanka crvena linija drži rat), *Guardian*, 01.09.1994.

⁷⁶ Procjenjivalo se da oni imaju devet puta više tenkova od snaga Vlade BiH. Na primjer, Karl Gorinšek je u oktobru 1994.godine procijenio da je ARBiH imala 45 tenkova dok je VRS imala 400. Vidi u Noel Malcolm "Bosnia and the West: A Study in Failure" (Bosna i Zapad: Studija neuspjeha), Nacionalni interes 39, proljeće, 1995., 260.

⁷⁷ Ian Traynor, "Thick Red Line Holds in War of Attrition" (Tanka crvena linija drži rat), *Guardian*, 01.09.1994.

teren da se bore u korist Vlade RBiH. U tom trenutku, odnosi SAD-a i Velike Britanije dostigli su najniži nivo međudržavnih odnosa od vremena Suecke krize 1956. godine.

Vlada RBiH, koja je izgubila političku kontrolu nad većinom teritorije i veoma mnogo propatila kao glavna meta srpskih vojnih akcija i "etničkog čišćenja",⁷⁸ nije imala mnogo entuzijazma oko Vance-Owenovog plana. Po viđenju Predsjedništva RBiH, plan je nudio veoma malo nade za stvaranje održive RBiH kojom bi upravljala centralna vlada. U intervjuu, koji je dao *The Timesu* tokom posjete Londonu, početkom marta 1995. godine, ministar vanjskih poslova RBiH Haris Silajdžić žalio se na stavove britanskih i evropskih partnera, govoreći: "Da je ledi Thatcher bila na kormilu umjesto Johna Majora, vlada u Beogradu ne bi mogla proći s genocidom protiv muslimanskih zajednica."⁷⁹ Tokom ove posjete ponovo je pozvao na ukidanje embarga na naoružanje, međutim, neuspješno.

6. Prilozi

1. Izjava Billa Clintona, predsjednika SAD, u vezi s embargom na naoružanje data Tayloru Brenchu u knjizi *Hrvajuća historija sa Predsjednikom - Clintonove trake*.

2. Izjava o namjeri Republike Bosne i Hercegovine da pokrene sudski postupak protiv Ujedinjenog Kraljevstva Velike Britanije i Sjeverne Irske pred Međunarodnim sudom pravde.

3. Zajednička izjava vlada Bosne i Hercegovine i Ujedinjenog Kraljevstva Velike Britanije i Sjeverne Irske.

4. Pismo predsjednika Predsjedništva RBiH Francisu Boylu.

---

⁷⁸ "Etničko čišćenje" bio je eufemizam za potpuno uništenje slavenskih muslimana kao naroda i njihove kulture, te stvaranja čistih kršćanskih država na ruševinama nekad multireligijske BiH. Michael A. Sells, *Iznevjereni most*, Sedam, Sarajevo, 2002., 129.

⁷⁹ Nicholas Wood, "West Told There Must Be No Let-up in Pressure on Belgrade" (Zapad je rekao da ne smije biti pritisaka na Beograd), *The Times*, 14.01.1993.

1. Izjava Billa Clintona, predsjednika SAD-a, o embargu na naoružanje data Tayloru Brenchu u knjizi *Hrvajuća historija sa Predsjednikom - Clintonove trake*⁸⁰

EU nije željela "muslimansku" državu

Bosna i Hercegovina je u proteklom ratu ostala bez pomoći zbog straha Evrope od "muslimanske države" na njenom tlu. Ovo je jedno od priznanja bivšeg američkog predsjednika Billa Clintona, koje je dao Tayloru Brenchu. Brenč to objavljuje u knjizi nastaloj na osnovu privatnih razgovora sa Clintonom, tokom njegova dva mandata u Bijeloj kući. Ovo i nije nova stvar za mnoge ljude, ali je, ipak, šokantna kada se čuje iz usta jednog od nekada najmoćnijih ljudi svijeta. Clinton, inače, smatra da je nemoć da ukine embargo na naoružanje Bosni i Hercegovini jedan od njegovih najvećih neuspjeha.

Sada, već bivši američki predsjednik, Bill Clinton želio je ukidanje embarga na naoružanje Bosni i Hercegovini tokom svog prvog mandata, objavio je Tejlor Brenč na osnovu zabilježaka pravljenih nakon razgovora sa Predsjednikom.

O Bosni i Hercegovini

Predsjednik je rekao da je njegova vlada bila podijeljena oko prijedloga za direktnu intervenciju da se zaustave neslavni grčevi nasilja, etničkog čišćenja koje je morilo SFRJ od kraja hladnog rata. Rekao je da su general Powell i drugi davali preporuke protiv raznih vojnih opcija, obrazlažući to da su zračni udari primamljivi i sigurni, ali da ne mogu iznuditi primirje, a da bi kopnene snage bile izložene neprijateljski nastrojenim strancima na teškom terenu. Za nekoliko sedmica, Clintonova administracija je istražila ideje za ukidanje međunarodnog embarga za isporuku oružja regionu, smatrajući i objašnjavajući da embargo kažnjava bošnjački narod koji je najslabiji i najveća žrtva u Bosni i Hercegovini.

---

⁸⁰ Also available at: <http://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=113269412> i "Dnevni avaz", 04.11.2009., 5.

Evropljani blokirali alternativna rješenja

Za razliku od susjeda Srbije i Hrvatske, većinsko muslimansko stanovništvo u RBiH bilo je izolovano i bez pristupa naoružanju, navedeno je u prvom poglavlju Brenčove knjige. Vlada RBiH je htjela da se embargo ukine kako bi se njen narod mogao braniti i time otvoriti priliku za vojni balans između antagonista koji bi mogao dovesti do političkog rješenja. Clinton je rekao da su američki saveznici u Evropi blokirali prijedloge da se prilagodi ili ukine embargo. Svoje protivljenje su pravdali na vjerovatnoći humanitarnog karaktera, govoreći kako bi više oružja samo nadolilo vatru na krvoproliće, ali su nezvanično, rekao je predsjednik, ključni saveznici prigovarali da bi nezavisna RBiH bila "neprirodna" kao jedina muslimanska država u Evropi.

Clinton je rekao da su saveznici u Evropi podržavali embargo upravo zato što se njime Bosna i Hercegovina zadržavala u nepovoljnom položaju. Da stvari budu gore, dodao je Clinton, pojedini evropski saveznici odbili su brojne alternative, predstavljajući ih kao opasnost za oko 8.000 evropskih mirovnjaka, raspoređenih u RBiH, radi osiguranja isporuke hrane i medicinskih zaliha. Saveznici su osporavali mogućnost da SAD predlažu promjene u politici u situaciji u kojoj američki vojnici uopće nisu izloženi riziku. U knjizi stoji i da su evropski saveznici, podržavajući svoje mirovne snage, kao znak predanosti pretvorili ih u štit srpskim vojnim snagama za postepeno rasparčavanje RBiH.

Na cinizam Clinton je slegao ramenima

Brenč navodi da je Clintonu rekao kako je šokiran takvim cinizmom koji liči na diplomatiju "žmirenja na jedno oko" prema patnjama evropskih Jevreja tokom Drugog svjetskog rata, a da je predsjednik na to samo slegnuo ramenima. Clinton je za francuskog predsjednika Fransa Miteranda kazao da je bio posebno bezobziran kada je govorio da muslimanskoj državi RBiH nije mjesto u Evropi. Istovremeno, britanski zvaničnici govorili su mu o bolnoj, ali, kako je rečeno, realnoj stvarnoj obnovi kršćanske Evrope. Nasuprot francuskim i britanskim stavovima, kazao je Clinton, njemački kancelar Helmut Kohl, između ostalih, podržavao je ukidanje embarga

na naoružanje, u čemu dijelom nije uspio, jer Njemačka nije imala mjesto u Vijeću sigurnosti UN-a.

Brenč je napisao i da je Clinton zvučao kao da ima obavezu da počne ispočetka i da, uz sva ova ograničenja, potraži mogućnosti da zaustavi nasilje u RBiH.

2. Izjava o namjeri Republike Bosne i Hercegovine da pokrene sudski postupak protiv Ujedinjenog Kraljevstva Velike Britanije i Sjeverne Irske pred Međunarodnim sudom pravde*

15. NOVEMBRA 1993. GODINE

Na današnji dan, Republika Bosna i Hercegovina ovim dopisom najavljuje svoju namjeru da pokrene sudski postupak protiv Ujedinjenog Kraljevstva pred Međunarodnim sudom pravde zbog kršenja odredaba Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. godine; Međunarodne konvencije o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije i drugih izvora općeg međunarodnog prava navedenih u članu 38. Statuta Međunarodnog suda pravde. Mi smo već izdali formalne instrukcije u tom smislu našim zvaničnim advokatima pred Međunarodnim sudom pravde. Oni trenutno pišu Žalbu i Zahtjev za izricanje privremenih mjera protiv Ujedinjenog Kraljevstva.

I

I Republika Bosna i Hercegovina i Ujedinjeno Kraljevstvo su ugovorne strane Konvencije o genocidu iz 1948. godine. Član IX Konvencije o genocidu predviđa sljedeće:

---

* Prilozi 2., 3. i 4. preuzeti su iz Frensis Entoni Bojl, "Bosanski narod optužuje za genocid", Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2000.

Prema prof. dr. Kasimu Trnki, nakon što je ova izjava saopštena, britanski ambasador u Bosni i Hercegovini je, u njegovom prisustvu, kod predsjednika Republike Bosne i Hercegovine Alije Izetbegovića, izrazio oštar protest, rekavši: "Ukoliko ne povučete ovu izjavu, Velika Britanija će prestati pomagati Bosnu i Hercegovinu i povući će se iz mirovnog procesa" (Izjava prof.dr. Kasima Trnke autoru).

“Sporovi između strana potpisnica u odnosu na tumačenje, primjenu ili ispunjenje ove Konvencije, kao i one koji se odnose na odgovornost države za genocid ili bilo koji drugi akt naveden u članu III, bit će predati Međunarodnom sudu pravde na zahtjev bilo koje od strana u sporu.”

Mi optužujemo Ujedinjeno Kraljevstvo za kršenje sljedećih odredaba Konvencije o genocidu, *inter alia*:

Prvo, u našoj Tužbi i Zahtjevu Međunarodnom sudu pravde, optužujemo Ujedinjeno Kraljevstvo da nije ispunilo svoje potvrđene obaveze i da je odbilo “da spriječi” genocid nad narodom i državom Bosne i Hercegovine, te da na taj način krši član 1. Konvencije o genocidu, u kojem se kaže kako slijedi:

“Strane potpisnice potvrđuju da genocid, bilo da se vrši u vrijeme mira ili rata, jeste zločin po međunarodnom pravu koji se potpisnice obavezuju da spriječe i kazne.”

Drugo, u našoj Tužbi i Zahtjevu Međunarodnom sudu pravde optužujemo Ujedinjeno Kraljevstvo da je u svojstvu stalnog člana Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija nelegalno nametnulo i održavalo embargo na oružje prema Republici Bosni i Hercegovini, čime je prekršena Povelja UN-a član 51. Ujedinjeno Kraljevstvo je, također, pomagalo i podržavalo genocid koji se vršio nad narodom i državom Bosne i Hercegovine aktivno se suprotstavljajući svim naporima drugih država da se “podigne” ovaj nelegalni embargo na oružje. Zbog ovih činjenica, mi optužujemo Ujedinjeno Kraljevstvo da je prekršilo član III, stav (e), Konvencije o genocidu kojim se izričito zabranjuje “saučesništvo” u genocidu. Pravnu osnovu za Tužbu detaljno je razradio ad hoc sudija Elihu Loterpaht u svom drugom odvojenom mišljenju koje je priloženo uz Rješenje Međunarodnog suda pravde od 13. septembra 1993. godine u *Slučaju koji se odnosi na primjenu Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju za zločin genocida (Bosna i Hercegovina protiv Jugoslavije - Srbije i Crne Gore)* za koji se trenutno čeka odluka.

Konačno, u našoj Tužbi i Zahtjevu Međunarodnom sudu pravde, optužujemo Ujedinjeno Kraljevstvo da snosi kolektivnu i pojedinačnu odgovornost za sve zlo naneseo narodu i državi Bosni i Hercegovini jer je Ujedinjeno Kraljevstvo pomagač i saučesnik u genocidu po Ženevskoj konvenciji i međunarodnom krivičnom pravu.

Pri sastavljanju ovih pravnih spisa za Međunarodni sud pravde, i tokom narednog postupka, naši pravници će, također, imenovati i navesti

i druge države članice Vijeća sigurnosti UN-a koje su podržavale ovaj nelegalni embargo na oružje kršeći tako član 51. Povelje UN-a, kao pomagači i saučesnici u genocidu nad narodom i državom Bosne i Hercegovine. Ovom prilikom ne tužimo ove države.

Mi smo, također, uručili obavijest svim stranama potpisnicama Konvencije o genocidu, kojih je preko 100, da je svaka od njih dala svečanu pravnu i moralnu obavezu "da će spriječiti" vršenje genocida nad narodom i državom Republike Bosne i Hercegovine kako se zahtijeva članom I.

II

I Republika Bosna i Hercegovina i Ujedinjeno Kraljevstvo su strane potpisnice Međunarodne konvencije o eliminaciji svih vidova rasne diskriminacije iz 1965. godine. Član 22. ove Konvencije predviđa slijedeće:

Svaki spor između dvije ili više država potpisnica oko tumačenja ili primjene Konvencije koji se ne riješi pregovorima ili procedurom koja se izričito predviđa ovom Konvencijom, bit će na zahtjev bilo koje od strana u sporu predat Međunarodnom sudu pravde na rješavanje, ukoliko se strane u sporu ne dogovore drugačije.

Ujedinjeno Kraljevstvo je promoviralo opcije, navodno kao rješenja za agresiju nad Republikom Bosnom i Hercegovinom, koja nisu konzistentna sa odredbama ovog međunarodnog sporazuma.

***

Ova će Izjava biti podijeljena svim članicama OUN-a, te će, također, biti predata Međunarodnom sudu pravde.

3. Zajednička izjava vlada Bosne i Hercegovine i Ujedinjenog Kraljevstva Velike Britanije i Sjeverne Irske

20. decembra 1993. godine

Vlada Bosne i Hercegovine je obavijestila Vladu Ujedinjenog Kraljevstva Velike Britanije i Sjeverne Irske da je odlučila da ne pokrene sudski postupak protiv Ujedinjenog Kraljevstva pred Međunarodnim sudom pravde, a prema tome, i zemljama članicama Ujedinjenih nacija.

Vlada Ujedinjenog Kraljevstva Velike Britanije i Sjeverne Irske pozdravlja ovu odluku.

Dvije vlade ostaju pri ranije postignutim dogovorima o političkom rješavanju pregovaranjem. U ovom kontekstu, oni potvrđuju svoju podršku inicijativi Evropske unije, o kojoj će se još razgovarati sa članicama u Briselu 22. decembra. Odlučni su da, tom prilikom, saraduju na postizanju sporazuma. Zajednički osuđuju sve neprijateljske akte susjednih država i daju podršku istovremenom prestanku neprijateljstava u cijeloj Bosni i Hercegovini.

Vlada Ujedinjenog Kraljevstva opredijeljena je da na značajan način doprinese zajedničkoj akciji Evropske unije u pružanju podrške dopremi humanitarne pomoći Bosni i Hercegovini. Vlada Bosne i Hercegovine pozdravlja ovu opredijeljenost i izražava zahvalnost Britanskim oružanim snagama, nevladinim organizacijama i pojedincima na svemu što su uradili u cilju unapređenja humanitarne pomoći.

4. Pismo Alije Izetbegovića, predsjednika Predsjedništva RBiH, Francisu Boyleu

12. januar 1994. godine

Prof. Francis Boyle University of Illinois College of Law *Palata pravde 142 (Law Building 142)* 504 East Pennsylvania Avenue Champaign, IL 61820

Poštovani prof. Bojl,

Ovim Vas obavještavamo da prestaju Vaše ovlasti zastupanja Bosne i Hercegovine u svojstvu kozastupnika pred Međunarodnim sudom pravde. Zahvaljujemo Vam na svim dosadašnjim nastojanjima i znat ćemo cijeniti saradnju s Vama u budućnosti. Možda će nam zatrebati vaša stručnost u budućnosti i u tom slučaju sa zadovoljstvom ćemo očekivati Vaše pojavljivanje na Sudu (pod pretpostavkom, naravno, da ste i Vi istog mišljenja).

Kopiju ovog pisma proslijedit ćemo zapisničaru Međunarodnog suda pravde.

(potpisan) Alija Izetbegović predsjednik Predsjedništva RBiH

KOLEKTIVNA TRAUMA, PARALELNE ISTINE I REKONSILIJACIJA – SLUČAJ BOSNA I HERCEGOVINA

Sažetak

Traumatizirana i viktimizirana društva moraju se suočiti sa svojom prošlošću, jer trauma - ukoliko se ne adresira - uzrokuje ozbiljne emocionalne, psihološke, društvene i političke poteškoće. Da je suočavanje s prošlošću na iskustvenoj ravni bolan, multi-dimenzionalan i s brojnim poteškoćama sklopčan proces pokazuje bosanskohercegovački primjer, u kojem je ekstenzivan politički naglasak stavljen na normu pravde s ciljem promoviranja i kreiranja pretpostavki rekonsilijacije društva. Posebna uloga u tom kontekstu pripala je Međunarodnom krivičnom tribunalu za bivšu Jugoslaviju (ICTY), od kojeg se očekivalo da će javnim razotkrivanjem relevantnih činjenica i dokaza sačiniti objektivan, pouzdan i sveobuhvatan historijski zapis o onome što se događalo u BiH u posljednjoj deceniji 20. stoljeća i na taj način pomoći uspostavi zajedničke, dijeljene historije.

Međutim, pitanje uspostavljanja istine intrinzično je povezano s pitanjem njene interpretacije: kako se "istina" doživljava, na koji način je integrirana u širi društveno-politički odnos prema vlastitoj etničkoj grupi i prema onim "drugima" i na koji način se ovo pitanje javno portretira? U bosanskohercegovačkom slučaju možemo zasigurno ustvrditi da postoje, u najmanju ruku, tri različite, međusobno nepomirljive interpretacije "istine" o onome što se dogodilo u periodu 1992-1995, a osnovni problemi s kojima se suočava društvena zajednica danas kao i prije dva-deset godina imaju porijeklo u različitim percepcijama prošlosti. Kakve su onda šanse za rekonsilijaciju i reintegraciju multi-etničkog društva?

Ključne riječi: kolektivna trauma, paralelne istine, rekonsilijacija.

I. Kolektivna trauma kao izvor viktimizirane svijesti i društvena reakcija

Radovi sadržani u ovom zborniku, osvjetljavaju, iz različitih uglova i različitih perspektiva, individualna i kolektivna iskustva patnje i stradanja, koje se u teorijskom smislu sve češće podvode pod termin kolektivna trauma ili, u duhu našega jezika, kolektivna patnja.

Cilj ovoga rada jeste dati odgovor na sljedeća pitanja: Koji procesi, odnosno mehanizmi inherentni iskustvu kolektivne traumatizacije imaju potencijal da na odsudan način strukturiraju našu sadašnjost i budućnost? Kako se društvo suočava s naslijeđem svoje nasilne prošlosti? Koji su putevi da se kolektivitet oporavi poslije kolektivnog nasilja? Da li je i kako moguća društvena rekonsilijacija?

Osnovno polazište ovoga rada jeste da bi i sasvim površna sociološka analiza srazajućih historijskih procesa i njihove društvene refleksije u kolektivnom pamćenju pokazala da predodžbe o kolektivnoj traumi i viktimizaciji preovladavaju kolektivnom sviješću, pa možda čak i identitetima, sva tri, kako je politički korektno nužno reći, konstitutivna naroda u BiH, posebno Srba i Bošnjaka. Ova viktimizirana svijest o sebi nastajala je i razvijala se kao kolektivna reakcija na vrlo konkretne historijske događaje koji su, usljed iskustva bezgranične ranjivosti, gubitka i kolektivnog poniženja, ostavili bolne, dugotrajne tragove. Tako je moguće ustvrditi da je, primjerice, najvažniji izvor u konstrukciji viktimizirane svijesti u srpskom kolektivitetu pad srednjovjekovne srpske države pod otomansku vlast. Unutar bošnjačkog kolektiviteta izvor traumatiziranog samorazumijevanja moguće je identificirati u genocidnim atacima kojima su izloženi od momenta povlačenja otomanske imperije s prostora Balkana. Oba kolektiviteta povezuje i iskustvo Drugoga svjetskoga rata i njegov doprinos jačanju i učvršćivanju svijesti o viktimizaciji unutar vlastitog nacionalnog narativa.

Kolektivna trauma pojavljuje se kao mentalna reprezentacija nekog događaja kojemu je kolektiv bio izložen, a koju dijele svi ili većina članova grupe. Ona nastaje iz kompaktne zbirke osjećaja, predstava, fantazija i selektivne interpretacije događaja i historijskih činjenica. Propraćena i osnažena likovima ili modelima značajnih figura, poput stradalog, bezgrešnog vođe u bici na Kosovu, kolektivna trauma postaje dio zajedničke duhovne

reprezentacije.¹ Budući da se traumatizirane slike o sebi koje članovi grupe prenose dalje odnose na isti događaj, one postaju važan, ako ne i centralni dio grupnog identiteta i oblikuju budućnost zajednice/društva. Nasljednici svojih predaka dobijaju zadatak da traumu zamjenski prevladaju – ovaj mehanizam transgeneracijskog prijenosa traume postaje iznimno značajan i igra ključnu ulogu u odnosima među kolektivitetima, posebno ukoliko počinitelji i preživjeli nastavljaju živjeti zajedno.

Da ranije traume (na kolektivnom nivou), ako se ostave neadresirane, transgeneracijskim prijenosom njihovih simbola i stvaranjem potrebe da se “ispravi” pretrpljeno mogu imati stravične društvene posljedice, vidjelo se na primjeru bivše Jugoslavije. U Drugom svjetskom ratu počinjeni su užasni zločini i strašna zvjerstva, uključujući i zločin genocida, kojemu su pored Jevreja, bili izloženi i Srbi i Bošnjaci. Po okončanju rata, socijalistički režim pod Titovom vlašću gušio je svaki oblik diskusije o počinjenim zločinima u javnoj sferi. Na premisi da će stvaranje nadnacionalne socijalističke kolektivne svijesti, i njome promovirani, te kako se pola stoljeća kasnije pokazalo, vještački osjećaj bratstva i jedinstva djelovati vezujuće i dugoročno doprinijeti miru, međunacionalnom pomirenju i razvoju, ovaj sistem prihvatio je kolektivnu amneziju kao strategiju savladavanja nasilne prošlosti. Politici zataškavanja zločina i kolektivne amnezije u javnoj sferi prešutno je suprotstavljena potreba za sjećanjem na preživljenu patnju u sferi privatnoga. Svijest o vlastitoj ličnoj/porodičnoj tragediji, kao i svijest o kolektivnom stradanju držana je živom u porodičnom okruženju, postajući usmenim predanjem dijelom šutnjom obavijene, tajnovite porodične i kolektivne historije. Upravo će ova dihotomna matrica koja reflektira diskrepancu između onoga što je javno zagovarano i privatno baštinjeno stvoriti kontekst unutar kojega je bilo moguće resentimente vezane za događaje iz Drugog svjetskog rata koristiti u konstrukciji mita o viktimizaciji vlastite etničke grupe/nacije. Fatalne posljedice ovakvog odnosa spram kolektivne traume

---

¹ V. D. Volkan, *Das Versagen der Diplomatie. Zur Psychoanalyse nationaler, ethnischer und religioeser Konflikte*, Psychozialverlag, Giessen, 1999, primjerice, razrađuje koncept kolektivne traume kao “izabrane traume” ističući kako je mentalna reprezentacija toliko opterećavajuća da onemogućuje članovima grupe da dopuste proces žaljenja i preusmjere osjećaje gubitka i poniženja, nego tu sliku sebe predaju narednim generacijama u nadi da će one biti u stanju da tuguju i/ili ostvare ono što prethodne nisu mogle.

početkom 1990-ih zloupotrijebljene su i manipulirane od strane lidera koji su u momentu raspada SFRJ vidjeli upražnjen prostor za dovršavanje svojih velikodržavnih projekata.

Tako je prešućena, nepriznata i nesavladana trauma, prenošena transgeneracijski, postala sastavnim dijelom kolektivnog pamćenja, doprinoseći, u psihološkom smislu, stvaranju pretpostavki koje disponiraju na činjenje nasilja spram "drugoga". Političkim je nacionalistima na ovoj ranjivoj podlozi bilo vrlo jednostavno prevesti svoje zločinačke političke ideologije u nacionalno pitanje: simboličko vezivanje nezavisnosti hrvatske države s početka devedesetih godina 20. vijeka sa NDH-ovskim naslijeđem i ustaškim simbolima unutar srpskog kolektiviteta kauzalno je evociralo sjećanje na pretrpljenju kolektivnu traumu. Na principu istovjetnih sociopsiholoških mehanizama, strah od nestanka kao refleksija traumatizirane svijesti, pojavljuje se kao uslovna reakcija bošnjačkog naroda na buđenje velikosrpskog nacionalizma. U opisanim kontekstima, aktivacija ranije traume (od strane Miloševića i Tuđmana) knjiški je primjer svjesne instrumentalizacije kolektivne traume od strane političkih vođa. Kolektivna trauma na taj način postaje moćno sredstvo političke manipulacije, a instrumentalizacija straha snažan mehanizam unifikacije i spremnosti za činjenje zločina.

Upravo se u strahovitoj podložnosti instrumentalizaciji kriju opasnosti od neadresirane kolektivne traume u transgeneracijskoj perspektivi. Govoreći o deponiranju duhovne reprezentacije u samoreprezentaciji djece, Volkan² ističe da, u odgovarajućim okolnostima, naraštaji koji dolaze svojom zadaćom/obavezom mogu anticipirati ne samo doživljaj nedostajućeg žaljenja nego i nedostajuću osvetu. Stoga, ako jednoj grupi unutar jedne generacije ne uspije da osjećaje narzističke povrijeđenosti i poniženja preusmjeri ili reparira, dolazeće generacije, u odgovarajućim društveno-političkim okolnostima, podložne su kolapsiranju vremena i iznenadnom izljevu atavističkih osjećanja, mržnje i iracionalnosti.³ Unutar ovoga konteksta moguće je objasniti Mladićevu izjavu prilikom ulaska u Srebrenicu u julu 1995. godine u kojoj se počinjeni zločin genocida tumači kao "osveta za bunu protiv dahija", koja se, uzgredno rečeno, dogodila više od dva stoljeća ranije i

---

² Volkan, 21.

³ Ibid.

gdje je objektivno nemoguće uspostaviti “krivicu” pripisanu “Turcima”, odnosno bošnjačkom/ muslimanskom kolektivitetu.

II. Kolektivna trauma ili traumatizirani kolektiviteti: prednosti i nedostaci teorijske konceptualizacije pojma kolektivna trauma

Termin trauma grčki je izraz za ranu ili (vanjsku tjelesnu) povredu. Kao teorijski koncept najrašireniji je u psihologiji i psihijatriji, gdje se koristi da se njime opiše psihološka i duševna patnja pojedinca uzrokovana nasiljem, odnosno određeni oblici mentalnih poremećaja gdje se pretpostavlja da je bolest uzrokovana traumom, a koja se razumijeva kao psihološki slom uzrokovan eksternim događajima koji su premašili sposobnost psihološke strukture da na njih adekvatno odgovori. Premda je riječ o prijepornom konceptu, čije je značenje zahvaljujući širokoj upotrebi u svakodnevnom životu u određenoj mjeri pomjereno i neselektivno, u naučnoj i stručnoj literaturi poklanja mu se sve više pažnje.⁴

Prema Beckeru,⁵ trauma se danas konceptualizira na tri različita načina: 1. trauma kao medicinski koncept (PTSP), pri čemu je glavni cilj da se ustvrdi manje ili više kompletan katalog simptoma bolesti/oboljenja; 2. trauma kao kompleksan psihološki i intrapsihički proces, kako je iskustvo s preživjelima holokausta pokazalo i 3. trauma kao socijalni i politički proces, budući da su studije iz Latinske Amerike pokazale da traumatizacija nije samo individualni nego i društveni proces, budući da je sama trauma razumljiva jedino u kontekstu specifičnog kulturnog i političkog okruženja.

Sublimirajući navedeno moguće je zaključiti sljedeće: prepoznavanje činjenice da usljed izloženosti masovnom nasilju ne postoje samo traumatizirani

---

⁴ J. P. Reemtsma, *Die Gewalt spricht nicht*, Stuttgart: Reclam, 2002. upozorava na, po njemu, ambivalentnu karijeru samoga termina. S jedne strane, rastuća etabliranost pojma trauma u stručnim krugovima i široj javnosti doprinosi priznanju dugoročnih psihičkih posljedica, ali istovremeno prijete da se konture samoga pojma izbrišu, ako sve što smatramo “lošim” odjednom označimo etiketom “traumatizirajuće”.

⁵ D. Backer, (2004): *Dealing with the Consequences of Organised Violence in Trauma Work*, u: Austin, A., Fischer, M. & Ropers, N. (ur): *Transforming Ethnopolitical Conflict. The Berghof Handbook*, Heidelberg: Verlag fuer Sozialwissenschaften, 2004, 403-421.

pojedinci, nego kolektivno nasilje dovodi do psihosocijalne traumatizacije zajednice kao kolektiviteta, dovelo je do toga da se u naučnim krugovima sve češće govori o kolektivnoj traumi.

Upustimo li se u detaljnije istraživanje samoga termina kolektivna trauma, zamijetit ćemo vrlo interesantan fenomen: upotreba termina trauma je iznimno česta - na šta ukazuje jednostavna internetska pretraga, a gotovo svaki psihološki članak o traumi u nekom momentu upućuje na kolektivnu dimenziju.

Potom se pokazuje da ne postoji sistematičan pokušaj da se ovaj termin definira. Postoji jasna neravnoteža između široke upotrebe samoga termina i njegovog minimalnog definiranja, koja ukazuje na to da koncept odgovara spontanom, intuitivnom razumijevanju određenih, ljudskim faktorom izazvanih, katastrofa i odgovarajuće dijeljene, zajedničke reakcije ljudi. Tačnije, određenije definiranje samoga konstrukta pokazuje se prilično zahtjevnim i izazovnim zadatkom.

Nadalje, otkrit ćemo da se individualnom i kolektivnom traumom, pod različitim naslovima i iz različitih perspektiva, bavi cijeli niz naučnih disciplina. Pored psihologije i medicine, kolektivnom traumom ili njenim segmentima bave se i književnost, sociologija, socijalni rad, historijske nauke i arhitektura. Posebna konceptualna bliskost postoji između promišljanja kolektivne traume iz ugla njenih dugoročnih društvenih posljedica i interdiciplinarne debate o kolektivnom sjećanju, koju predvode sociologija, historijske nauke i istraživanje genocida. Uzimajući u obzir postojeće rasprave o kolektivnoj traumi, konstrukt kolektivna trauma moguće se približiti iz dva pravca:

- Od individualne ka kolektivnoj traumi: ishodište ovoga pristupa je u fenomenologiji individualne traume, pri čemu se za pojedine fenomene promišlja da li se i na koji način mogu misliti na širem, društvenom nivou.
- Od "kolektiva" ka kolektivnoj traumi: unutar ovoga pristupa pokušavaju se znanja različitih disciplina o traumi sličnim kolektivnim fenomenima (npr. kolektivni identitet ili kolektivno sjećanje) integrirati kroz prizmu njihovih implikacija za kolektivnu traumu.⁶

---

⁶ A. Kuehner, *Kollektive Trauma-Annahmen, Argumente, Konzepte. Eine Bestandsaufnahme nach dem 11. September*, Berlin: Berghof Forschungszentrum fuer konstruktive Konfliktbearbeitung, 2003.

Budući da bi sveobuhvatnija analiza samoga koncepta uveliko prevazilazila opseg ovoga rada, u nastavku ćemo se kratko osvrnuti na prednosti i nedostatke koncepta kolektivne traume, u teorijskom i aplikativnom smislu.

Ovi potonji tiču se uglavnom dvaju vrlo važnih procesa:

Skepsu naspram koncepta kolektivna trauma izražavaju posebno historičari ističući da se upotrebom ovoga termina pod zajednički eksplikacijski okvir podvode vrlo različiti historijski događaji, poput holokausta, diktatura u zemljama Latinske Amerike, atomske bombe na Hirošimu, rat u Vijetnamu, nasilje pod aparthejdom u Južnoafričkoj republici, staljinističke čistke, ili nasilje u ratovima na prostoru bivše Jugoslavije. Shodno tome, ukazuju se na to da svaki od navedenih procesa, svaka navedena kolektivna trauma ima specifičnu historijsku, ekonomsku i političku pozadinu i specifične posljedice, te da ih je teško i nedopustivo međusobno "porediti". Druga, možda još značajnija kritika odnosi se na činjenicu da su unutar koncepta kolektivne traume počinitelji puno manje u fokusu interesiranja javnosti nego što je to slučaj u konceptu kolektivnog nasilja, naprimjer. Ovaj argument potcrtava naročito pitanje posmatrača kolektivnog nasilja ili saučesnika u kolektivnom nasilju, koji su u postojećim teorijskim konceptualizacijama kolektivne traume ostali neprimijećeni.

Načelno se slažući s navedenim argumentima, moguće je u odbranu koncepta kolektivne traume obrnuti argumentaciju i promišljati ove odnose iz druge perspektive, iz perspektive žrtava ili preživjelih. U tom kontekstu bi se argumentu pretpostavljene zapostavljenosti počinitelja/saučesnika/posmatrača nasilja mogao suprotstaviti fokus na žrtve/preživjele nasilja. Ovo možemo tumačiti i kao prednost samoga koncepta budući da se interes javnosti konačno upućuje žrtvama⁷.

Kolektivna trauma kao teorijski konstrukt ima i određene prednosti. Ovom prilikom nužno je ukazati na sljedeće: za one koji su preživjeli genocid, koncentracione logore, masovne "nestanke", prisilno premještanje, torturu, silovanja, opsadu, od iznimne je važnosti da svoju pojedinačnu sudbinu mogu integrisati u širi narativ o zajedničkoj, dijeljenoj historiji ("Ono što se meni dogodilo bilo je dio sistema, dio je kolektivnog iskustva koje dijelim

---

⁷ Budući da termin žrtva signalizira pasivnost, bespomoćnost, beznadežnost i da se njegovom upotrebom pogođene osobe dodatno stigmatiziraju, umjesnije je i opravdanije govoriti o preživjelima kolektivne traume/nasilja.

sa drugima”). Nadalje, iz teorijske perspektive posljedice masovnog nasilja ne mogu se jednostavno opisati kao zbir pojedinačnih iskustava nasilja. Za opis cjeline potreban je jedan novi termin.

III. Društveni odnos spram kolektivne traume: dijalektika odbacivanja i suočavanja

Kako se društva suočavaju s naslijeđem svoje nasilne prošlosti?

Općenito, dosadašnje politike i prakse upućuju na sljedeći zaključak: većina društva najradije bi odbacila svoju prošlost i tako se odrekla kulturne svijesti o postojanju nečega zlog, nečega lošega u vlastitoj povijesti. Istovremeno, tu mračnu stranu vlastite historije nemoguće je odbaciti iz razloga što, čak i u odustvu nekog drugog izvora pritiska, najčešće postoje oni koji su je preživjeli i koji predstavljaju žive svjedočanstvo, živeći podsjetnik na zlo koje se dogodilo. Stoga je moguće govoriti o univerzalnoj prisutnosti dijalektike odbacivanja i suočavanja s nasilnom prošlošću koja pogađa društva kao cjeline. Ova se dijalektika može manifestirati na bezbroj načina, uključujući mehanizme gluhoće i slijepila pred onim što se događalo i u čemu je većina, na neki način, sudjelovala; beskrupuloznu tvrdoću u samoodbrani i racionalizaciji nasilja i zločina, ali je, iz perspektive preživjelih, zasigurno najteže razumjeti i prihvatiti poricanje da se takvo što zaista dogodilo.⁸

Također, na ovom je mjestu nužno apostrofirati da suočavanje s kolektivnom traumom i odgovornošću koju ona za sobom povlači nije lagan i jednostavan zadatak. Proces uspostave istine, pravde i pomirenja u duboko traumatiziranim i fragmentiranim zajednicama je kompleksan i višedimenzionalan. Poslije Drugog svjetskog rata njemački filozof Karl Jaspers napisao je značajno djelo posvećeno pitanju njemačke krivice/odgovornosti, opisujući četiri kategorije krivnje koje je nužno adresirati. Prva je krivična odgovornost: pojedinci moraju krivično odgovarati za svoja djela. Utvrđivanje krivične odgovornosti od esencijalne je važnosti za samo društvo i ovaj nivo odgovornosti adresira se u okviru nadležnih

---

⁸ Posmatrani na različitim nivoima, odbrana i poricanje može imati vrlo različite psihološke motive. Dok je mehanizam izbjegavanja na individualnom nivou povezan sa zaštitom žrtve, na kolektivnom nivou najčešće služi zaštitu počinitelja.

sudova. Druga kategorija je politička krivica: politički proces se mora razviti, demokracija se mora razviti, a odgovorne osobe moraju se suočiti s političkom odgovornošću za nepravdu koja se dogodila, i na lokalnom i na međunarodnom nivou. Jaspersova četvrta kategorija krivnje/odgovornosti metafizičke je prirode i može se adresirati samo između pojedinca i Boga. Treća dimenzija krivice/odgovornosti, po njemu, jeste moralna krivica. Pri tome, primjećuje kako pitanje moralne krivice može biti istinski diskutirano jedino između ljudi koji očuvaju solidarnost između sebe. Utvrđivanje moralne krivice je, po njemu, pitanje izlaženja društva na kraj sa samim sobom i svojom prošlošću koje seže izvan opsega krivičnog i političkog: u odnosu ne samo spram zločina koji su počinjeni nego i u odnosu spram onoga što je propušteno, ono što je postojalo i još uvijek postoji unutar društva što je dozvolilo da se nepravda dogodi.

Na opisanom iskustvu njemačkog postnacističkog društva moguće je najzornije ilustrirati koliko je proces društvenog ozdravljenja i pomirenja izazovan i zahtjevan. Zapitajmo se za trenutak šta se događa kada počinitelji i žrtve ostaju i dalje živjeti u istom društvu? Na koji način se nositi s neminovnim intenziviranjem unutar društvenog sukoba između sukoba interesa/potreba između počinitelja i preživjelih u postratnom periodu?

Djelimično odgovarajući na navedena pitanja, moguće je ustvrditi da je zavisnost između individualne i društvene "prerade" kolektivne traume najjasnija kod odnosa prema krivici za nasilje. Posebno su iz perspektive žrtva/preživjelih važni odgovori na pitanja: kome društvo pripisuje krivicu? Da li su počinitelji kažnjeni? Da li je krivica u bilo kojoj formi javno priznata? Šta determinira javni diskurs o krivici?

U navedenom se kontekstu pitanje odnosa prema kolektivnoj traumi na društvenoj razini najčešće postavlja kao pravno pitanje. Pravni odnos spram zločina ima centralno značenje za poziciju preživjelih u "novom" društvu. Odnos prema počiniteljima zločina preživjeli s pravom doživljavaju kao izraz šireg društvenog razumijevanja i tumačenja zločina. Upravo na ovu činjenicu aludira Reemtsa kada govori o "priznanju da je zločin nepravda, a ne nesreća".⁹ Kažnjavanjem počinitelja i javnim diskursom o počinjenim zločinama društvo izražava svoj odnos prema učinjenj

---

⁹ Reemtsma, 81.

nepravdi: da li se radije identificira i solidariše s preživjelima/žrtvama ili s počiniteljima. Iz perspektive preživjelih/žrtava, nerijetko i prisutni pledoajei za zaboravom i otklonom od suočavanja sa zločinima mogu se tumačiti kao mirno slaganje s onim šta se dogodilo.

U vlastitom odgovoru na kolektivnu traumu, bh. društvo se do sada uglavnom bavilo krivičnom odgovornošću. Zadatak da uspostavi krivičnu odgovornost dodijeljen je Međunarodnom krivičnom tribunalu za bivšu Jugoslaviju (ICTY) i domaćim sudovima. Primjena norme pravde i njena institucionalizacija kako bi se potpomagao mirovni proces bila je do toga momenta bez presedana u međunarodnim odnosima. Uprkos tome, njeni su se dometi u uspostavljanju mira i pomirenja pokazali nedovoljnima da bi se promijenila politička klima nepovjerenja (i mržnje) među etničkim grupama. Ostale dimenzije krivice, posebno politička i moralna, premda podjednako važne, ostale su uglavnom neadresirane.

Analizira li se detaljnije model krivične odgovornosti u društvenom odnosu spram zločina, može se zaključiti da on teži ispunjenju nekoliko važnih funkcija. Među osnovne funkcije retributivne pravde dijeljene u Den Haagu ili u domaćim sudovima posebno je potencirana funkcija uspostave “tačnog historijskog rekorda”¹⁰. S druge strane, “kako bi ostvarila zadatak da uspostavi istinu i kreira tačan i sveobuhvatan historijski zapis, institucija pravde mora osigurati da istraži i javno razotkrije na vrijeme sve relevantne informacije koje se odnose na prirodu sukoba i zločine počinjene tokom sukoba”.¹¹

Javno razotkrivanje činjenica u bosanskom slučaju trebalo je služiti dvostrukoj svrsi, i to:

Prvo, ispovijedanjem istine kreira se prostor za preživjele da ispričaju svoju priču i steknu javno priznanje za ono što su preživjeli, u domaćim i međunarodnim okvirima.

Drugo, tačan historijski zapis sačinjen od strane institucije koja ima zadatak da uspostavi istinu i učini pravdu trebao je imati prevenirajuću

---

¹⁰ U ostale funkcije institucija krivične pravde, Williams i Scharf ubrajaju: upostavu individualne odgovornosti, razotkrivanje institucija i diskreditiranje lidera; katarzu za žrtve i odvratačku funkciju. P. Williams & M. P. Scharf, *Peace with Justice-War Crimes and Accountability in the former Yugoslavia*, Rowman and Littlefield Publishers Inc., UK, 2002, 16-21

¹¹ Ibid, 121.

ulogu u sprečavanju potencijalnih pokušaja da se ospori ili relativizira istina, ili da se istina interpretira na način da odgovara potrebama određenih političkih kalkulacija ili nacionalnih aspiracija.

U pozadini navedenih razmišljanja nalazila se pretpostavka da će objektivno stvaranje istine o prošlosti doprinijeti rekonsilijaciji u podijeljenoj zemlji.¹² Međutim, nameće se pitanje da li je poznavanje činjenica dovoljno da se spozna istina i da ona postane zajednička? Posebno zbog toga što iz istog skupa činjenica mogu nastati vrlo različite istine.

U ovom je kontekstu važno učiniti kratku referencu na postmodernističke, posebno socijal-konstruktivističke teorije koje su osporile ideju o postojanju samo jedne održive, apsolutne, singularne istine ili "objektivnog" historijskog zapisa suprotstavljajući ovim predstavama ideju o istini kao subjektivnom, kolektivnom sjećanju koju svaka etnička grupa kreira u vlastite svrhe. Tako, primjerice, Summerfield tvrdi da je istina "nedostižna i da na nju utječu drugi događaji, tako da njeno otkriće može imati zapaljivo i djeljeće, a ne pomirujuće efekte".¹³ M. Foucault argumentira na sličan način kada kaže da istina zavisi o svome izvoru, odnosno o onome ko govori i u koju svrhu. Po njemu, istina je povezana cirkularnim odnosom s pitanjem moći koji je proizvode i održavaju, kao i s efektima moći koje ona inducira i proširuje.

Ukratko, naznačene rasprave pokazuju da je pitanje uspostave istine tijesno povezano s pitanjem njene interpretacije: na koji način se istina doživljava, na koji način je integrirana u širi društveno-politički odnos

---

¹² Na ovom mjestu moguće je izreći ozbiljne sumnje o validnosti razmišljanja da će poznavanje istine ili spoznaja istine per se voditi ka međunacionalnom pomirenju. Hamber nas s pravom upozorava da ovu pretpostavku ne uzimamo kao općevalidnu i bez neophodnog opreza. Umjesto da vodi ka rekonsilijaciji, spoznaja istine može ojačati osjećaje bijesa, mržnje i osnažiti zahtjeve za pravdom. Po njemu, poznavanje istine niti vodi ka transformaciji međunacionalnih odnosa niti je garancija da će kultura ljudskih prava zavladati u društvu. B. Hamber, Truth: "The Road to Reconciliation?", dostupno na www.csvr.org.za/articles/artrcant.htm (pristupljeno 12/05/2004). Gibson je u svojem istraživanju na uzorku od 2,300 Južnoafrikanaca potvrdio hipotezu da poznavanje istine nije mnogo doprinijelo rekonsilijaciji u postaparthedskoj eri. J. L. Gibson, "Does Truth leads to Reconciliation? Testing the Causal Assumptions of the South African Truth and Reconciliation Process", *American Journal of Political Science*, 48 (2), 2004, 201-217.

¹³ Citirano prema Gibson, 202-203.

prema vlastitoj etničkoj grupi i onima “drugima”, na koji način se ovo pitanje javno portretira i prezentira?

Bez pretenzije da sugeriramo kako postoji jedna apsolutna istina, nemoguće je ne zamijetiti da na teritoriji BiH postoje tri različite, nepomirljive istine o recentnoj prošlosti. Svaka etnička grupa ima svoju istinu o onome što se dogodilo. Teško da se može tvrditi da su nalazi i činjenice ustanovljene u Den Haagu ili domaćim sudovima doprinijele približavanju međusobno kontradiktornih percepcija istine o nasilju iz 90-ih. Javno razotkrivanje dostupnih činjenica i nalaza ne samo da nije doprinijelo nastanku zajedničke, dijeljene istine nego se uspostavljena istina poriče, preimenuje, umanjuje ili apsolutno izostavlja iz javne diskusije.

Održivost ove teze moguće je pokazati uporedimo li samo način na koji se npr. u udžbenicima historije adresira pitanje naše recentne prošlosti.

Vratimo se na trenutak na polazne pretpostavke sadržane u konceptu kolektivne traume. One sugeriraju da je isti događaj koji je traumatičan za žrtvu često od centralnog značaja i za identitet počinitelja. Ovi događaji za žrtvu i počinitelja imaju različito značenje, distinktivno tumačenje i oni se drugačije odnose spram njega. Budući da je u najtješnjoj vezi s osjećajem identiteta koji grupa, svaka za sebe, razvija, istina koja nastaje iz istog skupa činjenica o preživljenome nužno je različita.

U tom slučaju nam ne preostaje ništa drugo do složiti se, u najmanju ruku, s Ignatieffim razlikovanjem između “faktualne” istine koja nam daje odgovore na pitanja šta se desilo u hronološkom smislu i “moralne” istine koja traži da ispita zašto se nešto dogodilo i alocira odgovornost za uzroke. Verzija istine koja nastaje na bazi interpretacije istih činjenica ovisi o onome ko je govori i njenog/njegovog osjećaja identiteta, koji se ne razvija oko općih ljudskih obilježja nego se razvija na jasnoj distinkciji “Ja sam ono što ti nisi”. Stoga se insistiranje na na stajalištu da može postojati nešto kao zajednička istina o prošlosti između dviju ili više sukobljenih strana, iz ove perspektive, čini iluzornim¹⁴.

---

¹⁴ Ignatieff ističe da zajednička istina ne može biti kompromis između dvije verzije dešavanja koje se međusobno natječu. Ovo je moguće ilustrirati na primjeru opsade Sarajeva: opsada grada je ili proizvoljan pokušaj da se terorizira i potčini izabrana vlada jedne međunarodno priznate države ili je legitiman vojni čin kojim se preduhitrava odbrana srpske zemlje od muslimanskog/ bošnjačkog napada. Dakle, Ili je jedno ili je drugo, ne može biti oboje. M. Ignatieff, “Elusive goals of War Trials”, Harper’s Magazine, 1997, 15–18.

V. **Prospekti rekonsilijacije: zajednički metanarativ ukorijenjen u empatiji za ljudsku patnju**

Kakvi su, u svjetlu, ponuđene rasprave BiH prospekti? Da li je moguća rekonsilijacija – u smislu kreiranja društvenog prostora unutar kojega je moguće međusobno izraziti traumu gubitka i tugu koja prati bol i sjećanje na doživljene nepravde - i na koji način?

Dosadašnje iskustvo zahtijevalo bi da odgovor na ovo pitanje bude vrlo oprezan. Slaganje sa stavom da ne postoji samo jedna definitivna i finalna istina zahtijeva spremnost da propitamo vlastite “istine” i u njih integrišemo i ponešto od istine onoga drugoga. S druge strane, multiplicitetu istina treba dodati i stav da postoje određene činjenice koje su u dovoljnoj mjeri fundamentalne i koje je nužno prihvatiti kao dio zajedničke istine o prošlosti. Tako npr. uprkos nekim opravdanim kritikama, niko danas u Južnoafričkoj Republici ne može osporiti ono što se dogodilo u toj zemlji za vrijeme aparthejda, da ne govorimo da iko može dovesti u pitanje holokaust. Istina koja je o ovim događajima producirana ogolila je laži koje su o tome izgovorene, ponavljane, pisane.

Da je moguće postići zajedničko razumijevanje o događajima iz prošlosti i u bh. kontekstu pokazao je npr. rad Komisije Vlade RS-a o događajima u i oko Srebrenice u julu 1995, uspostavljena koncem 2003. godine na osnovu Odluke Doma za ljudska prava, koja je vladu RS obavezala da rasvijetli i učini dostupnima sve informacije o ovom događaju.

Prije objavljivanja Izvještaja Komisije, službeni stav vlade zasnivao se na poricanju zločina, odbijajući da makar dopusti govor o tome da se kolektivno nasilje uopće dogodilo. Nakon što je Izvještaj objavljen, u obraćanju od 22. juna 2004. godine, tadašnji predsjednik RS-a Dragan Čović javno je objelodanio da su vojska i policija RS bile direktno uključene u proces zatvaranja i egzekucije muškaraca u Srebrenici uzrokujući smrt nekoliko hiljada bošnjačkih žrtava. Ovaj masakar Čović je okarakterizirao kao “crnu stranu istorije srpskog naroda”, dodajući kako “počinitelji ovog zločina ne mogu nikome opravdati ovaj zločin”.

Javno priznanje kolektivne patnje, u klimi sveopćih tenzija i međusobnog nepovjerenja, imalo je potencijal da postane prvi korak ka uspostavljanju zajedničke istine. Političke manipulacije, posebno naknadna racionalizacija, umanjivanje i ponovno poricanje iste istine od strane

nositelja najznačajnijih političkih funkcija uništile su prvobitni ozdravljujući i pomirujući kapacitet te kapacitet da transformira javnu svijest.

Ovo nas ponovno vraća na pitanje instrumentalizacije kolektivne traume i kolektivne odgovornosti u političke svrhe. Navedeni primjer pokazuje da je istinski proces suočavanja s prošlošću nužno sklopčan sa voljom, spremnošću i sposobnošću političkih elita da budu katalizatori ovoga procesa. Političke elite i nositelji političkih funkcija imaju odgovornost da adresiraju političku dimenziju krivice javnim izvinjenjem za počinjene zločine i otklonom od politike zločina i njenih ideoloških ciljeva. Dosadašnji pokušaji bili su uglavnom neučinkoviti, bilo što im je nedostajalo kredibiliteta ili zbog sumnje u iskrenost izvinjenja, bilo što su relativizirani snažnim otporom unutar vlastitih redova.

Očito je da ne možemo očekivati radikalne zaokrete, jer su političke matrice iz 1990-ih evidentno duboko usječene u sve pore društvenog života. Umjesto radikalnog presijecanja sprege sa naslijeđem zločina i odgovornosti, vjerovatniji je scenarij postupnog distanciranja od politike zločina i rehabilitacija onih unutar vlastitih redova koji su pružali otpor toj politici. U ovom kontekstu važno je ukazati na evidentnu promjenu u odnosu spram politike i prakse zločina iz 1990-ih koju su učinile političke vlasti u Trebinju, donošenjem odluke da Srđan Aleksić, koji je izgubio život zalažući se za život prijatelja-Bošnjaka, dobije spomen-obilježje u ovom gradu. Uprkos snažnoj poruci koju šalje, ova odluka nije u dovoljnoj mjeri medijski i javno eksponirana kao artikulacija jedne drugačije, odgovornije svijesti koju je nužno javno afirmirati.

U konačnici, nemoguće je ne složiti se s Akhvanovom tvrdnjom da “ako ne može biti zajedničke istine, onda je ideja o ljudskoj zajedničkoj humanosti čista iluzija”.¹⁵ U današnjoj BiH, u srži zajedničke istine treba se nalaziti empatija za ljudsku patnju, a zajednički narativ o ratu protiv BiH treba se zasnivati na osnovnim humanitarnim vrijednostima. Ove bi spoznaje, kroz odgovarajuće socioedukacione programe, trebale doprinijeti transformaciji naslijeđenih, na predrasudama spram “drugoga” utemeljenih pogleda na svijet. Da bi imao potencijal da spriječi da se prošlost ponovi u budućnosti, ovaj proces vlastite egzaminacije morao bi imati isključivo pedagoški karakter. Cilj je poučiti buduće generacije lekciju iz historije

---

¹⁵ P. Akhavan, *Justice in the Hague, Peace in the Former Yugoslavia? A Commentary on the UN War Crimes Tribunal*, Human Rights Quarterly, 20, 1998, 737-816.

i pomoći u internalizaciji standarda ljudskih prava koji će budućim naraštajima omogućiti da žive u okruženju koje poštuje i štiti ljudska prava.

LITERATURA

1. P. Akhavan, *Justice in the Hague, Peace in the Former Yugoslavia? A Commentary on the UN War Crimes Tribunal*, Human Rights Quarterly, 20, 1998, 737-816.
2. D. Backer, "Dealing with the Consequences of Organised Violence in Trauma Work", u: Austin, A., Fischer, M. & Ropers, N. (ur), *Transforming Ethnopolitical Conflict*. The Berghof Handbook, Heidelberg: Verlag fuer Sozialwissenschaften, 2004, 403-421.
3. D. Čavić, "Obraćanje medijima u povodu objavljivanja Izvještaja Komisije Vlade RS-a o događajima u i oko Srebrenice, jula 1995", dostupno na www.bbc.co.uk (pristupljeno 20/06/2004).
4. M. Foucault, *Archeology of Knowledge*, Routhledge, London, 2002.
5. J. L. Gibson, "Does Truth leads to Reconciliation? Testing the Causal Assumptions of the South African Truth and Reconciliation Process", *American Journal of Political Science*, 48 (2), 2004, 201-217.
6. B. Hamber, *Truth: The Road to Reconciliation?*, dostupno na www.csvr.org.za/articles/artreant.htm (pristupljeno 12/05/2004)
7. M. Igantieff, "Elusive goals of War Trials", *Harper's Magazine*, 1997, 15-18.
8. Kuehner, *Kollektive Trauma-Annahmen, Argumente, Konzepte. Eine Bestandsaufnahme nach dem 11. September*, Berlin: Berghof Forschungszentrum fuer konstruktive Konfliktbearbeitung, 2003.
9. J. P. Reemtsma, *Die Gewalt spricht nicht*, Stuttgart: Reclam, 2002.
10. D. Summerfield, *Schnelle Eingriffstruppe "Seele"- auf dem Weg in die therapeutische Weltgesselschaft*, u: Medico International: *Das Hilfbusiness mit dem Trauma*, Medico International: Frankfurt/Main, 1997.
11. V. D. Volkan, *Das Versagen der Diplomatie. Zur Psychoanalyse nationaler, ethnischer und religioeser Konflikte*, Psychosozialverlag, Giessen, 1999.
12. P. Wiliams & M. P. Scharf, *Peace with Justice-War Crimes and Accountability in the former Yugoslavia*, Rowman and Littlefield Publishers Inc., UK, 2002.

MASAKR NA MARKALAMA, 5. FEBRUAR 1994.

Uvod

U kontekstu opsade Sarajeva, neselektivnog granatiranja i snajperskog djelovanja s položaja SRK po svim dijelovima grada, na području užeg dijela općina Centar i Stari Grad, uključujući ulice od Marindvora do Bašćaršije, zabilježeno je više masovnih ali i pojedinačnih ubistava civila, a brojni kulturni, vjerski, obrazovni i privredni objekti su oštećeni, u potpunosti uništeni ili zapaljeni. U ovom radu bit će govora o masakru na pijaci Markale počinjenom 5. februara 1994. godine, analizama zapisnika o uviđaju Tužilaštva i Centra službi bezbjednosti MUP-a RBiH, obavljenih na licu mjesta neposredno nakon zločina, *Elaborata* Komisije eksperata RBiH, kao i dokumenata UNPROFOR-a, koji se također odnose na istrage nakon zločina. S ciljem da interpretiramo politički i vojni kontekst u kojem je počinjen ovaj masovni zločin nad civilima, najprije ćemo analizirati stenogramе sa sjednica Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine, samoprogllašene Republike Srpske i Sjednice Vrhovnog saveta odbrane Savezne republike Jugoslavije, kao i dostupnu dokumentaciju Vojske Republike Srpske i Armije RBiH, kako bismo pratili reakcije na masakr političkih i vojnih rukovodstava ovih državnih i paradržavnih tvorevina. Potom ćemo konsultovati dnevnu periodiku (dnevni izvještaji *UN Commission of Experts*, *Oslobođenje* – Sarajevo, *Glas srpski* – Banja Luka i *Politika* – Beograd), kao i dostupnu literaturu u kojoj ćemo potražiti reakcije svjetskih dužnosnika, od kojih je, u velikoj mjeri zavisila vojno-politička situacija u Bosni. Razlozi zbog kojih su istrage pripadnika UNPROFOR-a bile neodređene i nedorečene po pitanju položaja s kojih su ispaljene granate, kao i da li je svjesno ostavljeno otvoreno pitanje odgovornosti “obje strane”, te u konačnici stav pravosnažne presude Haškog tribunala o ovom zločinu, bit će razmatrani u završnim poglavljima ovoga rada.

***

Pošto to nisu uradili Srbi, a muslimani kažu da nisu ni oni, vreme je da se i mi onda zapitamo, koja je to treća strana kojoj ne odgovara uspostavljanje trajnog mira na bosanskim prostorima.

Momčilo Krajišnik, Borba, 7. februar 1994.

S obzirom na to da su mnoge prodavnice, samoposluge, granapi u gradu bili zatvoreni, pijace su bile gotovo jedina mjesta na kojima su se građani mogli snabdjeti osnovnim životnim namirnicama, a ujedno i mjesta na kojima su se masovno okupljali, razmjenjujući svoja iskustva preživljavanja, ratne recepte te kupujući ne tako jeftine proizvode.¹ Pijaca Markale,² mjesto s tradicijom trgovanja dugim sto godina, i prije 5. februara 1994. bila je meta granatiranja, jer se lahko zapaža iz daljine korištenjem orijentira kao što su crkveni tornjevi.³ Posmatrači UN-a su nakon masakra

---

¹ Iako se na Markalama, i svim drugim sarajevskim pijacama, u prvim danima opsade moglo naći samo lišće žare, radića, repe ili neke druge biljke, u kasnijim fazama opsade, nakon što je humanitarna pomoć počela pristizati u grad, najunosnija privredna grana je postala "trampa" proizvoda. Najskuplji proizvodi bile su one životne namirnice koje se nisu dijelile u humanitarnoj pomoći: šećer, kahva, cigarete, drva za ogrjev, i dr. U zavisnosti od perioda opsade, npr. kilogram kahve koštao je 120 dm – 60 dm (njemačkih maraka), dok su, u kasnijim fazama, nakon Ultimatumima, cijene bile nešto niže. Da bi mogli dobiti, naprimjer drva za ogrjev, građani su mijenjali goveđi narezak, konzerve ribe, mlijeko u prahu, rižu, lanč-paket, sir fetu i druge namirnice iz humanitarne pomoći.

² U centru grada nalazi se tržnica čiji je prvobitni naziv "Markt Halle" (njemačka riječ) – 'prostor za trgovanje', vremenom prilagođen bosanskom jeziku u Markale. Zgrada gradske tržnice, sagrađena 1894. godine, smještena je na raskršću ulica Ferhadija, Mula Mustafe Bašeskije i Niže banje. Vremenom je pedesetak metara preko puta nje nastala i otvorena pijaca Markale, čija je površina iznosila 30x35 metara. (vidi: <http://www.ekapija.ba/website/bih/page/148385>). Obje su bile mete granatiranja: 5. februara 1994. godine granatirana je otvorena pijaca Markale (Markale I), a 28. augusta 1995. godine, ulica ispred Gradske tržnice Markale (Markale II). U ovom dijelu rada bit će govora o masakru na pijaci Markale, počinjenom u februaru 1994. godine (Markale I).

³ ICTY, IT-98-29-T, 03037503-03037515, Zastavnik Richard J. Higgs, Divizijski instruktor; Informativni izvještaj, 12. februar 2002, PREDMET: Izvještaj o incidentima vezanim za minobacačko djelovanje u Sarajevu ili oko njega do 1. juna 1993, 12. jula 1993, 22. januara 1994, 4. februara 1994. i 5. februara 1994, 13. (Dalje: ICTY, Izvještaj Higgsa, 2002).

posvjedočili da se sjećaju kako je od oktobra 1993. do februara 1994. godine okolina ove pijace bila granatirana u nekoliko navrata, a izbrojali su oko 10-12 minobacačkih granata, pretežno kalibra 120 mm,⁴ koje su ispaljene iz pravca sjeverno, sjeveroistočno od Sedrenika. Iako u izvještaju i kasnijim izjavama posmatrača nije navedeno tačno vrijeme ispaljenja ovih granata, pretpostavljamo da se radilo ili o kasnim večernjim ili o ranim jutarnjim satima, kada je pijaca bila prazna, te se kao krajnji cilj njihova ispaljenja može smatrati “obilježavanje mete”. Prema mišljenju vještaka Tužilaštva ICTY u predmetu Galić, Richarda Higgisa, gađanje pijace jednom inicijalno nanišanjenom granatom lakše je bilo postići “ukoliko je meta prethodno obilježena, što bi u velikoj mjeri povećavalo vjerovatnoću da granata pronađe svoju metu iz prvog pokušaja”.⁵ Za razliku od ovih prethodnih, “probnih” granata, ispaljenih u trenucima kada je pijaca bila prazna,⁶ u subotu 5. februara 1994, nekoliko minuta poslije podneva,⁷ na asfaltnoj podlozi unutar zelene pijace Markale, eksplodirala je granata u trenutku kada je na pijaci bilo prisutno nekoliko stotina građana,⁸ koji su kupovali odnosno prodavali robu.⁹

---

⁴ Kako pijaca Markale ima veoma male dimenzije, prethodne granate su padale veoma blizu, u krugu od nekoliko metara udaljeno od pijace. ICTY, IT-98-29-T: Galić, P2261, UNPROFOR Investigation Report – Sarajevo Market Explosion of 5 February 1994, 15 February 1994, 17 (dalje: ICTY, UNPROFOR Investigation Report, 15 February 1994); Naprimjer, sredinom januara 1994. godine jedna granata pogodila je vrh zgrade “22. decembar” (jedna od zgrada koja okružuje pijacu). Vidi: ICTY, IT-98-29-T, Pred Pretresnim vijećem I, Tužilac protiv Stanislava Galića, Presuda i mišljenje, 5. decembar 2003, par. 459, dalje: ICTY, Presuda, Galić, 2003.

⁵ ICTY, Izvještaj Higgisa, 2002, 13.

⁶ U ranim jutarnjim satima, 5. februara 1994. godine, u vremenskom periodu između 5.30-5.35 sati, ispaljena su četiri minobacačka projektila u “polje koordinatne mreže pokraj područja pijace Markala.” Vidi: ICTY, Presuda, Galić, 2003, par. 201.

⁷ Granata je eksplodirala između 12.20 – 12.30. vidi: ICTY, 00268348, Zapisnik o kriminalističko-tehničkom pregledu lica mjesta pada artiljerijskog projektila na pijacu Markale, sastavljen od strane stručnog radnika CSB-a, Sarajevo 8. februara 1994, Zapisnik sastavio: Mirza Sabljica (dalje: Sabljicin Zapisnik, 8. februar 1994); UN Commission of Experts, 5/2/94, par. 3211; ICTY, 00268351, Odjeljenje za kriminalističku tehniku i KDZ, br. knjige uviđaja 240/93, 5. februar 1994. godine, SJB: Stari Grad (dalje: Izvještaj SJB Stari Grad, 5. februar 1994).

⁸ Na pijaci je bilo prisutno između 300-500 građana. Posmatrač UNMO-a, Major Afzaal, tog je jutra prolazio pored pijace i uočio da je bila “u potpunosti prenatrpana”. Vidi: Testimony – Captain Audhuy, Headquarters Sector Sarajevo, i Testimony – Major

S obzirom na činjenicu da se radilo o prostoru okruženom zgradama i to da je bilo prisutno “mnoštvo ljudi, efekat eksplozije granate je bio maksimalan”.¹⁰

Od eksplozivnog i rasprskavajućeg dejstva granate, prema evidencijama iz Kliničkog centra, Državne bolnice i bolnice Francuskog bataljona, do 19.00 sati evidentirano je 60 ubijenih osoba, od kojih je 55 identifikovano, a 139 civila je ranjeno. Do kraja dana, ukupan broj civila koji su ubijeni na licu mjesta ili “podlegli” nekoliko sati nakon ranjavanja bio je 67, ali je, od posljedica ranjavanja, na liječenju u Njemačkoj, smrt nastupila za još jednog civila.¹¹ Kod svih žrtava masakra, smrt je nastupila uslijed udara gelera granate po raznim dijelovima tijela.¹²

Uslijed nedostatka kreveta u bolnicama, mnogi pacijenti su ležali na nosilima, stolovima i podu, a tokom cijelog popodneva i večeri samo na Kliničkom centru Koševo radilo je 12 operacionih sala i isto toliko hirurških timova.¹³ Pomoć u zbrinjavanju ranjenih pružili su članovi MKCK,¹⁴

Afzaal, UNMO P2, u: ICTY, UNPROFOR Investigation Report, 15 February 1994, 30/46; Krivična prijava CSB Sarajevo, 19. februar 1994; ICTY, 00268317, Granatiranje civila, Sarajevo, 5. februar 1994, Opis događaja.

⁹ Dane Olbina, opisujući utiske nakon prolaska Titovom ulicom dva dana pred masakr na Markalama, ističe da su se oko tržnice “namnožili oni koji trguju cigaretama, devizama i robom sumnjivog porijekla”. Vidi: Olbina Dane, *Dani i godine opsade: (Zabilješke “Dan za danom” od 3. marta 1992. do 13. januara 1996)*. Istorijski arhiv, Sarajevo, 2002, 414.

¹⁰ ICTY, Izvještaj Higgsa, 2002, 12.

¹¹ Safer Musić je, nakon teškog ranjavanja na Markalama, bio hospitaliziran na Kliničkom centru Univerziteta u Sarajevu, gdje je, pregledom komisije UNHCR-a, ustanovljeno kako odgovara “kriterijumima hitne evakuacije”. Safer je izmješten u američku bolnicu u Buxtehude (Njemačka), gdje je 27. juna 1994. nastupila smrt.

¹² ICTY, 00268319, RBiH, MUP, CSB Sarajevo, br. 17/05-1/94, dana, 17. februara 1994, Službeni izvještaj, Podnosioci: Edin Suljić, Nedim Ćurevac, Nuriya Makaš; (dalje: ICTY, Službeni izvještaj CSB, 17. februar 1994, Suljić-Ćurevac-Makaš); Testimony – Major Afzaal, UNMO-2, u: ICTY, UNPROFOR Investigation Report, 15 February 1994, 30/46.

¹³ Snimak iz Kliničkog centra Koševo: TVBiH, 5. februar 1994, u: “Da se ne zaboravi”, TVSA, februar 2008, od 1.40 do 2.44 minute; “Peti februar u Kliničkom centru. Najteži dan u ratu”, *Oslobođenje*, 6. februar 1994, 4.

¹⁴ Nekoliko sati nakon masakra oglasio se i MKCK, koji, pored osude zločina, preuzima i hitne akcije na dostavljanju sanitetskog materijala u glavnu gradsku bolnicu, a dan nakon masakra svim bolnicama u gradu isporučuje 6 tona lijekova i drugih medicinskih potrepština. Vidi: Arhiv Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i

pripadnici UNPROFOR-a¹⁵ kao i brojne međunarodne humanitarne organizacije.¹⁶ Tokom 6. i 7. februara evakuisano je preko 100 ranjenika, s kojima su otputovali i članovi njihovih porodica. Osim u Frankfurt i Ankonu, neki ranjenici su bili smješteni u vojnu bazu UN-a u Zagrebu, gdje su obavili ljekarski pregled, nakon čega su, u zavisnosti od vrste povreda, bili otpremljeni u odgovarajuće evropske klinike. Mnoge zemlje su pristale prihvatiti ranjenike bez pasoša i nekih drugih dokumenata.¹⁷

U uviđaju obavljenom neposredno nakon masakra od strane pripadnika MUP-a, na čelu sa istražnim sudijom Višeg suda u Sarajevu Asimom Kanličem, ustanovljeno je da se radi o minobacačkom projektilu kalibra 120 mm koji je ispaljen iz pravca sjever-sjeveroistok gdje se nalaze “agresorski položaji Mrkovići”.¹⁸ Istovremeno su i pripadnici UNPROFOR-a obavili tri analize kratera granate,¹⁹ koje su potvrdile da je granata ispaljena iz pravca sjeveroistoka, ali su u saopćenju za javnost konstatovali da ne mogu odrediti tačno mjesto odakle je granata ispaljena, “s obzirom da i bosanske i srpske snage imaju pozicije jedna blizu druge, u sjeveroistočnom dijelu grada”.²⁰

---

međunarodnog prava (dalje: AIIZ), inv. br. 2-1161; MKCK, Saopštenje za štampu br. 94/6, 5. februar 1994. i AIIZ, inv. br. 2-1162, MKCK, Saopštenje za štampu br. 94/7, 6. februar 1994.

¹⁵ Brigadir Ambrosi, nakon što je “naišao na veoma veliki broj ranjenih na samom ulazu u Bolnicu”, ponudio je da se jedan broj prebaci u UN medicinske objekte u gradu. Testimony - Colonel Ambrosi, SMEDLO, Sector Sarajevo, u: ICTY, UNPROFOR Investigation Report, 15 February 1994, 32/46.

¹⁶ Naprimjer, ljekarima je na kliniku Koševo došao u pomoć i norveški hirurški tim iz Tuzle. Vidi: Rasim Muratović, *Bosna i Bergens Tidende = Bosna u Bergenskim vremenima*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2011, 468. UN Commission, 6/2/94.

¹⁷ UN Commission of Experts, 7/2/94, par. 3257; “Evakuisano 58 ranjenika”, *Oslobođenje*, 7. februar 1994, 3; “Evakuisano 80 ranjenika”, *Oslobođenje*, 8. februar 1994, 6; “Italija prihvata ranjenike”, *Oslobođenje*, 6. februar 1994, 4.

¹⁸ ICTY, IT-98-29-T: Galić, P2309, Izvještaj o kriminalističko-tehničkoj pretrazi lica mjesta sačinjen od SJB Stari Grad 5. februara 1994; ICTY, IT-98-29-T: Galić, P2365, Službeni izvještaj CSB, 17. februar 1994, Suljić-Čurevac-Makaš; ICTY, IT-98-29-T: Galić, DD00-0866, Izjava svjedoka: Bešić Sead od 21. septembra 2001.

¹⁹ Prvu analizu kratera (u 14.00 sati) uradili su članovi FREBAT 4 tima, drugu (u 15.00 sati) francuski kapetan Verdy, a treću (u 16.30 sati) kanadski major Russel. Vidi u: ICTY, UNPROFOR Investigation Report, 15 February 1994, 8, 30, 32.

²⁰ UN Commission of Experts, 5/2/94, par. 3213.

Narednog dana, 6. februara, naredbom Višeg suda u Sarajevu KRI 13/94, formirana je Komisija vještaka koja je imala za cilj iscrpno analizirati "okolnosti i uslove pod kojima je došlo do masakra velikog broja građana Sarajeva".²¹ Dan nakon formiranja i obavljenog uviđaja, 7. februara 1994. godine, navedena Komisija je izradila iscrpan *Elaborat*, gdje je objavila rezultate istrage, u kojoj je, pored ostalog, ustanovila da se isključuje mogućnost eksplozije izazvane statičnom eksplozivnom napravom, da je dejstvo projektila na cilju bilo trenutno na asfaltnoj podlozi, čime se osporava teorija o mogućnosti aktiviranja projektila prije dodira s asfaltom.²² Članovi Komisije su još utvrdili da je projektil mogao biti ispaljen sa šest rejonu, da se mogući dometi minobacačke granate, u zavisnosti od dopunskih punjenja, kreću u rasponu od 1640 do 6546 metara, prema kojem, kao moguće izvore vatre, navode široko područje od Sedrenika, koje je od pijace udaljeno 1640-2000 metara, do Mrkovića, udaljeno oko 4000 metara od Markala.²³ Međutim, u kasnijim detaljnim analizama, vještak balističke struke prof. dr. Berko Zečević isključio je mogućnost gađanja sa 1, 2 ili 3 dopunska punjenja, uz napomenu da "minobacačka granata od 120 mm mora biti ispaljena s najmanje 4 dopunska punjenja da bi pri udaru imala potrebnu brzinu od 200 i više metara u sekundi", te konstatovao da je mjesto ispaljenja granate udaljeno između 4900–6000 metara od pijace Markale",²⁴ tj. duboko na teritoriji pod kontrolom SRK.

---

²¹ ICTY, IT-98-29-T: Galić S, P3276, Komisija: mr. Berko Zečević, Amir Kurtović i Ahmet Omerović, "Elaborat o okolnostima i uzrocima masakra na pijaci 'Markale' izvršenog dana 5. februara 1994", Tehnička obrada i podrška: UNIS – Institut Sarajevo, 7. februar 1994. Dalje: Zečević B. (et. al), *Elaborat*, 7. februar 1994.

²² Zečević B. (et. al), *Elaborat*, 7. februar 1994, 3 i 12; Do istog zaključka je došao i balističar Mirza Sabljica. Vidi: Sabljicin Zapisnik, 8. februar 1994.

²³ Udaljenost pijace Markale od položaja Armije RBiH je 2300, a od položaja SRK oko 2600 metara. U *Elaboratu* Komisije je navedeno da se na teritoriji pod kontrolom Armije RBiH nalazi jedan rejon mogućeg ispaljenja projektila (područje Sedrenika, 1640–2300 m; pod uslovom da se granata ispali sa nultim ili jedinim dopunskim punjenjem); dok se na "agresorskoj strani nalazi 5 rejonu mogućih ispaljenja" (istočni rub Pašinog Brda – do područja Mrkovića, više u brdima; tj. u rasponu od 2600–6546 m). Vidi: Zečević B. (et. al), *Elaborat*, 7. februar 1994, 12; ICTY, Presuda Galić, 2003, par. 443 i 455.

²⁴ ICTY, Presuda Galić, 2003, par. 444 i 474.

Na dan masakra načelnik Generalštaba VRS Manojlo Milovanović upućuje dopis generalu Roseu u kojem zahtijeva da se “odmah” formira “mešovita ekspertna komisija od predstavnika UNPROFOR-a, VRS i tzv. Armije BiH, koja će najkasnije u 8.00 časova dana 6. 2. 1994. godine, pod zaštitom UNPROFOR-a, otpočeti sa uviđajem balističkih i svih drugih okolnosti pod kojim je došlo do nesreće i pronaći stranu koja je izvršila zločin”. U istom dopisu, ucjenjivačkim tonom, izrečena je prijetnja da će, ukoliko se ne prihvati navedeni zahtjev, GŠ VRS prekinuti svaku saradnju s UNPROFOR-om i humanitarnim organizacijama, te će istovremeno blokirati sve pokrete humanitarnih organizacija i svih stranih državljana preko teritorije koja je bila pod kontrolom VRS-a koji su najavljeni i planirani od 7. februara 1994. godine pa nadalje.²⁵

S obzirom na to da do 18 sati nije dobio povratnu informaciju, kako je tražio u zahtjevu, Milovanović je telefonom kontaktirao komandanta UNPROFOR-a, nakon čega je u saopćenju za štampu kao razlog za neprihvatanje njegovog zahtjeva dao dvije kontradiktorne informacije, od kojih jedna krivi “muslimansku stranu”, a druga Komandu UNPROFOR-a za neformiranje navedene komisije.²⁶ Predstavnici samoproglašene Republike Srpske i dalje su ostali istrajni u ovim zahtjevima, te su se, posredstvom Stoltenberga, uspjeli izboriti za formiranje UN Komisije u kojoj će i srpski predstavnik moći dostaviti eventualne dokaze o zločinu počinjenom na Markalama. Ova, naknadna istraga UN-a, obavljena je u periodu od 11. do 15. februara, o čemu će biti više govora u nastavku rada.

Reakcije na masakr

Sam masakr izazvao je burne reakcije, kako nacionalne tako i međunarodne javnosti, a nakon nekoliko sati održana je vanredna sjednica Predsjedništva RBiH, kada je odana počast žrtvama,²⁷ te je odlučeno da se upute

²⁵ ICTY, 02089382, GŠ VRS, br: 09/20-94, 5. 2. 1994, Vrlo hitno, Komandi UNPROFOR-a Kiseljak. Na ličnost generala Rouza; Načelnik štaba: Manojlo Milovanović.

²⁶ ICTY, 02089372, GŠ VRS, br: 10/24-48, 5. 2. 1994, RS “SRNA”, Srpska novinska agencija, br. 10673-06. 5. 2. 1994, Pale; Načelnik štaba: Manojlo Milovanović.

²⁷ “Magnetofonski snimak 238. sjednice Predsjedništva RBiH, održane 5. 2. 1994”, u: Šimić Tomo, *Dokumenti Predsjedništva Bosne i Hercegovine 1991–1994*, Zagreb: National Security and the Future, Šimić T., nav. dj., 4(8)2007, 89.

hitne poruke Vijeću sigurnosti UN, Evropskoj uniji i predsjednicima zemalja koje su mogle utjecati na kažnjavanje ovog i sprečavanje daljih zločina.²⁸ U javnosti su se odmah nakon masakra oglasili državnici mnogih zemalja koji su osudili zločin. Belgijski ministar vanjskih poslova Willy Claes je tom prilikom pozvao i na zračne udare NATO-a protiv “srpskih pozicija” oko grada. Uprkos vjerovatnoći da će se “Srbi možda pokušati svetiti UN trupama na terenu”, Claes ističe kako ne postoji “niti jedan drugi način” za zaustavljanje napada na civile.²⁹ Generalni sekretar UN-a Boutros Ghali upućuje pismo generalnom sekretaru NATO-a, u kojem ga, spominjući Rezoluciju 824, stavku 10 Rezolucije 836, kao i sastanak NATO-a od 10. i 11. januara 1994, poziva da u “najkraćem mogućem roku” donese odluku kojom bi se odobrilo glavnom zapovjedniku NATO-ovog Južnog zapovjedništva da “otpočnu” zračne napade na artiljerijske i minobacačke položaje VRS u i oko Sarajeva, za granatiranje civilnih ciljeva u gradu, od kojih je “barem jedan bio djelo bosanskih Srba”. Međutim, kako je Ghali napomenuo u ovom pismu, spomenuta akcija NATO-a je trebala uslijediti na “zahtjev Ujedinjenih nacija”.³⁰ Istog dana, Ghali šalje pismo predsjedniku Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija, koje je bilo nadležno za odobrenje zračnih udara, u kojem napominje kako je “obaviješten od strane posebnog izaslanika i zapovjednika snaga da (...) izvor napada na glavnu tržnicu 5. februara nije bilo moguće utvrditi”.³¹

---

²⁸ Predsjednik Predsjedništva Alija Izetbegović uputio je pismo predsjednicima 17 država, predsjedavajućem Evropske unije, KEBS-a, generalnom sekretaru UN-a i generalnom sekretaru NATO-a, dok je premijer Haris Silajdžić uputio pismo predsjedavajućem Vijeća sigurnosti UN-a, u kojem se, pored ostalog, kritikuje izbjegavanje izvršavanja obaveza koje su definirane u brojnim rezolucijama, te “poziva na primjenu svih neophodnih mjera i kroz upotrebu vazdušne sile”. Vidi: “Izetbegovićevo pismo predsjednicima svjetskih država i institucija. Dozvolite nam da se branimo”, “Silajdžićevo pismo predsjedavajućem Savjeta bezbjednosti UN. Indiferentni svijet ohrabruje agresora”, *Oslobođenje*, 6. februar 1994, 2.

²⁹ UN Commision of Experts, 5/2/94, par. 3224.

³⁰ UN, S/1994/131; Annex, Letter dated 6 February 1994 from the Secretary – General addressed to the Secretary – General of the North Atlantic Treaty Organisation (NATO).

³¹ UN, Security Council, S/1994/131; Letter dated 6 February 1994 from the Secretary – General addressed to the President to the Security Council.

Od vojne intervencije nisu strahovali samo rukovodioci RS i SRJ,³² jer opasnosti po snage UNPROFOR-a i svih humanitarnih organizacija koje su se u tom trenutku našle i djelovale na teritoriju Republike Srpske bile su višestruke. Stoga je Michael Rose poduzeo niz mjera u cilju sprečavanja vojne intervencije, a držanje neutralnog stava u pravom smislu je došlo do izražaja njegovim ponašanjem nakon masakra na Markalama. Budući da je objavljivanje rezultata istrage, koja nedvojbeno utvrđuje da su, dan prije masakra na Markalama, sve tri granate na Dobrinji³³ ispaljene sa položaja SRK u Lukavici kod Energoinvesta,³⁴ umalo moglo izazvati vojnu intervenciju NATO-pakta,³⁵ Rose je bio dosta suzdržan, te se ovaj put odlučio za jednu “neutralniju” izjavu, istaknuvši kako je “nemoguće utvrditi ko je ispalio projektil”.³⁶ Jedna od mjera koju je poduzeo u cilju sprečavanja vojne intervencije bila je i sastavljanje “memoranduma samo za britanske oči”, kojim je nastojao uvjeriti ministra odbrane Velike Britanije Malcolma Rifkinda da odustane od podrške zračnim udarima,³⁷ upozorivši ga na opasnost

---

³² Vidjeti više: ICTY, 03457676, SRJ, Vrhovni savet odbrane, Vojna tajna, Strogo poverljivo. Stenografske beleške sa 18. sednice Vrhovnog saveta odbrane održane 7. februara 1994. godine, Beograd (dalje: SRJ, Vrhovni savet odbrane, Beograd, 7. februar 1994).

³³ Dan ranije, 4. februara 1994, sa tri granate ispaljene sa teritorije pod kontrolom SRK, iz pravca Lukavice, koje su pale u Ulicu oslobođilaca Sarajeva br. 8 (Dobrinja I), ubijeno je devet civila.

³⁴ ICTY, IT-98-29-T: Galić, P3706, UN shelling report, 4 Feb 94, Unit: capt. Verdy (Analyst), From: Sector HQ Sarajevo, TO: BH MAIN CD Kiseljak; Presuda, Galić, Rose je 5. februara izjavio kako “vjeruje da su granate (u množini) ispaljene da srpskih položaja”. Vidi: Nikola Koljević, *Stvaranje Republike Srpske: Dnevnik 1993-1995*, Knjiga I, Službeni glasnik, Beograd, 2008, 424.

³⁵ “Samo pola sata nakon granatiranja Dobrinje, nad Sarajevom i okolinom počeli su u brišućem letu nadlijetati mlazni borbeni avioni Atlantskog pakta i to gotovo cijeli sat.” Vidi: Milašin T, 2011, 144.

³⁶ UN Commission, 6/2/94, par 3230; Rose: “kada me novinar CNN pitao zbog čega je nemoguće odrediti ko je ispalio minu, odgovorio sam da se to ne može zaključiti samo na osnovu jedne ispaljene mine. Minobacački napad, prethodno izvršen u Dobrinji, nesumnjivo je potvrđivao da su napad izveli Srbi. (...) Upitao me kako sam tada zaključio da su u pitanju Srbi, a sada ne mogu.” (Michael Rose, *Misija u Bosni. Borba za mir*, Tetra GM, Beograd, 2001, 60).

³⁷ Rifkind se, pod utjecajem SAD-a i NATO-a, kolebao u pogledu podrške vazдушnim udarima.

po vojnike UNPROFOR-a.³⁸ Da je Rosea s pravom bilo strah za vojnike UNPROFOR-a na terenu, potvrđuje i Galićeva naredba prema kojoj su se sve jedinice SRK trebale služiti “ucenama i pritiscima u cilju obustavljanja vazdušnih udara”, a ukoliko pak dođe do njih, snage UNPROFOR-a i svih stranih humanitarnih organizacija koje su se u tom trenutku nalazile na teritoriji RS-a, treba “napasti (ne ubijati), zarobiti i držati kao taoce, dok NATO ne prekine vazdušne udare”.³⁹ Stoga je predstavnicima snaga UNPROFOR-a u Bosni i Hercegovini više odgovaralo tvrditi da “možda nikada neće biti poznato ko je zapravo ispalio smrtonosnu granatu...”, te da je preciznost pogotka “slučajna sreća bilo koga ko je gađao”,⁴⁰ ili da su istrage o granatiranju bile nedovoljne u ovoj fazi, s obzirom na činjenicu da je bio samo jedan pogodak i da je “pogodio tezgu prije nego što je udario u zemlju”, tako da se čak ni dubina rupe ne može “koristiti kao indikator”.⁴¹ Ovom konstatacijom predstavnici UNPROFOR-a su pokušali osporiti sve dosadašnje, ali i buduće istrage o ovom zločinu, te nagovijestili da je nemoguće ikada dobiti relevantne rezultate istrage.⁴² Teoriju da je projektil “pogodio tezgu prije nego što je udario u zemlju”, zasnovanu na osnovu Verdyeve analize kratera,⁴³ za

---

³⁸ UN, A/54/549, 1999, Report of the Secretary, *The fall of Srebrenica*, par. 118; C. Hodge 2007, 180–181, M. Rose 2001, 64, UN Commission of Experts, 6/2/94, par. 3245.

³⁹ AIIZ, inv. br. 7-1770, Komanda SRK, str. pov. broj 20/15-1413-107, 9. februar 1994, Dostaviti svim jedinicama SRK; Na osnovu verovatne mogućnosti da se postigne dogovor o prekidu vatre oko Sarajeva, a u cilju pravovremenog preduzimanja hitnih mera; Komandant General-major Stanislav Galić.

⁴⁰ Ovu tvrdnju izrekao je britanski brigadir general Chris Ritchie (UN Commission of Experts, 6/2/94, par. 3232).

⁴¹ Ovo je tvrdio glasnogovornik UNPROFOR-a, brigadir Bill Aikman. Vidi: UN Comision, 6/2/94, par. 3231.

⁴² Danski oficir Flemming Agerskov je, naprimjer, u razgovoru s predstavnicima Armije RBiH tvrdio da je granata koja je “pala na pijacu Markale ispaljena sa četničkih položaja, ali da to nikada neće biti objavljeno”. (ICTY, 04036635, RBiH, Ministarstvo odbrane, Uprava bezbjednosti, Odbrana Republike, Vojna tajna, Strogo povjerljivo, Primjerak br. 1, podliježe vraćanju, Bilten, br. 45, datum: 27. februar 1994).

⁴³ ICTY, inv. br. 00264146, UNPROFOR, Routine/Priority/Immediate/Most Immediate; To: BH Main CMD Kiseljak, From: Sector HQ Sarajevo. U jednoj od tri istrage UNPROFOR-a, koju je na dan masakra obavio kapetan Verdy, konstatovano je da je “minobacački projektil udario u drvenu tezgu, dakle 0.90 metara od zemlje, te da je veoma teško uraditi analizu kratera”.

koju će se ustanoviti da se temelji na matematičkoj pogrešci,⁴⁴ demantirale su sve ostale analize i istrage, koje su došle do zaključka da je “minobacačka granata eksplodirala čim je udarila u zemlju”.⁴⁵

Ovako neodlučan stav UNPROFOR-a uveliko je ohrabrio rukovodstva Republike Srpske i SRJ da uporno insistiraju na svojim stavovima i tvrde da su za masakr na Markalama krivi svi, samo Srbi ne.⁴⁶

Iako je Stanislav Galić u internoj naredbi upućenoj svim jedinicama SRK,⁴⁷ konstatovao da “u posljednje vreme i pored izričitih naređenja pojedine jedinice, pojedinci ili posluge art. oruđa samoinicijativno bez odobrenja otvaraju vatru po urbanom delu Sarajeva bez potrebe koje nemaju nikakvih efekata”,⁴⁸ čime je indirektno priznao da su i granatu na Markale ispalili navedeni pripadnici SRK.⁴⁹ Međutim, u medijskim istupima i ophođenju prema UNPROFOR-u, rukovodstvo samoproglashene Republike Srpske vrlo je samouvjereno tvrdilo da je “nemoguće da iko iz srpske vojske ispalio granatu bez jasne naredbe, jer postoje stroga pravila i oružje se pažljivo

---

⁴⁴ ICTY, Second Analysis – Capt. Verdy, u: UNPROFOR Investigation Report, 15 February 1994, 9/46.

⁴⁵ Zečević B. (et. al), *Elaborat*, 7. februar 1994, 12; Sabljicin Zapisnik, 8. februar 1994; ICTY, UNPROFOR Investigation Report, 15 February 1994, 18. Međutim, iako će se vrlo brzo uspostaviti da su rezultati Verdyeve istrage netačni, upravo ova analiza je uzimana kao najrelevantnija, te je najčešće citirana i prenošena u sredstvima javnog informisanja od strane UNPROFOR-a. Slobodan Milošević, na sjednici Vrhovnog saveta odbrane SRJ, citira Rosea kako kaže da je “granata udarila u tezgju, a ne u zemlju, pa je zbog toga eksplodirala na metar i po od zemlje”. Vidi: ICTY, br. 03457676, SRJ, Vrhovni savet odbrane, Beograd, 7. februar, 43.

⁴⁶ “Motiv da počini zločin na Markalama, puno argumenata to govori, imali su svi – osim Srba.” Vidi: Ilija Zurovac, *Politika*, 8. februar 1994, u: *Hronologija događaja*, ur. Biserko S., 2006, 76-77.

⁴⁷ AIIZ, inv. br. 1771, Komanda SRK, IKM 2 Butile, Str. pov. broj 20/5-1413-97, 5. februara 1994. godine, dostaviti svim jedinicama SRK, Zabrana dejstava po urbanom delu Sarajeva, Naređenje. - Komandant, General-major, Stanislav Galić.

⁴⁸ U dokumentaciji SRK koja nam je bila dostupna za potrebe ovog istraživanja, naišli smo na nekoliko ovakvih naredbi nakon masakara, kojima se “strogo zabranjuje dejstvo po urbanom dijelu Sarajeva...”, i u kojima se komandanti SRK pravdaju da se “vatra otvara bez njihovog odobrenja”.

⁴⁹ Ovu Naredbu možemo dovesti s tim u vezu, uz pretpostavku da je Naređenje izdato poslije 12.30 sati.

nadgleda”.⁵⁰ U istom dokumentu, Galić upozorava svoje podređene kako je Sarajevo “centar medijsko-svetske pažnje, te da svako dejstvo izaziva kontraefekte i koristi se u propagandne svrhe”, čime obrazlaže zabranu dejstava, uz napomenu da se ovo naređenje odnosi isključivo na “urbani deo grada, a ne na okolna uzvišenja (Žuč, Mojnilo, Sokolje)”.⁵¹

Printani mediji u Republici Srpskoj i SRJ bili su preplavljeni naslovima koji su imali za cilj svojoj čitalačkoj publici objasniti kako su za navedeni zločin krivi ili Muslimani ili Hrvati.⁵² Na naslovnoj stranici banjalučkog *Glasa srpskog*, prva i udarna vijest bila je izjava Radovana Karadžića, sa velikim naslovom “Muslimanska podmetanja”, u kojoj tvrdi da su muslimani sami sebe ubijali.⁵³ Radovan Karadžić je u izjavama za medije navodio nekoliko argumenata, koji su za cilj imali potkrijepiti njegovu tezu da se u “Sarajevu desila velika i uz to nevešta prevara”, te da je masakr “hladnokrvno ubistvo od strane muslimanskog rukovodstva”.⁵⁴ Za razliku od načelnika Generalštaba Vojske Jugoslavije, generala Momčila Perišića, koji ne dovodi u pitanje broj žrtava, smatrajući da je u tako malom prostoru, zatvorenom sa svih strana zgradama, kao što je pijaca Markale, gdje je koncentracija ljudi izuzetno velika – “efekat još veći”,⁵⁵ Karadžić smatra da da se “desila eksplozija” koja je “ubila i ranila nekoliko ljudi”. Prema procjenama onoga što je vidio sa TV snimka, Karadžić vrlo samo-

---

⁵⁰ N. Koljević, nav. dj., 424.

⁵¹ AIIZ, inv. br. 1771, Komanda SRK, IKM 2 Butile, Str. pov. broj 20/5-1413-97, 5. februar 1994. godine, dostaviti svim jedinicama SRK, Zabranu dejstava po urbanom delu Sarajeva, Naređenje.- Komandant, General-major, Stanislav Galić. Narednog dana, 6. februara 1994. godine, sa položaja SRK ponovno su granatirana sarajevska naselja Dobrinja i Butmir. Vidi: UN Commission of Experts, 6/2/94, par. 3227.

⁵² Osim printanih, i elektronski su mediji na navedenom području bili preplavljeni vijestima koje su imale za cilj uvjeriti javno mnijenje kako zločin na Markalama nisu skrivili pripadnici VRS. U ovom radu, uslijed nedostatka prostora, ograničit ćemo se na analizu nekoliko beogradskih, banjalučkih i sarajevskih printanih medija. Vidi više: Merisa Karović, *Zločini na Markalama*, Prilozi za proučavanje historije Sarajeva, Muzej Sarajeva, Sarajevo, 2008, br. 6, 97-108.

⁵³ “Dr. Radovan Karadžić o krvavom incidentu u Sarajevu. Muslimanska podmetanja”, *Glas srpski*, 7. februar 1994, 1.

⁵⁴ UN Commission of Experts, 5/2/94 (Saturday), par. 3215.

⁵⁵ ICTY, 03457676, Vrhovni savet odbrane, 7. februara 1994, Beograd, 43.

uvjereno tvrdi da “je na pijaci bilo vrlo malo robe, i to na svega nekoliko stolova”,⁵⁶ te da se “manipuliše sa leševima starim nekoliko sati”, među kojima je bilo “čak i tekstilnih i plastičnih lutaka”,⁵⁷ da je “mina bačena sa obližnje zgrade”, te da su “svedoci, pa i muslimanski, na muslimanskim medijima izjavili da je to neka čudna mina, jer se pre eksplozije nije čulo karakteristično zviždanje”.⁵⁸

Na naslovnoj stranici *Glasa srpske*, pored negiranja zločina na Markalama, nalazi se i članak o sjećanju na zločine počinjene nad srpskim narodom tokom Drugog svjetskog rata. Sa parastosa koji je služen žrtvama ustaških zločina navodi se da je poručeno slijedeće: “Ne zaboravimo da su nam dželati uvek isti”, kao i to da je “velika greška Srba” što su nakon 1945. tražili u “krvniku brata”.⁵⁹ Pod “krvnicima” su vjerovatno podrazum-

---

⁵⁶ Vjerovatno se radi o dijelu snimka koji je nastao nakon što su odneseni “svi lični predmeti i zatečena roba namijenjena prodaji”, koju su, po “naredbi istražnog sudije, pripadnici III PS Stari Grad prikupili i pohranili u prostorije navedene policijske stanice, kako bi se spriječilo njeno otuđivanje i omogućilo vraćanje vlasnicima”. Vidi: Službeni izvještaj CSB, 17. februar 1994, Suljić – Čurevac – Makaš, 2.

⁵⁷ Jedan od argumenata za ovu tvrdnju jeste i proteza za nogu, za koju je utvrđeno da je pripadala Čamilu Begiću, koji je bio teško ranjen u masakru, a smrt je nastupila nakon nekoliko sati. Vidi: ICTY, IT-95-5/18: Karadžić i Mladić, Witness: Almir Begić, Cross examination by mr. Karadžić, 15. i 16. decembar 2010.

⁵⁸ Svjedoci koji su stanovali duž putanje granate čuli su ispaljenje projektila “iz teškog oruđa poput minobacača s područja Mrkovića, iza Špicaste stijene, a zatim i eksploziju u gradu”. (Vidi: ICTY, Presuda, Galić S, 2003, par. 454 i 491). Međutim, žrtve i “nemaju priliku da čuju zvuk granate prije njene detonacije”. S obzirom na to da su Markale smještene između zgrada i da je na pijaci bilo dosta građana, “ta gustina je spriječila rasprostiranje zvuka i umjesto klasične detonacije, karakteristične za otvoreni prostor, čuo se samo tupi udar. Dakle, ljudska tijela i okolne zgrade su jednostavno upile taj zvučni udar”. (Vidi: Sejad Lučkin, “Markale: špekulacije i činjenice; Stručno skrivanje zločinaca.” *Oslobođenje*, 22. februar 1994, 5; ICTY, IT-04-81: Perišić, P00413.B, Izjava svjedoka: Berko Zečević; Razgovor vodio: Jonathan Tait Harris, 7-9. septembra 2000). Navedenim argumentima Karadžić nastoji uvjeriti svjetsku javnost u svoje teorije o masarku na Markalama. (Vidi: “Pismo predsjednika RS Clintonu i Jeljcinu, U Sarajevu se desila velika i nevešta prevara”, *Politika*, 9. februar 1994, 3; “Pismo Radovana Karadžića Clintonu i Jeljcinu, Velika nevešta prevara”, *Javnost*, 12. februar 1994, 6).

⁵⁹ “Dr. Radovan Karadžić o krvavom incidentu u Sarajevu. Muslimanska podmetanja”, *Glas srpski*, 7. februar 1994; A. A, “Mesto za praštanje i nezaborav”, *Glas Srpski*, 7. februar 1994, 1.

ijevali Hrvate i Muslimane, a sjećanje na žrtve iz Drugog svjetskog rata, baš u ovom trenutku, vjerovatno je bio način da se i još više rasplamsa mržnja prema nesrpskom stanovništvu. Zanimljivu tezu o odgovornosti Hrvata za masakr Krajišnik iznosi u intervju za beogradsku *Borbu*, gdje izjavljuje da ne vjeruje da bi “ovoliko puta muslimansko rukovodstvo organizovalo masakr nad svojim narodom da bi dokazivalo da su Srbi ti koji krše mir. Pošto to nisu uradili Srbi, a muslimani kažu da nisu ni oni, vreme je da se i mi onda zapitamo, koja je to treća strana kojoj ne odgovara uspostavljanje trajnog mira na bosanskim prostorima”.⁶⁰ Krajišnikov sarkazam dolazi do vrhunca izjavom “saučešća porodicama poginulih u masakru”.⁶¹

Ni general Momčilo Perišić nije posve siguran ko je odgovoran za masakr na Markalama, ali pretpostavlja da su “to uradili Mudžahedini”, a “nije isključeno da su to uradili i Hrvati”. Prvi su kao motiv imali protivljenje svim pregovorima i dogovorima, a drugi da bi “odvukli pažnju od pretnji sankcijama”.⁶² General Perišić je siguran jedino u to da je “nemoguće da su Srbi u Sarajevu to postavili, sem sa distance”.⁶³ Prema novinaru beogradske *Politike*, Iliji Zurovcu, Muslimanima bi “to poslužilo za snažniju ekspanziju i ostvarenje otomanskih snova na Balkanu”, dok su Hrvati kao motiv imali ambicije ponovo postati “tvorci novog svetskog poretka i moćne Vatikanske kurije”, te bi “uspostavljanje mira između Srba i Muslimana”, kao i “stvaranja samostalne srpske i muslimanske države”, značajno remetilo njihove planove, koji su kao krajnji cilj imali “prodor katoličanstva na Istok”. To su, pored ostalog, prema Zurovcu, i razlozi zašto papa “priziva Zapad da bombarduje srpske položaje”.⁶⁴

⁶⁰ Izjava Momčila Krajišnika za *Borbu*, 7. februar 1994, u: *Hronologija događaja*, ur. Biserko S., 2006, 79.

⁶¹ Konferencija za štampu na Palama, “Kategorički odbačena odgovornost srpske strane”, *Glas srpski*, 7. februar 1994, 3.

⁶² Vijeće sigurnosti UN-a 3. februara 1994. usvaja Izjavu u kojoj se zahtijeva da Republika Hrvatska “smjesta” povuče sve elemente Hrvatske armije, zajedno s vojnom opremom, te da u potpunosti poštuje suverenitet, teritorijalni integritet i nezavisnost Republike Bosne i Hercegovine. Vidi: UN, Security Council, Distr. General, S/PRST/1994/6, 3 February 1994, Statement by the President of the Security Council.

⁶³ ICTY, 03457676, Vrhovni savet odbrane, 7. februara 1994, Beograd, 43.

⁶⁴ Ilija Zurovac, *Politika*, 8. februar 1994, u: *Hronologija događaja*, Biserko S., 2006, 76-77; Papa je u obraćanju medijima oštro osudio masakr na Markalama, vidi: UN Commission of Experts, 5/2/94, par. 3225.

Za razliku od banjalučkih i beogradskih medija, stranice sarajevskog *Oslobođenja* bile su ispunjene dirljivim prizorima nakon masakra, kao što su, primjera radi, dvije kćerke tražile majku Fatimu⁶⁵, porodice se raspituju za svoje najmilije, traži se žena koja je prodavala cvijeće, čovjek koji je prodavao mrkvu, žena u crvenom kaputu koja je prodavala kahvu.⁶⁶ Poznati sarajevski novinar Gojko Berić s ogorčenjem konstatira da je “zločin srpskog fašizma dotako dno” masakriranjem civila koji su “prevareni tišinom toplog februarskog dana, ispunili siromašnu sarajevsku pijacu u nagonskoj potrebi za privrednom normalnosti”.⁶⁷

(Ne)kažnjavanje agresora. UN ili NATO? - 9. februar 1994.

*“Mi smo zadovoljni što imamo Ujedinjene nacije,
s kojima sređujemo sve ove poslove.”*

Radovan Karadžić, februar 1994.⁶⁸

Slijedom prethodno izloženog, a s obzirom na bojazan da je “bilo jasno da se nešto sprema u Vijeću sigurnosti i u NATO paktu”,⁶⁹ neke struje u UN-u, komandanti UNPROFOR-a za BiH, te predstavnici Međunarodne komisije za bivšu Jugoslaviju su po svaku cijenu nastojali postići sporazum između “zaraćenih strana” prije sastanka NATO-a, čime bi uspjeli spriječiti vojnu intervenciju. Kako navodi general Rose, morali su djelovati brzo da bi “preduhitrili to ‘nešto’ što je predstavljalo reakciju međunarodne zajednice”.⁷⁰ Da bi realizovala navedeni cilj, delegacija Ujedinjenih nacija,

---

⁶⁵ A. Ahmetašević, “Najteži dan u ratu, Kćerke traže majku, Gdje je Fatima Durmo”, *Oslobođenje*, 6. februar 1994, 4.

⁶⁶ Senka Kurtović, “Pijaca smrti”, *Oslobođenje*, 6. februar 1994, 3.

⁶⁷ Gojko Berić, “Stidi se Srbijo”, *Oslobođenje*, 7. februar 1994, 1.

⁶⁸ Vidi napomenu br. 87.

⁶⁹ Owen David, *Balkanska odiseja*, Hrvatska sveučilišna naklada: Hrvatski Institut za povijest, Zagreb, 1998.

D. Owen, nav. dj., 309; “Svijet o masakru u Sarajevu”, *Oslobođenje*, 6. februar 1994; Poredeći Bosnu sa Somalijom, general Rose smatra da bi akcija NATO-a “štetila izvršenju mirovne misije u Bosni”, Vidi: M. Rose, nav. dj., 60.

⁷⁰ M. Rose, nav. dj., 60.

koju su činili Yasushi Akashi, general Jean Cot i Michael Rose, nakon posjete mjesta zločina,⁷¹ sastala se sa članovima Predsjedništva RBiH, kao i delegacijom samoproglashene Republike Srpske na Palama, donoseći prijedloge o prekidu vatre i povlačenju ili pregrupisanju teškog naoružanja oko Sarajeva, tj. prijedlozima koji su od početka tumačeni na različite načine.⁷² Akashi je u obraćanju medijima istakao da “ovi razgovori nisu rezultirali dogovorom”, da uslovi “bosanske strane (...) nisu prihvatljivi za srpsku stranu”, te da će nastaviti s “naporom da iznađu odgovarajuće rješenje za obje strane”.⁷³ Za razliku od delegacije Ujedinjenih nacija, David Owen i Thorvald Stoltenberg nisu posjetili mjesto zločina, pijacu Markale, ali su se 6. februara 1994. godine navečer u Zvorniku sastali s Radovanom Karadžićem, kojeg su uvjerovali kako treba “nastaviti pregovore koje je tog dana započeo s Akashijem i generalom Roseom o isključenju teškog naoružanja kao dijela općeg razvojačenja”, što su “smatrali svojim glavnim zadatkom”.⁷⁴ Ovakva reakcija Owena i Stoltenberga na ubijanje sarajevskih civila, kao i njihovo uporno insistiranje na mirovnom konceptu podjele Bosne, izazvala je negodovanje kod članova Predsjedništva RBiH, a Ivo Komšić je na sjednici Predsjedništva, održanoj 7. februara, njihove postupke nazvao drskim i bezobraznim.⁷⁵ Istovremeno je u Briselu, na sastanku Vijeća ministara vanjskih poslova Evropske unije, poražena opcija oštrije politike, postavljanjem ultimatumu koji bi “Srbima dao nekoliko dana za povlačenje iz zone isključenja od 30 km oko Sarajeva”,⁷⁶ posebno predlagana od strane

---

⁷¹ UN Commission of Experts, 6/2/94, par. 3234.

⁷² Vidi: UN Commission of Experts, 5/2/94, par. 3218, 3236; Po shvatanju jednog od predsjednika RS, Nikole Koljevića, “demilitarizacija Sarajeva ne mora značiti apsolutno povlačenje našeg teškog naoružanja u radijusu od 20 km kao što se ranije dogovorilo, već da to može da bude povlačenje kao pregrupisanje oružja na pojedinim tačkama pod kontrolom UNPROFOR-a.” Vidi: Koljević N. (I), 2008, 427.

⁷³ “Delegacija Ujedinjenih nacija u Sarajevu. Istina bi ih obavezala”, *Oslobođenje*, 7. februar 1994, 2.

⁷⁴ D. Owen, nav. dj., 309.

⁷⁵ “Magnetofonski snimak 239. sjednice Predsjedništva RBiH, održane 7. februara 1994”, u: Šimić T. 4(8)2007, 102.

⁷⁶ Kao odgovor na ovaj prijedlog, David Owen je izražavao veliku zabrinutost za osjećanja “bosanskih Srba” koje je “ljutila stalna uporaba riječi ‘ultimatum’, jer je bila emotivno nabijena riječ koju su Nijemci uporabili prije bombardovanja Beograda 1941. godine”. Vidi: Owen D., 1998, 310-311.

ministra vanjskih poslova Francuske Alaina **Juppea**.⁷⁷ Na kraju je prevagnuo utjecaj struje u Evropskoj uniji koja podržava lorda Owena, te je u Briselu zaključeno da se predloži plan od šest tačaka o “demilitarizaciji” Sarajeva,⁷⁸ a Owen se hvalio da je “uspio za UN izboriti još dva presudna dana vremena za pregovore koje je onda general Rose vrlo učinkovito iskoristio”.⁷⁹ S obzirom na to da ovaj nacrt sporazuma nije predviđao kaznene mjere,⁸⁰ u slučaju nepoštivanja njegovih odluka, predstavnici RBiH su ga odbili potpisati,⁸¹ nakon čega se general Rose poslužio ucjenom. Nakon što, uprkos dužem insistiranju, “Divjak i dalje nije pristajao na potpis”, odjednom su se pojavili rezultati navodne istrage, prema kojoj je, na osnovu ispitivanja kratera, ustanovljeno da je granata ispaljena sa “veoma male udaljenosti, ili čak podmetnuta na lice mjesta”.⁸² Prijetnjom da će rezultate ove istrage

---

⁷⁷ Čvrstu podršku Juppeau pružili su Peter **Koomijans** (Holandija), Willy **Claes** (Belgija) i Van den **Broek** (Evropska komisija); Ostalih devet ministara vanjskih poslova EU su bili sumnjičavi prema ovoj inicijativi upozoravajući da “pozorno valja razmotriti prednosti i mane primjene zračnih udara”. Naprimjer, Douglas **Hurd** (Velika Britanija) postavlja bezbroj pitanja u vezi s vojnom akcijom: “Jesu li vojna sredstva koja nam stoje na raspolaganju primjerena? Jesu li opasnosti prihvatljivije? Kakav bi učinak vojna akcija imala na aktivnosti UNHCR-a i humanitarne napore?”; Vidi: D. Owen, nav. dj., 310–311; Karlos **Papoulias**, ministar vanjskih poslova Grčke, koja je, u tom periodu bila predsjedatelj Evropske unije, pružio je čvrstu podršku Owenu. Grčki ministar odbrane, Nicholaos Kouris, izjavio je kako je masakr “isprovociran od strane BiH (...) jer Srbi nemaju razloga da isprovociraju masakr”, te da se Grčka protivi vojnoj interveciji. (UN Commission of Experts, 6/2/94, par. 3249); Prema ministru vanjskih poslova Rusije, Andreju Kozyrevu, “bombardovanje je najgore rješenje jer će doprijeti novim ranama i novim borbama”. Vidi: R. Muratović, nav. dj., 470.

⁷⁸ C. Hodge, nav. dj., 183.

⁷⁹ D. Owen, nav. dj., 313.

⁸⁰ Sporazum, pod pokroviteljstvom Ujedinjenih nacija, uključivao je: prekid vatre, povlačenje teškog naoružanja na udaljenost od 20 km, postavljanje vojnika UNPROFOR-a duž linije sukoba i uspostavljanje zajedničke komisije za praćenje sprovođenja tog sporazuma. UN, A/54/549, 1999, Report of the Secretary, *The fall of Srebrenica*.

⁸¹ C. Hodge, nav. dj., 180.

⁸² M. Rose, nav. dj., 66. Vjerovatno se radilo o rezultatima “proračuna” višeg balističkog stručnjaka u Zagrebu, koji nije učestvovao u istrazi na licu mjesta, nego je, proučivši “kartu mogućih putanja koju su izradili UN-ovi istražitelji”, utvrdio da je tačka s koje je ispaljena granata, koja je “pogodila krov štanda na tržnici (...) najvjerovatnije udaljena 1100–2000 metara od mjesta udara, što bi moglo ukazivati da

objaviti, što “ne bi bilo povoljno za bosansku vladu”, Rose je htio prisiliti Divjaka na potpis.⁸³

I dok su predstavnici samoproglašene Republike Srpske u ugodnoj atmosferi na aerodromu, čekali da general Rose dovede generala Jovana Divjaka (predstavnik R BiH), usput počašćeni ručkom Francuskog bataljona,⁸⁴ sve jedinice SRK su, prema naredbi generala Galića, pripremale dovlačenje artiljerije s drugih položaja ka Sarajevu, i to prvenstveno “neispravnih oruđa”, s kojima bi trebale, u toku noći 9/10. februar 1994, “posesti odgovarajuće vatrene položaje oko Sarajeva”, a koje bi, ukoliko se sporazum potpiše, trebali izvlačiti “isključivo danju i po vidnom vremenu da bi bilo što uočljivije od strane UNPROFOR-a i Muslimana”.⁸⁵ Dakle, prema ovoj naredbi, a u cilju “dokazivanja” da se poštuje potpisani Sporazum, “navedena sredstva, artiljerijska oruđa (neispravna) bi se ponovo udaljila od Sarajeva a na vitalnim položajima bi ostala dosadašnja oruđa”.⁸⁶

---

je granata ispaljena s položaja bosanske vojske”. D. Owen, nav. dj., 314; Možemo pretpostaviti da se radilo o pukovniku Stephanu Joudryu, koji je, kao svjedok odbrane u predmetu Tužilaštvo ICTY vs Radovan Karadžić, još tvrdio da je “bosanska strana ručno bacila projektil s krova obližnje zgrade”. Da bi ukazao na apsurdnost tvrdnje da je neko mogao ručno baciti granatu tešku najmanje 12 kilograma, tužilac u navedenom predmetu Alan Tieger je u sudnicu donio teg približne težine, te konstatovao da bi “čak i da je to bilo izvodljivo, (...) nemoguće bilo predvidjeti ugao pod kojim bi granata udarila u tlo”. Vidi: “Osporavanje prvog granatiranja Markala”, Den Haag, 30. oktobar 2012, [http://www.sense-agency.com/tribunal_\(mksj\)](http://www.sense-agency.com/tribunal_(mksj)).

⁸³ “Ako bi se takva informacija objavila, a bosanska vlada je odbila da prihvati prekid vatre”, Rose je dodao, kako “taj potez ne samo da ne bi razumio narod Sarajeva, nego bi i međunarodna podrška bosanskoj strani potpuno izostala.” Međutim, kako se predstavnici R BiH, i pored pritisaka i ucjena generala Rosea, narednog dana (9. februara) nisu pojavili na Sarajevskom aerodromu, a sati i minute su dijelile od historijske odluke NATO-a, general Rose se ponovo zaputio prema Štabu Armije R BiH i “sav razjaren, preskačući po tri stepenika uletio u Divjakovu kancelariju, (...) ne dozvolivši mu čak ni kaput da uzme”, odveo ga u zgradu Predsjedništva, te nakon odobrenja Izetbegovića, na Sarajevski aerodrom. M. Rose, nav. dj., 66-69.

⁸⁴ M. Rose, nav. dj., 69.

⁸⁵ AIIZ, inv. br. 7-1770, Komanda SRK, Str. pov. broj 20/15-1413-107, 9. februar 1994. godine, Dostaviti svim jedinicama SRK; Na osnovu verovatne mogućnosti da se postigne dogovor o prekidu vatre oko Sarajeva, a u cilju pravovremenog preduzimanja hitnih mera; Komandant General-major Stanislav Galić.

⁸⁶ Isto.

Ova Galićeva Naredba je mogla biti realizovana, jer je epilog dvodnevnih Roseovih “pregovora” doista bio “vrlo učinkovit” za Ujedinjene nacije, koje su ostvarile svoj cilj, uspjevši samo nekoliko sati prije odluke NATO-pakta postići sporazum među ‘zaraćenim stranama’.⁸⁷ Nakon potpisa ovog sporazuma, general Divjak je izrazio sumnju u njegovo stvarno provođenje, smatrajući ga “još jednom igrom u kojoj će se Srbi izvući”. Kao stvarni razlog prihvatanja sporazuma, general Divjak navodi: “samo da nam se ne kaže da mi ne želimo da razgovaramo o miru.”⁸⁸ Istovremeno, članice NATO-pakta, na čelu s Manfredom Wörnerom,⁸⁹ tek su se kasno navečer usaglasile da oštro osude “nasumične napade koji su još jednom zadesili ljude u Sarajevu poslednjih dana”, ukazujući na činjenicu da “bosanski Srbi” snose najveću odgovornost za opsadu Sarajeva i “tragično ubijanje civila”. Povlačenje, pregrupisanje i smještanje pod UNPROFOR-ovu kontrolu teškog naoružanja, koje se nalazi na potezu 20 km od centra Sarajeva, izuzev 2 km od centra Pala, bilo je glavna odluka NATO-a. U slučaju nepoštivanja roka (10 dana) postavljenog ovim ultimatumom, NATO ovlašćuje komandanta snaga Alijanse za južnu Evropu da preduzme vazdušne napade, na zahtjev Ujedinjenih nacija, na artiljerijske položaje u i oko Sarajeva (uključujući i one izvan zone isključenja) za koje bi UNPROFOR utvrdio da su pozicije

---

⁸⁷ D. Owen, nav. dj., 313, M. Rose, nav. dj., 70; Kao gost u *Specijalnoj emisiji* Srpske radio-televizije, Studio Sarajevo, Radovan Karadžić izjavljuje: “Mi smo zadovoljni što imamo Ujedinjene nacije, s kojima sređujemo sve ove poslove.” Vidi: AIIZ, “RK”, dvd. br. 31, Srpska radio-televizija, Studio Sarajevo, *Specijalna emisija*, Urednik: Risto Đogo, februar 1994.

⁸⁸ UN Commission of Experts, 9/2/94, par. 3286.

⁸⁹ Manfred Wörner je prepoznatljiv po svome odlučnom stavu prema kojem bi trebalo kazniti počinitelje zločina vojnom intervencijom. Bosanskohercegovačko javno mnijenje je izuzetno cijenilo ove njegove napore koji su dobijali na snazi tim više što je “u vrijeme najveće zdravstvene krize, nakon četiri operacije karcinoma, uprkos izričitoj naredbi ljekara koji su smatrali da jedan sat napuštanja intenzivne njege za njega znači sigurnu smrt, napustio bolnicu i odlučnim udarcem čekića označio početak sjednice NATO-a”. (Senad Hadžifejzović, *Rat uživo: ratni televizijski dnevnik 1992 – 1995 (The War: live on air: war television news 1992-1995)*, autor, Sarajevo, 2002, 265); Međutim, kanadski predstavnik u NATO-u je bio izričiti protivnik vojne intervencije. Smatrao je da su posljedice zračnih udara višestruke: “po građane Sarajeva u vidu jačeg granatiranja, po mirovni proces, po dostavu humanitarne pomoći i sigurnost pripadnika UN-a.” (D. Owen, nav. dj., 314.)

s kojih se napadaju civilni ciljevi u gradu.⁹⁰ Za razliku od sporazuma Ujedinjenih nacija, članice NATO-pakta i dalje ostavljaju otvorenu mogućnost bombardovanja, ukoliko se u roku od 10 dana ne ispune uslovi navedeni u ultimatumu. Kao reakcija na ovakve prijetnje, komanda SRK naređuje svim jedinicama da do 12.00 sati 10. februara 1994. godine obustave sva dejstva artiljerijskim, pješadijskim, tenkovskim i snajperskim naoružanjem.⁹¹

Ujedinjene nacije su ovaj sporazum shvatile kao diplomatsku pobjedu nad NATO-om,⁹² a kao jedan od načina na koji je general Rose došao do ovog cilja svakako je i pokušaj pritiska na predstavnike RBiH - ucjenom da će objaviti "povjerljive rezultate istrage", koji su iste večeri, 8. februara 1994. godine, pristigli u redakciju TANJUG-a od "visoko povjerljivih i pouzdanih izvora iz komande UNPROFOR-a". Vijest da je granata koja je "prouzrokovala tragediju na sarajevskoj pijaci 'Markale' doletela severoistočno od mesta nesreće, sa lokacije koja je bila udaljena dva kilometra od pijace na Markalama, (...) gde se nalaze položaji Druge brdske muslimanske brigade",⁹³ objavljena je, a posebna pažnja joj je data u svim medijima na prostoru Savezne republike Jugoslavije i samoproglašene Republike Srpske. Ohrabren ovom viješću, Risto Đogo,⁹⁴ u vrlo gledanom Dnevniku Srpske

---

⁹⁰ <http://www/nato.int>, Decisions taken at the Meeting of the North Atlantic Council in Permanent Session I on 9th february 1994 (1).

⁹¹ AIIZ, inv. br. 7-1772, Komanda SRK, str. pov. br. 20/15-61-2, 10. februar 1994. godine – Dostaviti svim brigadama, pukovima, samostalnim bataljonima; Zamjenik komandanta, pukovnik Dragomir Milošević; U vremenskom intervalu od tri sata nakon što je stupilo na snagu, pripadnici SRK su primirje prekršili u "najmanje 15 navrata". Vidi: AIIZ, inv. br. 7-164, RBiH, Komanda 1. korpusa, Sarajevo, 10. februar 1994. godine, br: 11/34-111, Pregled narušavanja primirja od strane agresora, od 12.00 sati, dana 10. februara 1994. godine; zastupa komandanta, brig. Ismet Dahić.

⁹² D. Owen, nav. dj., 316–317.

⁹³ Č. L, "Nezvanično iz komande UNPROFOR-a: Muslimani gađali Markale", *Politika*, 9. februar 1994, 1; Mirjana Kusmuk, "Svetski moćnici opet se poigravaju sudbinom srpskog naroda. Pijaca za podvalu (...) 8. februar – granatu ispalili muslimani", *Javnost*, 12. februar 1994, 7-8.

⁹⁴ Risto Đogo, jedan od osnivača Srpske novinske agencije SRNA, Srpskog radija i Srpske radio-televizije. Ostat će upamćen po svojim ekstremno nacionalističkim stavovima, pristrasnom novinarstvu, a kao voditelj Dnevnika, zbog posebno sarkastičnog i ironičnog načina ismijavanja žrtava Karadžićeva režima.

radio-televizije (Pale), poručuje gledateljstvu da “o vojnoj intervenciji mogu samo sanjati oni u muslimanskom delu Sarajeva”, a da će “strele⁹⁵ i dalje ostati u rukama naše dece”, jer je granata na Markale “pala sa položaja Druge brdske muslimanske brigade”.⁹⁶ Međutim, rezultati i kasnijih istraga UN-a bili su u suprotnosti s ovom “sugestijom”, koja je, kako pet godina nakon masakra u izvještaju o situaciji u Bosni i Hercegovini konstatira generalni sekretar UN-a, “očigledno bila delotvorna, jer su Bošnjaci, pošto je komandant UNPROFOR-a izvršio dodatni pritisak na njih, takođe pristali na uslove prekida vatre koji su, po njihovom mišljenju, išli njima na štetu”.⁹⁷

Metode i rezultati naknadne istrage UNPROFOR-a 11-15. februar 1994. godine

*“[zašto se autori Izvještaja UN-a] toliko zamaraju
za jedan projektil kada ih je [SRK] ispalio toliko.”*

Radisav Cvetković, u: ICTY, Presuda Galić, 2003, par. 460.

Ohrabren ‘neutralnim’ stavom generala Rosea, kao i objavom “tajnih” rezultata istrage, koju su samo dan pred nastavak pregovora u Ženevi, kao top vijest, od TANJUG-a preuzeli svi mediji u Saveznoj republici Jugoslaviji i samoproglašenoj Republici Srpskoj, Karadžić je bio u poziciji da još više razrađuje tezu o “samogranatiranju” vlastitog naroda i nastavi s manipulacijama o mjestu ispaljenja granate. Nastavak pregovora uslovljava formiranjem komisije za istragu o eksploziji granate,⁹⁸ sastavljene od “obje

---

⁹⁵ Pod “Strelama” se podrazumijevaju protuavionske rakete, koje bi poslužile kao odbrana u slučaju bombardovanja od strane NATO-pakta.

⁹⁶ SRT-Sa, Dnevnik, 8. februar 1994 (dnevnik u 21.00); urednik: Risto Đogo, realizacija: Mirjana Manojlović, Preuzeto sa: You tube, 6. novembar 2010, Risto Đogo: Strele i Markale. <http://www.youtube.com/watch?v=E-Z-yJoOvMs>

⁹⁷ UN, A/54/549, 1999, *The fall of Srebrenica*, par. 119.

⁹⁸ Poznati vojno-politički komentator iz Beograda, Miroslav Lazanski, pregovaračkoj delegaciji samoproglašene Republike Srpske preporučuje da odgodi pregovore “dok ne budu jasni rezultati istrage zločina počinjenog u Sarajevu”; Vidi: “9. februar 1994. – Dan pred Ženevu”, *Javnost*, 12. februar 1994, 8. Za razliku od ove Karadžićeve ucjene,

strane”,⁹⁹ koja bi, pored vojnih eksperata, trebala uključivati i patologe, jer, prema mišljenju delegacije samoproglashene Republike Srpske, “samo oni mogu utvrditi o kakvoj se eksploziji radilo”, s obzirom na to da su “tragovi na mestu eksplozije uklonjeni”.¹⁰⁰

Dopredsjednik međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji, Thorvald Stoltenberg, pokušao je udovoljiti zahtjevima predstavnika samoproglashene Republike Srpske, te je nakon “dvočasovnog” razgovora s generalnim sekretarom Ujedinjenih nacija Boutrosom Ghalijem “uspeo da dobije njegovu saglasnost da u komisiju za ispitivanje zločina na Markalama bude uključen i srpski ekspert kao oficir za vezu”.¹⁰¹ U skladu s obećanim, specijalni predstavnik generalnog sekretara Ujedinjenih nacija, Yasushi Akashi, naredio je da se izvrši naknadna istraga o zločinu na Markalama,¹⁰² a koja je imala za cilj dopuniti ranije istrage UN-a i “ograničiti se na analizu kratera, tehničke detalje eksplozije, (...) kao i sve ostale relevantne rezultate koji upućuju na krivce”.¹⁰³

---

na vanrednoj Sjednici Predsjedništva RBiH, održanoj nekoliko sati poslije zločina, nakon duže rasprave, odlučeno je da delegacija RBiH ide na pregovore u Ženevu, zakazane za 10. februar. Presudna u toj odluci bila je činjenica da “oni (agresor op. MK) drže na nišanu hiljade ljudi, gradove”, te da je zbog toga krajnji stav Predsjedništva da se mora pregovarati, “bez obzira šta su danas učinili”. Vidi: “Magnetofonski snimak 238. sjednice Predsjedništva RBiH, održane 5. februara 1994”, u: Šimić T. 4(8)2007, 90-96.

⁹⁹ D. Owen, nav. dj., 315.

¹⁰⁰ N. Koljević, nav. dj., 432.

¹⁰¹ Isto.

¹⁰² UN Commission of Experts, 11/2/94, par. 4486.

¹⁰³ Članovi istražiteljskog tima, pukovnik Shaisher Khan (Pakistan), kapetan Y. Lavarde (Francuska), potpukovnik Nikolay Rumyantsev (Rusija) i kapetan Jose Grande (Španija), stigli su u Sarajevo 10. februara 1994, a narednog jutra su im se pridružili vođa tima – pukovnik Michael Gauthier (Kanada) i stručnjak za eksplozive – John Hamill (Irska). Vidi: ICTY, IT-98-29-T: Galić, P2261A, Sarajevo market explosion of 5 february 1994, A background Summary of UNPROFOR's Investigative Report, 16 February 1994. (Dalje: ICTY, Summary of UNPROFOR's Investigative Report, 16 February 1994). ICTY, IT-98-29-T: Galić, Witness: John Hamill, Cross Examination by mr. Stamp, 25 March 2002, 6083.

Nakon što su istražitelji izvršili uviđaje na licu mjesta, analize kratera, obavili razgovore sa svjedocima,¹⁰⁴ određeni članovi tima su se 13. februara 1994. godine sastali s imenovanim predstavnicima strana, kojima nije bilo dozvoljeno da učestvuju u istrazi, ali im je ponuđena mogućnost da predaju sve relevantne fizičke dokaze ili tehničke informacije u vezi s istragom.¹⁰⁵ Članovi istražnog tima UNPROFOR-a pukovnik Gauthier i potpukovnik Rumyantsev su se u 12.00 sati u MUP-u RBiH sastali s predstavnikom "bosanske strane", Mirzom Jamakovićem, od kojeg su preuzeli repno krilce granate, fotokopiju tablica gađanja za minobacače 120 mm JNA, kao i fotokopiju ručno napravljenih brošura za austrijske minobacačke granate od 120 mm.¹⁰⁶ Jamaković im je kao novi dokazni materijal ponudio još gelere granate koje su istražitelji MUP-a pronašli dan nakon masakra, kao i kopiju videokasete koja prikazuje prizore s pijace nedugo nakon eksplozije. Kako "nisu imali načina da dokažu" da su geleri koji bi se naknadno dostavili stvarno povezani s eksplozijom, te da sadržaj kasete ne daje nove informacije, Tim nije koristio ovaj dodatni dokazni materijal MUP-a RBiH.¹⁰⁷ Navedeni članovi tima i stručnjak za eksplozive John Hamill su istog dana u 18.10 sati posjetili ovlaštenog predstavnika VRS pukovnika Radisava Cvetkovića na Palama, od kojeg su također tražili "tehničke podatke kojim se dokazuje

---

¹⁰⁴ Prvi dan istrage, 11. februar 1994. godine, sastojao se od obilaska mjesta eksplozije, analize kratera, sakupljanja dokaza, proučavanja raznih izvještaja sastavljenih nakon masakra, priprema za razgovor sa svjedocima. Narednog dana, 12. februara 1994. godine, istražitelji Tima razgovarali su sa svjedocima koji su učestvovali u dotadašnjim istragama o eksploziji granate na Markalama: Kapetan Audhy (Glavni štab Sektor Sarajevo), CMO Lieunard (Glavni štab Sektor Sarajevo), poručnik Steeves (Carebt 2 LO), Major Afzaal (UNMO P2), Brigadir Sonnic (Glavni štab Sektor Sarajevo), kapetan Segade (FREBAT 4), Sergeant- Chef Bouquet (Glavni štab Sektor Sarajevo), Major Russel (Isturena BH Komanda), Brigadir Pardon (Načelnik Štaba Sektor Sarajevo), Brigadir Ambrosi (SMEDLO, Sektor Sarajevo), kapetan Villot (MIO Sektor Sarajevo), Kapetan D. Haisell (MIO UNMO HQ Sarajevo). Vidi: ICTY, UNPROFOR Investigation Report, 15 February 1994, 29–35;

¹⁰⁵ ICTY, Summary of UNPROFOR's Investigative Report, 16 February 1994.

¹⁰⁶ ICTY, UNPROFOR Investigation Report, 15 February 1994, 45.

¹⁰⁷ Record of Meeting, BH Government Representative – 13 Feb 94. u: ICTY, UNPROFOR Investigation Report, 15 February 1994, 45.

da srpska strana nije ispalila minu”.¹⁰⁸ Međutim, Cvetković je kroz neslužbeni razgovor s istražiteljima nastojao doći do podataka o mjestu eksplozije (širini, dubini kratera, položaju stabilizatora, pravcu i padnom uglu), koji mu do tada nisu bili poznati.¹⁰⁹ I pored svih ovih nepoznanica, Cvetković je u osam tačaka nastojao uvjeriti članove tima da je događaj montiran, da “srpska strana nije imala nikakvih političkih motiva za izazivanje incidenta, te je “kategorički odbijao mogućnost da je mina doletjela sa srpske strane”. Veliki dio svojih argumenata usmjerio je na osporavanje broja žrtava, iznoseći tvrdnje kako taj broj “nije realan, već mnogostruko uvećan”, kao i da “mine usmjeravajućeg dejstva, (...) pri idealnom rasporedu ljudi ne mogu proizvesti navedene efekte”.¹¹⁰ Ove Cvetkovićeve tvrdnje, zasnovane na paušalnim pretpostavkama, od strane članova tima shvaćene su kao “njegovo lično mišljenje”, te su istražitelji konstatovali kako “nije imao posebne dokaze koji se direktno odnose na istragu”.¹¹¹ Da argumente koji se odnose na osporavanje broja žrtava nisu prihvatili, dokazuje i njihova procjena prema kojoj je “sasvim moguće zamisliti da je ovako velik broj nastradalih prozročovala samo jedna jedina 120 milimetarska granata ispaljena na gusto zbijenu gomilu ljudi okruženu metalnim štandovima”.¹¹² Iz navedenih izvještaja, istraga i svjedočenja nije jasno da li su pripadnici UNPROFOR-a u periodu od 5. do 15. februara 1994. godine uopće imali priliku posjetiti potencijalna područja pod kontrolom SRK sa kojih je mogla biti ispaljena granata. Dakle, ostaje nejasno da li se situacija promijenila u odnosu na prethodna četiri mjeseca, kada im nije bila dozvoljena sloboda kretanja

---

¹⁰⁸ ICTY, IT-04-81:Perišić, 1D06-0718, Komanda 4. MAP-a, Str. pov. br. 2-37, 14. februara 1994. god, Rad međunarodne komisije za utvrđivanje činjenica stanja masakra na Markalama. Izveštaj: Komadni SRK-a; GŠ VRS; Pukovnik: Cvetković Radisav. (Dalje: Cvetkovićev Izvještaj, 14. februar 1994).

¹⁰⁹ Cvetkovićev Izvještaj, 14. februar 1994.

¹¹⁰ Cvetkovićev Izvještaj, 14. februar 1994; Komisija sudskih vještaka RBiH je ustanovila da je “na cilju od centra eksplozije bilo 2000 ubojnih fragmenata”. Vidi: Zečević B. (et. al), *Elaborat*, 7. februar 1994, 11.

¹¹¹ Record of Meeting, Bosnian Serb Representative –13 Feb 1994, u: ICTY, UN investigation Report, 15 February 1994, 46.

¹¹² ICTY, Summary of UNPROFOR’s Investigative Report, 16 February 1994.

na području sjeveroistočnog dijela grada koji je bio pod kontrolom SRK.¹¹³ I istražitelji Tima ostavljaju otvoreno to pitanje, ističući kako bi područje koje se prostire preko linije sukoba trebalo “temeljito prečešljati” u cilju pronalaska fizičkih dokaza koji bi ukazivali da je “pucano iz nekog oružja sa neke specifične lokacije tačno određenog dana u tačno određeno vrijeme”.¹¹⁴ Zbog snijega koji je u Sarajevu padao nekoliko dana nakon masakra, Tim nagovještava “mogućnost da su takvi dokazi već davno nestali”,¹¹⁵ na osnovu čega možemo zaključiti da su istražitelji već unaprijed odustali od posjete potencijalnim mjestima ispaljenja granate.¹¹⁶ Nekoliko godina nakon završetka opsade grada, na zahtjev ICTY u predmetu Galić, vještak Higgs je posjetio potencijalne lokacije s kojih je vatra mogla poticati, uključujući i područje Mrkovića, gdje je pronašao mnoga pogodna mjesta za postavljanje minobacača, kao i veliki broj puteva koji bi se mogli koristiti za snabdijevanje minobacačkih položaja, o čemu je 2002. godine podnio izvještaj ICTY-u. S obzirom na to da je municija teška i da se ne može lahko prenositi po terenu, prema mišljenju Higgsa, dostupnost takvih puteva predstavlja “faktor od suštinske važnosti prilikom razmatranja gdje postaviti minobacač”.¹¹⁷

---

¹¹³ Military Analysis, UN Investigation Report, 15 February 1994, 34. Suprotno ovoj informaciji, svjedok odbrane u predmetu Tužilaštvo vs Radovana Karadžić, Milorad Džida, koji je u vrijeme masakra na Markalama bio zamjenik komandanta bataljona Prve romanijske brigade SRK, da su pripadnici UNPROFOR-a redovno obilazili položaje na Mrkovićima i Debelom brdu, te da je Mješovita komisija sastavljena od pripadnika UNPROFOR i VRS obišla navedene položaje dan nakon granatiranja Markala i zaključila da odatle nije pucano. Džida u izjavi tvrdi da su se na Mrkovićima i Debelom brdu nalazila po tri minobacača, ali je u unakrsnom ispitivanju, tu izjavu korigovao i konstatovao da su se na navedenim položajima nalazila po četiri minobacača. “Nova osporavanja odgovornosti za Markale”, Den Haag, 1. novembar 2012, sense-tribunal, [http://www.sense-agency.com/tribunal_\(mksj\)](http://www.sense-agency.com/tribunal_(mksj)).

¹¹⁴ ICTY, Summary of UNPROFOR’s Investigative Report, 16 February 1994.

¹¹⁵ ICTY, Summary of UNPROFOR’s Investigative Report, 16 February 1994.

¹¹⁶ Kao svjedok odbrane u predmetu Tužilaštvo ICTY vs Radovan Karadžić, pukovnik Michael Gauthier, vođa Tima, izjavio je da njegov istražni Tim nije tražio dozvolu da obiđe područje pod “srpskom kontrolom” jer bi to, misleći pri tome na potencijalne minobacačke položaje, bilo “traženje igle u plastu sijena”. Vidi: “Osporavanje prvog granatiranja Markala”, Den Haag, 31. oktobar 2012, sense-tribunal, [http://www.sense-agency.com/tribunal_\(mksj\)](http://www.sense-agency.com/tribunal_(mksj)).

¹¹⁷ ICTY, Izvještaj Higgsa, 2002,

Za razliku od posjete položajima SRK, u Izvještaju UN-a se jasno navode svjedočenja brigadira Pardona i još tri člana UNPROFOR-ovog tima o posjeti položajima Armije RBiH, koja je obavljena nakon objave rezultata "tajne" istrage, 9. februara 1994. godine, dan prije odluke o formiranju Istražiteljskog tima UNPROFOR-a. Posjetu položajima 105. brigade i Druge brdske brigade, kao lokacijama za koje su navedeni istražitelji tvrdili da su potencijalna mjesta ispaljenja granate, inicirali su predstavnici Armije RBiH. Na ovim položajima navedena delegacija je uočila "samo primitivno izrađene minobacačke bombe 120 mm", bez oznaka, koje su bile napravljene od različitog metala, suprotno materijalima koji se koriste u standardnoj fabričkoj proizvodnji.¹¹⁸

Iako je Cvetković istražiteljima tima napomenuo kako se na Mrkovićima "duž procijenjenog pravca gađanja, sjeverno-sjeveroistočno od Markala, nalazi više minobacača od 120 mm",¹¹⁹ u izvještaju koji je podnio Komandi SRK-a i GŠ VRS Cvetković navodi kako je tvrdio da na "tom delu fronta nemamo, niti smo ikada imali MB 120 mm".¹²⁰ Međutim, pripadnici UNPROFOR-a još navode kako je Cvetković priznao da je tokom 1993. godine SRK "ispalio 30 do 40.000 projektila na grad i [pitao se zašto se autori Izvještaja UN-a] toliko zamaraju za jedan projektil kada ih je [SRK] ispalio toliko".¹²¹ Iako su Izvještaj UN, kao i svjedočenja istražitelja u vezi sa sastankom na Palama kontradiktorni sa Cvetkovićevim Izvještajem, činjenica da su pripadnici SRK samo 22. jula 1993. godine ispalili nekoliko hiljada projektila, kao i to da nisu dozvolili pristup pripadnicima UNPROFOR-a na tom dijelu "fronta", upućuje na zaključak da je Izvještaj, koji je podnio SRK i GŠ VRS, Cvetković sastavljao kako je u tom trenutku odgovaralo njegovim nadređenim.

Iako je istraga bila završena ranije, informacije o njenim analizama i rezultatima objavljene su 15. februara 1994. godine, tj. nakon što je "organ

---

¹¹⁸ Testimoni Colonel Pardon, Headquarters Sector Sarajevo. u: ICTY, UN Investigation Report. 15 February 1994, 31 i 34.

¹¹⁹ ICTY, Presuda Galić, 2003, par. 460.

¹²⁰ Cvetkovićev Izvještaj, 14. februar 1994.

¹²¹ ICTY, Presuda Galić, 2003, par. 460.

koji je tražio istragu, odobrio izvještaj”.¹²² U njemu nije rečeno ništa novo, a u najvećoj mjeri je potvrdio rezultate istraga MUP-a i Komisije sudskih vještaka R BiH, kako je minobacačka granata, ispaljena na konvencionalni način iz teškog minobacačkog topa 120 mm, eksplodirala čim je udarila u asfaltnu površinu (čime su još jedanput osporene teze o eksplodiranju granate u tezgju). Konstatacijom kako su “obje strane mogle ispaliti tu minobacačku granatu”, te da nema dovoljno “fizičkih dokaza” koji bi uputili na zaključak da je “jedna, a ne druga strana ispalila tu granatu”,¹²³ ovaj izvještaj ne daje zaključke o krivici. Budući da je trenutak u kojem su obznanjeni rezultati izvještaja još uvijek bio nepovoljan po snage UNPROFOR-a u Bosni, tj. da je mogućnost vojne intervencije NATO-pakta još uvijek bila otvorena, saopćenje Izvještaja sasvim je očekivano.

“Zaključke o krivici”, gotovo 10 godina nakon zločina, daje Pretresno vijeće ICTY u predmetu Galić, konstatacijom kako je granata na pijacu, prema uvjerenju dva člana Vijeća, “van svake razumne sumnje namjerno ispaljena s teritorije pod kontrolom SRK”.¹²⁴ Treći član Vijeća, sudija Rafaelo Nieto-Navia, izrazio je svoje protivno mišljenje o “mjestu ispaljenja i navodnoj smišljenosti napada”.¹²⁵ Žalbeno vijeće u navedenom predmetu potvrđuje odluke većine Pretresnog vijeća da je granata ispaljena s područja koje je bilo pod kontrolom SRK, ali se ne slaže da je cilj “predmetne granate bila pijaca na Markalama”, nego bilo koji civilni cilj ili na pijaci ili oko

---

¹²² Specijalni predstavnik generalnog sekretara Yasushi Akashi je naredio da se izvrši naknadna istraga. Vidi: ICTY, Summary of UNPROFOR’s Investigative Report, 16. February 1994.

¹²³ ICTY, Summary of UNPROFOR’s Investigative Report, 16. February 1994.

¹²⁴ ICTY, Presuda Galić, 2003, par. 496.

¹²⁵ ICTY, Presuda Galić, 2003, par. 464; U izdvojenom i djelimično suprotnom mišljenju, sudija Nieto-Navia konstatira kako “optužba nije dokazala van svake razumne sumnje da je SRK ispalio granatu”. Pozivajući se na izvještaj Tima UNPROFOR-a, koji je smatrao kako postoji “nedovoljno fizičkih dokaza” kako bi se mogli ustanoviti tačno mjesto ispaljenja granate, i sudija Navia dijeli isto mišljenje, uz napomenu da je sam krater, prilikom vađenja repnog krilca granate od strane pripadnika 4. francuskog tima, prilično oštećen, te da se sva mjerenja koja su načinjena nakon toga ne mogu smatrati pouzdanim. Vidi: ICTY, IT-98-29-T, Presuda Galić, *Izdvojeno i djelimično suprotno mišljenje sudije Nieto-Navie*, 2003, par. 71-101.

nje, tj. da je SRK "nišanio na cilj koji se nalazio unutar civilne zone, tako da je ovaj incident granatiranja primjer granatiranja u kojem su namjerno gađani civili".¹²⁶

ZAKLJUČAK

U rijetkim slučajevima identifikovanja krivca od strane pripadnika UNPROFOR-a za granatiranje grada s položaja SRK, kao što je bio slučaj s masakrom civila na Dobrinji, dan prije zločina na Markalama, uslijedile su reakcije NATO-pakta u vidu prijetnji bombardovanju položaja Vojske Republike Srpske. Istovremene prijetnje pripadnicima UNPROFOR-a od strane političkog i vojnog rukovodstva Republike Srpske bile su svojevrsno upozorenje za buduće javne istupe i obazrivije objave istraga nakon zločina. Stoga se, nekoliko sati nakon masakra, javnosti plasirala teza kapetana Verdyja da je granata kojom je na pijaci Markale ubijeno 68, a ranjeno 139 civila, udarila u težu prije nego što je eksplodirala na asfaltnu površinu. Iako zasnovana na osnovu pogrešnog matematičkog proračuna, ova teza poslužila je kao opravdanje za stav da se mjesto ispaljenja granate nikada neće moći ustanoviti, jer se "dubina rupe ne može uzimati kao indikator". Iako odbacuje Verdyjevu tezu, ni naknadna istraga UNPROFOR-a (od 11. do 15. februara 1994) ne nudi ništa konkretno po pitanju mjesta ispaljenja granate. Zahvaljujući neidentifikovanju krivca za zločin na Markalama, ponovno je izbjegnuta konkretna akcija, te je, uz prividno povlačenje teškog naoružanja ili njegovo stavljanje pod kontrolu UNPROFOR-a, vrlo brzo nastavljeno snajpersko djelovanje, a nakon kratke pauze i granatiranje po civilnim ciljevima u gradu. Stavovi Pretresnog i Žalbenog vijeća ICTY u predmetu Stanislav Galić o položajima SRK kao mjestu ispaljenja granate trebali bi poslužiti za kraj manipulacijama o ovom zločinu. Međutim, teze od strane osumnjičenih za ovaj zločin, dijela političkog rukovodstva Republike Srpske, kao i njihovih lobista u svijetu, da je masakr izrežiran, još uvijek su prisutne, bez nagovještaja bilo kakvih sankcija za negatore zločina i vrijeđanje digniteta žrtava.

---

¹²⁶ ICTY, IT-98-29-A, Pred Žalbenim vijećem, Tužilac protiv Stanislava Galića. Presuda, 30. novembar 2006, par. 335.

IZVORI I LITERATURA

IZVORI

a) Neobjavljeni izvori

Arhiv Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu (AIIZ)

1. Podaci o žrtvama iz gradskih bolnica, općina, pokopnih društava i empirijskih istraživanja Instituta.
2. Izjave svjedoka datih saradnicima Instituta.
3. Dio dokumentacije Ministarstva unutrašnjih poslova RBiH (MUP RBiH), Centar Službi bezbjednosti Sarajevo (CSB Sarajevo). Odjeljenje za krim tehniku i KDZ, Sarajevo, Uprava za poslove i zadatke sprečavanja i otkrivanja kriminaliteta, Odjeljenje za kontradiverzionu zaštitu.
4. Armija RBiH, Komanda 1. korpusa, Sarajevo, Ministarstvo za narodnu odbranu, Štab Teritorijalne odbrane RBiH.
5. Videoarhiva Instituta koja se odnosi na opsadu Sarajeva.

International Criminal Tribunal of the former Yugoslavia – ICTY

<http://www.icty.org/>,

ICTY, IT-98-29-T, Pred Pretresnim vijećem I, Tužilac protiv Stanislava Galića, Presuda i mišljenje, 5. decembar 2003, par. 201;

ICTY, IT-98-29-A, Pred Žalbenim vijećem, Tužilac protiv Stanislava Galića, Presuda, 30. novembar 2006;

ICTY, IT-98-29-T, Zastavnik Richard J. Higgs, Divizijski instruktor; Informativni izvještaj, 12. februar 2002, PREDMET: Izvještaj o incidentima vezanim za minobacačko djelovanje u Sarajevu ili oko njega do 1. juna 1993, 12. jula 1993, 22. januara 1994, 4. februara 1994. i 5. februara 1994, str. 13;

Izvještaji o istragama od strane pripadnika UNPROFOR-a;

Dio dokumentacije MUP-a RBiH, Centar službi bezbjednosti (Zapisnici o kriminalističko-tehničkom pregledu lica mjesta zločina, Službeni izvještaji);

Dio dokumentacije Glavnog štaba VRS, SRK;

“Elaborat o okolnostima i uzrocima masakra na pijaci ‘Markale’ izvršenog dana 5. februara 1994”, Komisija: mr. Berko Zečević, Amir Kur-

tović i Ahmet Omerović, Tehnička obrada i podrška: UNIS – Institut Sarajevo, 7. februar 1994;

Stenografske beleške Vrhovnog saveta odbrane Savezne republike Jugoslavije;

Dio dokumentacije VRS, SRK; Armije RBiH, Komande 1. korpusa, MUP-a RBiH; MUP-a RS, UNPROFOR-a, Vrhovni Savet odbrane Savezne Republike Jugoslavije;

Dio dokumentacije Armije RBiH, Ministarstvo odbrane;

ICTY, Izjave svjedoka i unakrsna ispitivanja svjedoka u predmetima: Stanislav Galić, Momčilo Perišić, Radovan Karadžić i Ratko Mladić.

a) Ujedinjene nacije (UN)

1. United Nations – Security Council

2. UN Commission of Experts (1992 – 1994). Under the Direction of: M Cherif Bassiouni

3. The situation in Bosnia and Herzegovina, Report of the Secretary – General pursuant to General Assembly resolution 53/35, *The fall of Srebrenica*. (UN, A/54/549, General Assembly, Distr: General, 15 November 1999, Fifty-fourth session, Agenda item 42).

b) Objavljeni izvori

Presuda Međunarodnog suda pravde: Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore, 26. februar 2007, Institut za istraživanje zočina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2008.

Tomo Šimić, *Dokumenti Predsjedništva Bosne i Hercegovine 1991–1994*, Zagreb: National Security and the Future, 3(7)2006, 1(8)2007, 2(8)2007, 4(8)2007.

c) Novine

1. *Glas srpski*, Banja Luka

2. *Oslobođenje*, Sarajevo

3. *Oslobođenje*, Pale,

4. *Javnost*, Sarajevo

5. *Politika*, Beograd,

d) Internet

1. <http://www.icty.org/>

2. <http://www.nato.int>

3. www.sobodanpraljakk.com

4. http://www.iccnw.org/documents/AI_Ger.pdf
5. [http://www.sense-agency.com/tribunal_\(mksj\)](http://www.sense-agency.com/tribunal_(mksj))
6. <http://www.ekapija.ba/website/bih/page/148385>
7. <http://www.youtube.com/>

LITERATURA

1. Begić, Kasim, *Bosna i Hercegovina od Vancove misije do Daytonskog sporazuma (1991-1996)*, Bosanska knjiga, Sarajevo, 1997.
2. Biserko, Sonja (ur.), *Bosna i Hercegovina – jezgro velikosrpskog projekta*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2006.
3. Ghali, Boutros Boutros, *Unvanquished, A.U.S. – U.N.*, SAGA, I.B. Tauris Publishers, London, New York, 1999.
4. Čekić, Smail-Šestanović, Muhamed-Karović, Merisa-Košuta-Mastalić Zilha, *Zločini nad djecom Sarajeva u opsadi*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2010.
5. Čekić, Smail. *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu: planiranje, priprema, izvođenje*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2004.
6. Donia, J. Robert, *Sarajevo: Biografija grada*, Institut za istoriju, Sarajevo, 2006.
7. Du Preez Bezdrob, Anné Mariè, *Sarajevo Roses: War memoir of a peacekeeper*, Mjesto izdanja: Oshun books, 2004, str. 118-119; UN Comision, 19/5/93, UN comission, 25/5/93.
8. Hadžifejzović, Senad, *Rat uživo: ratni televizijski dnevnik 1992 – 1995, (The War: live on air: war television news 1992-1995)*, autor, Sarajevo, 2002.
9. Hasić, Duljko, *Ratne štete u Sarajevu 1992–1995*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2006, 258–266.
10. Hodge, Carol, *Britain and the Balkans: 1991 until the present*, 1st ed, Reutledge, Taylor and Francis Group, London and New York, 2006.
11. Hodge, Carol, *Velika Britanija i Balkan od 1991. do danas*, Detecta, Zagreb, 2007.

12. Ingraio, Charles – Emmert, A. Thommas (priredili), *Suočavanje s jugoslovenskim kontroverzama: inicijativa naučnika: centralnoevropske studije*, Buybook, Sarajevo, 2010.
13. Junuzović, Azra, *Sarajevske ruže: ka politici sjećanja*, Armis-Print, Sarajevo, 2006.
14. Kapić, Suada. [et. al, ur.], *Opsada Sarajeva. mart 1992 – mart 1996*, FAMA International tim, Sarajevo, 2005.
15. Karović, Merisa, *Zločini na Markalama*, u: Prilozi za proučavanje historije Sarajeva, Muzej Sarajeva, Sarajevo, 2008, br. 6, 97-108.
16. Koljević, Nikola, *Stvaranje Republike Srpske: Dnevnik 1993-1995*, Knjiga I, Službeni glasnik, Beograd, 2008, 186–207.
17. Mehičić, Irfan (et al), *Privreda u opkoljenom Sarajevu*, Privredna komora regije Sarajevo, Sarajevo, 1998.
18. Milanović, Ante, *Prehrana Sarajeva u opsadi 1992–1995*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2007.
19. Milašin, Tihomir, *Iz dana u dan: Sarajevski ratni dnevnik*, Media-centar, Sarajevo, 2002.
20. Muratović, Rasim, *Bosna i Bergenstidende = Bosna u Bergenskim vremenima*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2011.
21. Najetović Džemal, *Britanska politika u Bosni i Hercegovini 1992-1995*, Treće izdanje, Des, Sarajevo, 2009.
22. Olbina, Dane, *Dani i godine opsade: (Zabilješke “Dan za danom” od 3. marta 1992. do 13. januara 1996)*, Istorijski arhiv, Sarajevo, 2002.
23. Owen, David, *Balkanska odiseja*, Hrvatska sveučilišna naklada: Hrvatski Institut za povijest, Zagreb, 1998.
24. Rose, Michael, *Misija u Bosni. Borba za mir*, Tetra GM, Beograd, 2001, str. 60.
25. Silber, Laura – Little, Alan, *Smrt Jugoslavije*, Otokar Keršovani, Opatija, 1996.
26. Simms, Brendan, *Najsramniji trenutak: Britanija i uništavanje Bosne*, Buybook, Sarajevo, 2002.
27. Šadinlija, Mesud, *Prvi korpus ARBiH: nastanak i razvoj 1992–1995*, Ministarstvo za boračka pitanja Kantona Sarajevo, Sarajevo, 2008.

28. Šadinlija, Mesud, *Za Sarajevo, za Bosnu svoju. Od 13. novo-sarajevske do 111. viteške brdske brigade*, Udruženje 1. slavna – 111. viteška brigada Sarajevo, 2010.

29. Thacher, Margaret, *Državno umijeće: strategija za svijet koji se mijenja*, Školska knjiga, Zagreb, 2004.

30. Tuđman, Miroslav – Bilić Ivan, *Planovi, sporazumi, izjave o ustavnom ustrojstvu Bosne i Hercegovine 1991–1995*, Zagreb, 2005.

MASOVNA UBISTVA DJECE U SARAJEVU POD OPSADOM 1992-1995.

Sažetak

Osnovni zadatak je prikazati masovna ubistva¹ djece u dijelu Sarajeva pod opsadom u periodu od 6. aprila 1992. do 31. decembra 1995. Dijelovi grada koji su bili pod opsadom su dijelovi općina Stari Grad, Centar, Novo Sarajevo, Novi Grad i manji dijelovi općina Vogošća i Ilidža. U Sarajevu su se dogodila brojna masovna ubistva djece kao dijela civilnog stanovništva, koja prema pravilima međunarodnog ratnog prava uživaju zaštitu. Generalna skupština UN je 1989. donijela Konvenciju o pravima djeteta prema kojoj sve osobe mlađe od osamnaest godina uživaju posebnu zaštitu. Tome treba pridodati i Četvrtu ženevsku konvenciju iz 1949. koja u svom posebnom dijelu govori o zaštiti žena i djece.

Posebno surovi zločini izvršeni su ubistvom cijelih porodica, zatim masovna ubistva djece u igri, u dvorištu, u kući, na sankanju, u školama, što će biti prikazano u ovom radu. Najveći broj njih izvršen je od navođenih granata s položaja Vojske Republike Srpske (u daljnjem tekstu VRS).

Broj i primjeri masovnih ubistava u kojima su ubijana djeca su mnogobrojni (111 dosada istraženih), a u ovom radu bit će prikazana najmasovnija ubistva djece.

Ključne riječi: djeca, masovno ubistvo, opsada, Sarajevo, VRS, odgovornost, procesuiranje ratnih zločinaca

---

¹ Masovno ubistvo je svaki čin istovremenog ili konsekutivnog nasilnog prekida života dva ili više lica na istom mjestu, s istim načinom izvršenja bilo kog oblika zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava. Od francuske riječi *massacre*, označava krvo-proliće, pokolj, klanje, masovno ubijanje nedužnih ljudi uz mrcvarenje i nakaženje (u ratu naročito civilnog stanovništva i zarobljenika). F.B.Saulnier, *Massacres et victimisation en masse, dictionnaire pratique du droit humanitaire*, Paris, 2006.; *International criminal court, Elements of crimes*, 2000, član 8 (2) (c) (i) -2; S. Čekić, M. Šestanović, M. Karović, Z. Mastalić-Košuta, *Zločini nad djecom Sarajeva u opsadi*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2010, 18.

Početak i tok opsade

Opsada Sarajeva, u cilju njegovog zauzimanja, detaljno je pripremana u visokim vojnim krugovima JNA i uz punu saradnju sa SDS-om. Opsada Sarajeva, kao i međunarodni oružani napad na Bosnu i Hercegovinu i njeno stanovništvo čine suštinu udruženog zločinačkog poduhvata (u daljnjem tekstu UZP) Srbije i Crne Gore, odnosno Savezne republike Jugoslavije, njenih državnih, vojnih i policijskih rukovodstava, te petokolonaša, kolaboracionista i plaćenika iz Bosne i Hercegovine i drugih zemalja. Namjera tog zločinačkog čina imala je za cilj osvajanje, podjelu i uništenje Republike Bosne i Hercegovine kao države. Svi relevantni izvori potvrđuju da je prije izvođenja napada na Republiku Bosnu i Hercegovinu i njeno stanovništvo postojala dobro osmišljena namjera za izvršenje tih i drugih oblika zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava. Uglavnom svi oblici zločina na najbrutalniji način su se ispoljili nad civilnim stanovništvom Sarajeva pod opsadom, a naročito nad djecom.

Prostor Sarajeva je početkom agresije bio nasilno podijeljen i nalazio se pod kontrolom različitih oružanih formacija. Na području okupiranog dijela bile su raspoređene Oružane snage SRJ (to su JNA i VJ), vojne formacije Sarajevsko-romanijskog korpusa i drugih korpusa VRS², te mnogi

---

²Novoformirana Vojska Srpske republike BiH je zapravo bila proizvod raspada stare JNA. Skupština Srpske republike BiH je 12. maja u Banjoj Luci donijela formalnu odluku o formiranju Vojske Srpske republike BiH, u skladu sa Žabljačkim ustavom (Ustav Savezne republike Jugoslavije). Za komandanta Glavnog štaba ove vojske postavljen je general Ratko Mladić, bivši komandant Druge vojne oblasti JNA i oficir Vojske Jugoslavije. Komanda Druge vojne oblasti je 14. maja izdala naređenje i o preimenovanju korpusa JNA na teritoriji BiH u korpuse VRS. Ovim naređenjem preimenovane su i sve jedinice iz organskog sastava korpusa. Naređenje se odnosilo i na preimenovanje Četvrtog korpusa Druge vojne oblasti JNA u Sarajevsko-romanijski korpus Vojske Srpske republike BiH. SRK je bio jedan od pet korpusa u sastavu VRS. Bilo je zamišljeno da se taj korpus razmjesti na širem području Sarajeva, u bivšoj zoni odgovornosti Četvrtog korpusa JNA. SRK je sačinjavalo ukupno oko 18.000 vojnika, koji su bili podijeljeni u deset do trinaest brigada, čija se brojnost kretala od nekoliko desetina do nekoliko hiljada vojnika, koji su bili raspoređeni u bataljone i čete. Glavnina snaga SRK-a bila je razmještena oko takozvanog unutrašnjeg kruga Sarajeva, osobito na području Ilidže, Nedžarića i Grbavice. Formalno povlačenje JNA iz BiH izvršeno je 19. maja 1992. Ostatak bivše

domaći i strani dobrovoljci i plaćenici iz Grčke, Rumunije, Rusije, Ukrajine... U drugom dijelu grada, koji je činio urbanu jezgru sa oko 340.000 stanovnika³, nalazio se Prvi korpus Armije Republike BiH koji je predstavljao odbranu grada. Godine 1993. unutar linije sukoba oko Sarajeva razmješteno je oko 75.000 vojnika Prvog korpusa ARBiH. Oko polovina njih bila je razmještena u samom gradu, a druga polovina duž linija sukoba izvan grada.⁴

U dijelovima grada koji su se nalazili pod opsadom bila je velika gustina naseljenosti stanovništva. Ovu urbanu jezgru navedene formacije su držale pod opsadom i sprovodile koordiniranu, sistematsku, dugotrajnu kampanju granatiranja i snajperskog djelovanja "radi ubijanja, sakaćenja, ranjavanja i terorisanja civilnog stanovništva Sarajeva".⁵

Linije opsade u periodu od 6. aprila 1992. do 31. decembra 1995. prikazane su na karti 1.

JNA postaje vojska nove Savezne republike Jugoslavije, poznate kasnije kao VJ. ICTY, Tužilac protiv Stanislava Galića, Presuda i mišljenje, Den Haag, 5. decembar 2003, par. 201; Predmet IT-94-1-T, Mišljenje i presuda, Tužilac protiv Duška Tadića, 7. maj 1997, paragrafi od 110 do 116; Izvještaj generalnog sekretara u vezi sa situacijom u BiH, UN. Doc. A/47/747; Službeni glasnik Republike Srpske, Odluka o strateškim ciljevima naroda u BiH, 26. novembar 1993; ICTY- on-line baza podataka sudskih dokumenata: GŠ VRS, Analiza borbene gotovosti i aktivnosti VRS u 1992, Han-Pijesak, april 1993. www.icty.org; Sažetak presude Pretresnog vijeća u predmetu Tužilac protiv M. Perišića, Den Haag, 6. septembar 2011. <http://icr.icty.org> ICTY- on-line baza podataka sudskih dokumenata: Zapisnik sa 16. Sjednice Skupštine srpskog naroda u BiH održane 12. maja 1992. u Banjoj Luci; <http://icr.icty.org> ICTY- on-line baza podataka sudskih dokumenata: naređenje Komande 2. VO nosilo je str. pov. br. 1-1/25 od 14. maj 1992. <http://icr.icty.org>.

³ ICTY, Tužilac protiv Stanislava Galića, E. Tabeau, M. Zoltkowski i J. Bijak, "Ljudski gubici tokom opsade Sarajeva od 10. septembra 1992. do 10. augusta 1994", Izvještaj o istraživanju za potrebe predmeta Stanislava Galića, Den Haag, 10. maj 2002; Tužilac protiv Slobodana Miloševića, E. Tabeau, J. Bijak, N. Lončatić, "Broj žrtava u opsadi Sarajeva od aprila 1992. do decembra 1995", Studija o stopi smrtnosti na osnovu osam velikih izvora podataka, Den Haag, 18. august 2003.

⁴ ICTY, Tužilac protiv Stanislava Galića, Presuda i mišljenje, Den Haag, 5. decembar 2003, par. 204.

⁵ Isto, par. 310.